

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Chromcki

**Spremembe starševskih vzgojnih praks
v Sloveniji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Urška Chromcki

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Renner

**Spremembe starševskih vzgojnih praks
v Sloveniji**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Luna

Podajam ti roke, da se jih lahko okleneš in me spremljaš,

pa mi v resnici tvoji mali prstki kažejo pot.

Podarjam ti objeme, da bi se počutila varno,

pa me v resnici ti napajaš s svojo ljubeznijo.

Kažem ti svet, kakršen je,

a ti mi kažeš takega, kot bi lahko bil.

V tvoji mali glavici in velikem srcu

se skrivajo odgovori na vsa moja vprašanja.

Red. prof. dr. Tanja Renner

Hvala vam za vse spodbude, ki so vedno prišle ob pravem času.

Spremembe starševskih vzgojnih praks v Sloveniji

Namen naloge je predstaviti dejavnike, ki vplivajo na starševanje, še posebej tiste izven družine, o katerih redkeje razmišljamo kot pomembnih oblikovalci starševskih vzgojnih praks. Na to, kako se starši nameravamo lotiti odgovornosti vzgoje, pa vplivajo tudi različne predstave o otrocih in otroštvu, ki so se skozi zgodovino oblikovale glede na družbene, ekonomske in politične okoliščine. Večina se jih je uspela ohraniti, čeprav v nekoliko modificirani obliki. Različne preživete predstave tako še danes vplivajo na starševska ravnanja.

Zanima nas, kako se je v sodobni slovenski zgodovini spreminjalo razumevanje temeljne otroške narave s strani tistih, ki so materam in očetom v izbranih obdobjih nizali nasvete, kako naj vzgajajo, in kakšna so bila starševska ravnanja v resnici.

Naloga predstavlja uporabno izhodišče za nadaljnje raziskovanje starševskih vzgojnih praks v Sloveniji. Namenjena je v razmislek vsem, ki prisegajo na hitre rešitve, tudi ko gre za vzgojo; predvsem pa v podporo tistim, ki že danes aktivno, prožno, ustvarjalno in z občutkom za druge ustvarjajo pristne odnose s svojimi najbližjimi.

Ključne besede: družina, otroci, ekologija starševanja, starševske vzgojne prakse.

Changes in Parenting Practices in Slovenia

The purpose of the diploma paper is to present factors that influence parenting, and especially those outside family. Rarely do we give serious thought to those important factors that co-shape parenting practices. Various concepts of childhood that have been developing through the history of human civilization as a result of social, economic and political circumstances have influence on how we perceive our parenting and the responsibility it entails. Most of them have survived in a slightly modified form, so some out-of-date concepts still impact parental behaviour.

This diploma paper outlines the change in understanding the basic nature of children in Slovene contemporary history on the part of people who advise parents how to raise their children, and how parents truly react to that input.

The paper is a useful tool for further research in parenting practises in Slovenia. Is intended to provoke those who favour fast solutions when it concerns child rearing and support those who actively, flexibly and creatively form close relationships with their loved ones.

Keywords: family, children, ecology of parenting, parenting practices.

KAZALO

1 UVOD.....	7
2 STARŠEVSKE VZGOJNE PRAKSE: KAJ JIH DOLOČA	9
2.1 Kontekstualni dejavniki starševanja	11
2.1.1 Kulturna/etnična pripadnost.....	12
2.1.2 Socio-ekonomski status družine.....	13
2.1.3 Soseščina in skupnost	15
2.2 Predstave o otrocih in otroštvu: otroci kot razvijajoča se bitja neomejenih možnosti ali mali vragci?	16
3 VZGOJA KOT PRIPRAVA NA ONOSTRANSTVO	20
3.1 Mati-božja namestnica.....	20
3.2 Odsotnost in nasilnost – poglavitni potezi slovenskega očeta	24
3.3 Telesna vzgoja: zdrav duh v zdravem telesu	25
3.4 Primerna kazen: palica ni še nikomur kosti polomila, marsikoga pa je že izmodrila	29
4 VZGOJA SVOBODNIH IN ODLOČNIH SOCIALISTIČNIH LJUDI	37
4.1 Dober vzgojitelj je v prvi vrsti zavesten graditelj socialističnega družbenega reda.....	37
4.2 Telesna vzgoja za zdrave in lepe otroke	41
4.3 Strožje oblike kaznovanja žalijo otrokovo dostojanstvo in vendar vzgoja brez njih ni mogoča.....	45
5 BISTVO ZDRAVE VZGOJE: POMAGAJMO OTROKU, DA RAZVIJA SAMOSTOJNOST IN ČLOVEČNOST	51
5.1 Enakopravnost staršev je pogoj za uspešno vzgojo	51
5.2 Naraven odnos do telesa in spolnosti.....	55

5.3 Edina učinkovita je naravna kazen	57
6 SODOBNA DRUŽINSKA VZGOJA KOT EKSPERIMENT	62
6.1 Enakovrednost in avtentičnost: temeljni vrednoti družinskih razmerij.....	64
6.2 Ohranjanje otrokove integritete in podpiranje otroka pri razvijanju osebne odgovornosti	69
6.3 Fizično kaznovanje ruši samospoštovanje in dostojanstvo staršev in otrok, zato ni sprejemljivo, četudi se komu zdi, da deluje	73
7 ZAKLJUČEK	81
8 LITERATURA	85
9 PRILOGE	89
Priloga A: Prva notranja stran (naslovnica ni ohranjena) in kazalo priročnika Mati vzgojiteljica Liane Becker	89
Priloga B: Prva notranja stran (naslovnica ni ohranjena) in kazalo priročnika Vzgoja naših otrok Gustava Šiliha.....	90
Priloga C: Naslovnica in kazalo priročnika Otrok, moja skrb! dr. Marijana Košička	91
Priloga Č: Naslovnica in kazalo priročnika Kompetentni otrok Jesperja Juula	93

1 UVOD

Paradoksalno pri starševski vzgoji je: o njej vsi vemo vse in hkrati nič. Na eni strani množica takih in drugačnih nasvetov različnih strokovnjakov, dobronamerna mnenja sorodnikov, prijateljev, sosedov in naše izkušnje. Nasveti pa niso samo številni, ampak si največkrat tudi nasprotujejo, kar nas je napeljalo k razmišljanju o tem, kam segajo korenine nekaterih prepričanj, ki se še danes vedno znova skozi stranska vrata priplazijo v ta ali oni nasvet. Po drugi strani pa kljub trudu, ki ga starši vlagamo v vzgojo, nikoli ne vemo natančno, kakšni bodo rezultati. Tudi zato, ker niso odvisni samo od nas.

Marsikdo utemeljuje, da ve, kaj je dobro za njegovega otroka, z argumentom, da so tudi njega vzgajali na enak način. Vendar pa je starševanje dinamičen in dvosmeren proces, odvisen tako od značilnosti staršev in otrok kot tudi od ožjega družinskega in širšega družbenega okolja. Vzgoja, primerna za vsa okolja in vse čase, ne obstaja. So pa zato vsem staršem skupni nekateri cilji: zdravje in preživetje njihovih otrok ter privzgojanje kulturno zaželenih lastnosti, za katere verjamejo, da lahko njihovim otrokom v življenju prinesejo uspeh. Sodobna družina v otroke vedno več vlaga, a od njih tudi vedno več pričakuje. Otroštvo danes ni nedolžno obdobje brezskrbne igre, ampak je prežeto z množico zgodnjih odločitev, obveznosti in védenjem, ki je bilo v preteklosti rezervirano samo za odrasle.

Četudi predstave o otrocih in otroštvu ne vplivajo neposredno na starševske prakse, posredno določajo, kako starši nameravajo pristopiti k vzgoji. Predstava o otrocih kot dobrih, nedolžnih in razvijajočih se bitjih neomejenih možnosti, ki potrebujejo vodenje, ter o izkušnjah iz otroštva kot bistvenih za stabilnost v poznejšem življenju, je zgodovinsko gledano precej nova. Poleg tega pa ni edina, saj tudi znotraj posamične kulture obstajajo različne predstave o tem, kdo so otroci in kakšne so njihove potrebe. Skozi zgodovino so se v različnih obdobjih, odvisno od družbene strukture in dominantnih interesov, oblikovale različne predstave o temeljni otroški naravi. V sodobnosti, sicer nekoliko okrnjene, še vedno vplivajo na starševska ravnanja.

O starševskih vzgojnih praksah običajno razmišljamo predvsem v kontekstu odnosa med starši in otroki: na primer, kako ravnanja prvih vplivajo na razvoj drugih. Pri tem pozabljamo, da so tudi otroci ljudje in da se starševstvo ne odvija v vakuumu. Različni kontekstualni dejavniki, med katerimi je za odnose v družinah daleč najbolj razdiralen ekonomski, še kako vplivajo na starševanje.

Starševske vzgojne prakse se torej spreminjajo glede na kulturne, ekonomske in politične okoliščine. V našem primeru gre za spremljanje pogledov na nekatere segmente starševanja pri nas v zadnjem stoletju skozi analizo štirih priročnikov za starše, ki so nastajali v različnih obdobjih slovenske sodobne zgodovine:

1. Becker, Liane. 1925. *Mati vzgojiteljica: vodilne misli krščanskega vzgojeslovja*. Prva slovenska izdaja 1914.
2. Šilih, Gustav. 1955. *Vzgoja naših otrok*.
3. Košiček, Marijan. 1992. *Otrok, moja skrb!*
4. Juul, Jesper. 2008. *Kompetentni otrok: družina na poti k novim temeljnim vrednotam*.

Osredotočili se bomo na nekatera, po našem mnenju, bistvena vprašanja:

1. Kako si starša razdelita družinsko delo?
2. Kakšen je odnos do otrokovega telesa?
3. Katere so priporočene in uveljavljene vzgojne metode ter načini kaznovanja otrok?

Ker iz analize priročnikov lahko razberemo samo, kakšni naj bi odnosi, pristopi in načini bili, ne pa tudi, kakšni so bili v resnici, bomo ugotovitve skušali dopolniti z dosegljivimi podatki in si tako izrisati nekoliko popolnejšo sliko o starševskih praksah v izbranih obdobjih. Zanimivo bo opazovati predvsem morebitna neskladja med priporočili in realnostjo.

2 STARŠEVSKÉ VZGOJNE PRAKSE: KAJ JIH DOLOČA

Kadar razmišljamo o starševskih vzgojnih praksah, je ponavadi v ospredju, kako tako ali drugačno ravnanje staršev vpliva na kognitivni in psiho-socialni razvoj otroka. Običajno imamo v mislih kaznovanje, ko pa pogledamo nekoliko širše, opazimo, da je polje vpliva precej večje od zavestnih vzgojnih prijemov. Koncept starševskih vzgojnih praks zajema vsa ravnanja, ki vplivajo na otroke. Tudi tista, ki se jih ne zavedamo.

Starševske vzgojne prakse so odvisne od prepričanj staršev. Čeprav se vedno ne odražajo v vedenju, prepričanja vseeno določajo načine, na katere se starši nameravajo lotiti odgovornosti vzgoje. Poleg tega imajo starši tudi precejšnje kontrolo nad fizičnim in družbenim okoljem otroka. Tako otrokov razvojni kontekst neposredno oblikujejo starševske izbire, posredno pa, preko vpliva na starševsko vedenje, splošne in posebne družinske politike (Kolar in Soriano 2000, 2).

Vzgojne prakse niso statična kategorija, ampak dinamičen proces, kar se kaže tako v času kot v prostoru. Spreminjajo se skozi zgodovino. Nanje v različnih kulturah vplivajo pretekli in sedanji pogoji, ki narekujejo, kakšno vedenje otrok je zaželeno in na kakšen način ga lahko dosežemo (Ogbu v Kotchick in Forehand 2002, 264). Načini starševanja pa se prenašajo tudi iz kulture v kulturo. Starši prevzemajo tiste prakse, za katere verjamejo, da bodo v prihodnosti koristile njihovim otrokom pri prilagajanju kulturi, v katero so priseljeni, ne glede na obseg asimilacije njih samih v novo okolje (Youniss v Kolar in Soriano 2000, 6).

Če hočemo razumeti dinamiko starševanja, moramo upoštevati tudi dvosmernost vseh izmenjav, tako med starši in otroki kot tudi med družino in okoljem. Že pred četrto stoletje je Belsky na podlagi literature o trpinčenih otrocih oblikoval razvojni model starševanja, ki je upošteval medsebojne vplive mnogovrstnih dejavnikov, ki določajo starševske prakse (Kotchick in Forehand 2002, 257) in jih razvrstil v tri skupine:

1. značilnosti otroka (npr. temperament),
2. značilnosti staršev (npr. osebnost) in

3. značilnosti družinskega okolja (npr. stres in dosegljivost opore).

Med vsemi tremi so po njegovem mnenju osebne značilnosti staršev najpomembnejše, sledijo jim socialna opora in značilnosti otroka. Belsky je predvidel, da bo otrok deležen slabše starševske nege in opore, kadar:

1. staršem primanjkuje osebnih virov,
2. je družina pod velikim stresom z malo socialne opore,
3. starši dojemajo svojega otroka kot težavnega (Baharudin 1996, 30).

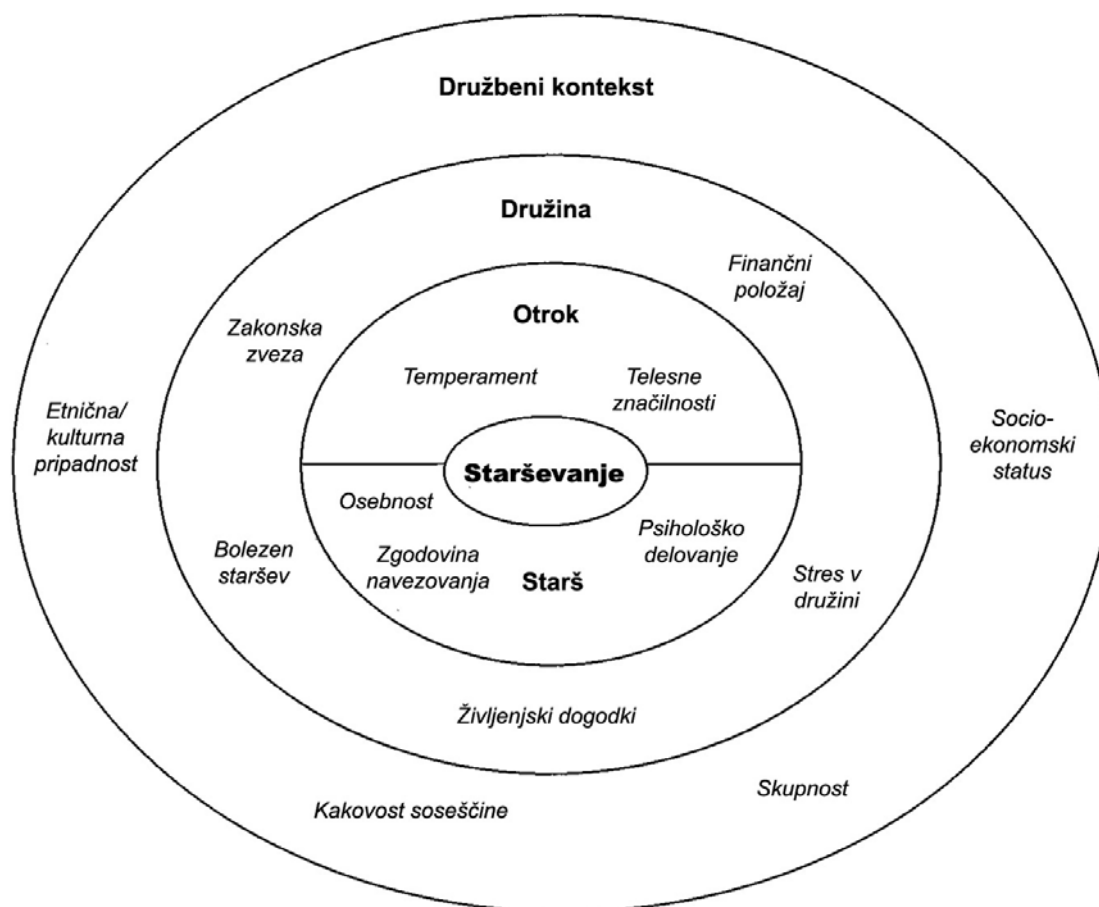
Empirična raziskava o starševanju malezijskih mater, ki je upoštevala omenjene dejavnike družinskega ekosistema, je ugotovila, da na starševanje pozitivno vplivajo višja izobrazba in samospoštovanje mater ter družinski prihodki, negativno pa večje število otrok in njihova težavnost (Baharudin 1996).

Tudi številne druge raziskave so preverjale učinke omenjenih spremenljivk in zaključile (Kotchick in Forehand 2002, 257–258):

1. Osebnost in psihološko delovanje staršev vplivata na starševska prepričanja, pričakovanja in prakse.
2. Z razvojne perspektive je starševanje podaljšek notranjih modelov navezovanja, ki so se oblikovali pri starših v njihovem otroštvu, odvisno od načina ravnanja njihovih skrbnikov.
3. Na starševsko vedenje negativno vplivajo finančne obremenitve, zakonski prepiri in ločitve ter bolezni in stres.
4. Obstaja pozitivna povezava med socialno oporo in prilagodljivim (ang. adaptive) starševanjem.

Model ekologije starševanja (Slika 2.1) nadgrajuje predstavljeno razumevanje in omenjenim trem determinantom doda še četrto – širši družbeni kontekst, ki zajema: kulturno/etnično pripadnost, družbeno-ekonomski status družine ter soseščino in skupnost (Kotchick in Forehand 2002, 258).

SLIKA 2.1: Ekologija starševanja

Vir: Kotchick in Forehand (2002, 258).

2.1 Kontekstualni dejavniki starševanja

Spomladi leta 1997 je bila v New Yorku aretirana danska turistka, ker je pustila svojo hčerko v vozičku na pločniku brez spremstva, medtem ko je sama jedla v restavraciji. Obtožena je bila zanemarjanja in ogrožanja blaginje otroka in dva dni preživela v ječi, njena hči pa štiri v reji. Obtožbe so pozneje ovrgli pod pogojem, da zapusti državo. Na Danskem je tako vedenje popolnoma sprejemljivo, saj starši verjamejo, da svež zrak otrokom koristi. Puščanje otrok brez spremstva v New Yorku pa ni samo neodgovorno, zaradi možnosti ugrabitve in drugih kriminalnih dejanj, ampak tudi kazensko preganjano.

Tako kot so se Danci jezili nad aretacijo, Američani niso mogli skriti ogorčenja nad ravnanjem obtožene (Newman 1999, 284). Opisani primer lepo prikaže, kako zelo različno starši razumemo svojo vlogo in kako javnost obsoja starševske vzgojne prakse, ki ne sodijo v kulturno sprejemljive okvire.

2.1.1 Kulturna/etnična pripadnost

Kulturna dediščina, prepričanja in dejavniki, povezani z etnično pripadnostjo, pomembno vplivajo na starševsko vedenje (Kotchick in Forehand 2002, 259). Glede na Ogbujev model starševanje poganjajo značilnosti, ki veljajo za nujne za preživetje in uspeh v posamezni kulturi, starševske prakse pa določata dva dejavnika (Ogbu v Kotchick in Forehand 2002, 259):

1. dosegljivost virov iz okolja, kar lajša razvijanje kulturno zaželenih sposobnosti in
2. popularne teorije o vzgoji otrok, ki narekujejo taka vzgojna ravnanja, ki naj bi bila uspešna pri privzganju kulturno zaželenega vedenja otrok.

Prvotne primerjalne študije staršev različnih kultur in etnij niso upoštevale velikih razlik znotraj skupin. Prepričanja in prakse evropsko-ameriških družin srednjega razreda so bile prevedene v norme, vse drugo so raziskovalci pogosto interpretirali kot primanjkljaj ali odklon. Šele v zadnjem času je več pozornosti posvečene raziskovanju variabilnosti in iskanju močnejših praksi starševanja znotraj posameznih etničnih skupin. Nekatere raziskave so pokazale, da avtoritativno starševanje, ki naj bi bilo najučinkovitejše, ni vedno najbolj ugodno, ko gre za otroke etničnih manjšin. Zaključile so, da ima avtoritarno starševanje z veliko mero starševskega nadzora pozitivne učinke na afriško-ameriške mlade in je enako učinkovito kot avtoritativno pri vzgoji azijsko-ameriške mladine (Kotchick in Forehand 2002, 260–261).

Več avtorjev je opazilo večjo rabo fizične discipline med afriško-ameriški starši v primerjavi s kavkaškimi, azijsko-ameriški oziroma špansko-ameriški.

Razlage, zakaj je tako, gredo predvsem v smeri nesorazmerno velikega števila afriško-ameriških družin, ki se znajdejo v družbeno in ekonomsko neugodnem položaju in naj bi na ta način skušale otroke obvarovati pred nevarnostmi iz okolja, po drugi strani pa zvišati njihove možnosti za preživetje in uspeh (Kelley v Kotchick in Forehand 2002, 260). Izkaže se, da so pravzaprav ekonomski dejavniki tisti, ki v prvi vrsti vplivajo na izbire staršev, ko gre za uporabo različnih starševskih praks.

Starševska ravnanja, ki so sama po sebi najboljša, torej ne obstajajo, ampak so vedno pogojena z dejavniki tveganja iz okolja in tradicijo. In vendar so vsem staršem skupni trije cilji (LeVine v Kolar in Soriano 2000, 5):

1. zdravje in preživetje otrok,
2. učenje veščin, ki so nujne za preživetje v ekonomskem smislu, in
3. vzpodbujanje atributov, ki so cenjeni v posamični kulturi.

Kljub velikanskim medkulturnim razlikam v starševskem razumevanju, kakšna naj bo primerna vzgoja, pa na koncu vendarle velja: večina otrok vseh kultur odraste enako dobro prilagojenih družbi, v kateri odraščajo (Newman 1999, 307).

2.1.2 Socio-ekonomski status družine

Četudi kulturna in etnična pripadnost v veliki meri določata starševske prakse, pa je vpliv socio-ekonomskega statusa precej bolj dramatičen. Revščina za otroke pomeni konkretna tveganja: višjo stopnjo umrljivosti dojenčkov, podhranjenost in nevarnost brezdomstva (Newman 1999, 308).

Nas pa zanima vpliv socio-ekonomskih dejavnikov na starševanje. Razmislimo najprej o vrednotah. Starši srednjega razreda bolj cenijo samo-usmerjenost, neodvisnost in radovednost za razliko od staršev delavskega razreda, ki dajejo večji poudarek spoštovanju zunanje avtoritete (Kohn v Newman 1999, 308). Po mnenju drugih naj bodo otroci »urejeni, čisti in naj spoštujejo pravila«. Na podlagi izkušenj, ki jih starši dobijo pri svojem delu, si oblikujejo predstavo družbenega življenja, ki jo prenašajo na svoje otroke (Newman 1999, 308).

Različne raziskave so razkrile povezave med socio-ekonomskim statusom in odnosi v družini. Neodvisno od etnične pripadnosti velja:

1. Finančne težave v družini so povezane z razdražljivostjo, depresijo in eksplozivnim vedenjem očetov, to pa s strožjim kaznovanjem otrok (Elder in drugi v Kotchick in Forehand 2002, 262).
2. Mame iz revnih družin manj učinkovito komunicirajo z otroki in jim težje besedno ali telesno pokažejo naklonjenost.
3. Obstaja večja verjetnost, da bodo revni starši, za razliko od premožnejših, uporabljali fizično disciplino in manjša, da bodo svoje otroke spremljali (ang. monitor) (Bradley in drugi v Kotchick in Forehand 2002, 262).

Hoff-Ginsberg in Tardiff (v Kotchick in Forehand 2002, 262) opozarjata na veliko konsistentnost med študijami, ki so proučevale kakovost interakcije med materjo in otrokom v odvisnosti od njenega socio-ekonomskega statusa¹ (SES). Ugotavljata:

1. Matere z nižjim se bolj od tistih z višjim SES nagibajo k nadzoru, omejevanju in grajanju.
2. Večje razlike je zaznati na področju verbalnega kot neverbalnega vedenja.
3. Matere z višjim SES govorijo več in daljša obdobja, so bolj specifične v jeziku, izvajajo več govorjenja od otrok in jim odgovarjajo bolj odvisno od okoliščin.

1 Socio-ekonomski status (SES) je ekonomska in sociološka skupna mera, sestavljena iz posameznikovih osebnih izkušenj pri delu ter ekonomskega in družbenega položaja v odnosu do drugih. Temelji na prihodku, izobrazbi in poklicu. Razdelimo ga v tri kategorije, kamor lahko uvrščamo tako posameznike kot družine: visok, srednji in nizek SES (Wikipedia 2010).

Iz zapisanega lahko razberemo, da je poleg prihodka izobrazba staršev tista, ki otrokom omogoča primerno in vzpodbudno okolje za razvoj. Ker pa je nižji socio-ekonomski status običajno povezan z bivanjem v nevarnejših okoljih, dejavniki iz okolja vendarle prednjačijo pred kognitivnimi in verbalnimi sposobnostmi staršev (Kotchick in Forehand 2002, 263).

Dejstvo je, da finančne težave pomenijo pritisk in lahko vodijo v telesne in psihične bolezni, posledice, kakršne koli že so, pa ne obidejo otrok. Opaziti je povezavo med nižjim socio-ekonomskim statusom in avtoritarnejšimi vzgojnimi prijemi, ki jih nekateri (Kelley v Kotchick in Forehand 2002, 260) razumejo kot način, kako starši zaščitijo svoje otroke ter večajo njihove možnosti za preživetje in uspeh v nevarnejših okoljih, kjer običajno prebivajo.

Pomemben blažilec posledic ekonomsko neugodnega položaja, v katerem se znajdejo nekatere družine, je socialna opora. Otroci v takih okoliščinah lahko, in tudi v resnici, dosegajo psiho-socialno uspešnost, kadar so jim na voljo lastni, družinski in skupnostni viri, ki delujejo kot zaščita (Cicchetti in Garnezy v Kotchick in Forehand 2002, 263). Socialno oporo ravno tako potrebujejo starši, saj blaži posledice stresnih vplivov iz okolja. Je pa povezava med stresom in oporo nekoliko bolj kompleksna kot se zdi na prvi pogled. Stresni dogodki resda povečujejo potrebo po opori, vendar pa po drugi strani lahko zmanjšajo njeno prejetje (npr. v primeru ločitve). Tako so vezi med najbližjimi lahko vir opore, kot tudi vir stresa (Solky Butzel in Ryan v Hlebec in Kogovšek 2003, 104).

2.1.3 Soseščina in skupnost

Kot smo videli, je vpliv revščine na družinsko življenje in tudi starševanje razdiralen, kar pa ne pomeni, da je vzgoja otrok v takih okoliščinah vnaprej zapisana propadu. Skupni cilj vseh staršev, preživetje in uspeh otrok, ostaja nespremenjen. Drugačni so samo načini, kako starši v različnih okoljih to dosežemo.

Prebivanje v revnejših in nevarnejših soseskah je povezano z restriktivnimi starševskimi praksami (Burton v Kotchick in Forehand 2002, 264). Te vključujejo nadziranje otrok, učenje poslušnosti in spoštovanja avtoritete na eni strani ter manjšo odzivnost in izkazovanje topline otrokom na drugi.

Nekateri raziskovalci so mnenja, da naj bi bilo avtoritativno starševanje, ki otrokom dopušča več avtonomije, v takih okoliščinah škodljivo (npr. Lamborn in drugi v Kotchick in Forehand 2002, 263).

Proučevanje enostarševskih afriško-ameriških družin, od katerih je bila večina revna, pa je opozorilo na razlike med urbanim in ruralnim okoljem (Armistead in drugi v Kotchick in Forehand 2002, 264).

V povprečju mestni starši v večji meri spremljajo (ang. monitor) aktivnosti otrok in zaznavajo več tveganj v lastnih skupnostih od vaških. Avtorji razmišljajo, da razliko v zaznavanju tveganj iz okolja lahko pripišemo ravno različnim stopnjam spremljanja otrok med enimi in drugimi starši. Ugotavljajo tudi, da višja stopnja starševskega spremljanja daje boljše rezultate v mestnih, ne pa tudi v vaških družinah.

2.2 Predstave o otrocih in otroštvu: otroci kot razvijajoča se bitja neomejenih možnosti ali mali vragci?

Starševske vzgojne prakse so tesno povezane s predstavami o otrocih in otroštvu ter od njih tudi odvisne. Razlikujejo se od kulture do kulture in spreminjajo skozi čas. »Spreminjajoče se predstave o otroštvu skozi zgodovino kažejo, da lahko, v katerem koli času, percepcije o otroštvu in skladna ravnanja z otroki pravilno razumemo samo v kontekstu družbene strukture in dominantnih interesov v tem času« (Jamrozik in Sweeney v Soriano in Kolar 2000, 8). Tabela 2.1 prikazuje, kako se je pogled na otroštvo zgodovinsko spreminjal.

TABELA 2.1: Pojmovanje otroštva

Čas trajanja	Pojmovanje otrok	Opis	Uporaba
Do vključno srednjega veka	Majhni odrasli	Enake napake in slabosti kot odrasli	Se ne uporablja več
17. stoletje (kalvinci)	Majhni demoni	Potencial za greh in korupcijo, potreba po disciplini in vodenju, potencial, da postanejo dobri	Nekatera otroška zavetišča
18. stoletje (romantiki)	Plemeniti divjaki	Naravni, svobodni, potreba po neomejenem razvoju, otrok je središče okolja, otrok je v bistvu dober	Elementi, ki jih je mogoče najti v nekaterih predšolskih centrih, osredotočenih na samo-usmerjevalno igro
19. stoletje (viktorijanci)	Nedolžna bitja	Čas za domišljijo in igro, otroštvo kot potencial za srečo (in razvoj), otrok je nedolžen in dober	Elementi, ki jih je mogoče najti v izdelkih in okoljih, namenjenih otrokom (vrtci, moralne knjige, npr. basni)
20. stoletje (otroški psihologi in delavci v vzgoji in izobraževanju)	Razvijajoča se bitja	Izkušnje iz otroštva so bistvenega pomena za poznejše stabilno in zrelo življenje, otroštvo je pomembno samo po sebi, otroci so dobri, nedolžni in imajo neomejen potencial	Ustanove, osredotočene na otroke, kot so vrtci in predšolski zavodi

Vir: Jamrozik in Sweeney v Kolar in Soriano (2000, 8).

Kot vidimo, se v sodobnosti otroke na zahodu povečini razume kot dobra, nedolžna in razvijajoča se bitja neomejenih možnosti, njihove izkušnje pa bistvene za stabilnost v poznejšem življenju. Je pa pogled nanje kot potrebne vodenja zgodovinsko gledano precej nov. Poleg tega pa ni edini. Tudi znotraj posamične kulture namreč obstajajo različne predstave o tem, kdo so otroci in kakšne so njihove potrebe. Poglejmo si razumevanja otroške narave – kako so se zgodovinsko pojavljala in kako se njihovi ostanki kažejo danes.

Stoletja dolgo je v krščanskem svetu prevladovala predstava, da so otroci ob rojstvu zaznamovani z izvirnim grehom in zato že po naravi nagnjeni h grešnosti (Newman 1999, 292). Tako gledanje je klicalo po (fizični) disciplini, saj je v otroku obstajal potencial, da postane dober, ki pa ga je bilo potrebno s palico priklicati na plano.

In še danes ni redka percepcija o otroku kot »negativnem, trmastem, egocentričnem teroristu« (Green v Kolar in Soriano 2000, 9), ki pa se v sodobnosti bolj nanaša na njegovo zmožnost, da z »živalskimi« nagnjenji, kot so na primer izbruhi jeze, pljuvanje hrane in podobnim, moti družbeno življenje odraslih (Newman 1999, 293), kot pa na to, da je otrok kot tak v temelju slab.

Medijski prikazi otrok pogosto krepijo idejo, da so le-ti potencialno destruktivni. Tako grozljivke (npr. Izganjalec hudiča) kot komedije (npr. Sam doma) prikazujejo otroke kot »dragocena in mogočna bitja, ki so še posebej grozeča in nevarna odraslim« (Steinberg in Kincheloe v Newman 1999, 293). Tudi različne resničnostne serije, na primer Mali vragci in Varuška, na pomoč (pred časom smo ju lahko gledali na naših ekranih), prikazujejo otroke kot male, trmoglave, neobvladljive in nasilne pošasti, ki se jih starši, z upoštevanjem nasvetov strokovnjaka za vzgojo ali usposobljene varuške, učijo krotiti.

Razumevanje otrok kot malih vragcev je pogosto povezano z neodobravanjem permisivne vzgoje (Newman 1999, 293), kar je razvidno tudi iz vzgojnih metod, ki jih staršem omenjene oddaje priporočajo.

Sredina 19. stoletja je prinesla novo gledanje na otroka kot nedolžno bitje, s katerim je potrebno ravnati skrbno in sočutno. Je pa imelo tako razmišljanje tudi temno plat: otroke prirojena nedolžnost dela dovzetne za skušnjave. Tepež se je nadaljeval, le z novim razlogom. Prvotno obvladovanje zla s pretepanjem je nadomestilo pretepanje kot svarilo pred skušnjavami, ravno tako utemeljeno na verski podlagi. Stoletje in pol pozneje otrokovo nedolžno naravo častimo in jo skušamo obvarovati čim dlje. Še vedno verjamemo, da je naloga staršev zaščititi svoje otroke, na primer pred motečimi podobami seksualnosti in smrti, vendar večina staršev zaščito razume predvsem v smislu nudenja zavetja, ne pa kot učenje premagovanja skušnjav s fizičnim kaznovanjem. Skrb za otroško nedolžnost se je razvila v mogočno prepričanje, da so vsi otroci potencialno žrtve (Newman 1999, 294). O družbi razmišljamo kot o nevarnem prostoru, ki ogroža otroško nedolžnost z zlorabami, pornografijo, incestom, nadlegovanjem, ugrabitvami in drugim (Best v Newman 1999, 294). »Ideja o otroštvu kot zaščitenem, nedolžnem času je postala nostalgичno razkošje« (Darnton v Newman 1999, 295).

Še vedno verjamemo, da naj otroci ne bi prehitro odrasli in je njihovo nedolžnost, igrivost in brezskrbnost potrebno varovati čim dlje. Po drugi strani pa so po govoru, obleki in vedenju vse bolj podobni svojim strašem. Skrivnosti odraslosti, kot so smrt, bolezen, nasilje, seksualnost, odkrivajo za domačimi vrati, v šolah, na televiziji in preko interneta že zelo zgodaj (Meyrowitz v Newman 1999, 295). Poleg tega pa tako kot za starše, tudi zanje veljajo vedno višja pričakovanja (Harvey v Kolar in Soriano 2000, 8). »Sodobna družina vlaga vedno več ekonomskih sredstev in psihološke energije v odraščanje otrok in tudi več pričakuje od njih« (Ule 2008, 82). Doseganje vrednot odraslih, še posebej uspeha, h kateremu otroke največkrat spodbujamo ravno starši, pa je vse drugo kot brezskrbna otroška igra.

Skozi zgodovino je bila prisotna tudi predstava o otrocih kot lastnini. Dlje ko se vrnemo, bolj izrazita je. V antičnem Rimu je oče lahko otroke kaznoval s smrtjo. V sedemnajstem stoletju so bili lastnina brez osebnih pravic. Lahko so končali kot garancija za dolgove staršev, poročni partnerji, ki so jih očetje uporabili za širitev posla in premoženja, ali pa so jih celo prodali za sužnje (McCoy v Newman 1999, 296).

Še ne dolgo tega so otroci predstavljali ekonomsko pridobitev, saj so pomagali preživljati družino. Bili so bistvena delovna sila v družinski ekonomiji in vir preživljanja staršev na stara leta (LaVine in White v Newman 1999, 296). Od sredine dvajsetega stoletja pa družino preživljajo starši z delom izven doma (Newman 1999, 296). Danes o otrocih ne razmišljamo več kot o lastnini, čeprav starši ohranjamo določene pravice nad njimi. Sodobno lastninsko vrednost otrok določa predvsem njihova emocionalna vrednost (Zelizer v Newman 1999, 297).

3 VZGOJA KOT PRIPRAVA NA ONOSTRANSTVO

Rojstvo. Otrok, zaznamovan z grehom spočetja. Začetek poti je umazan, cilj znan in lep – nebesa. »Misli so torej zelo preproste. Otrok se rodi s prvo naturo, ki je slaba, in to zlo je treba s pravilno (strogo, nepopustljivo) vzgojo tako popraviti, da se izlušči druga natura« (Puhar 1982, 66). Ta naj bo dostojna, vlijudna, sramežljiva, sočutna, resnicoljubna, samoobvladana, pokorna, delavna, ubogljiva in zlasti – bogaboječa.

3.1 Mati-božja namestnica

Naslov priročnika² in hiter pregled kazala nam takoj razkrijeta, kdo naj pravzaprav vzgaja. Stališče krščanskega vzgojeslovja je jasno: vzgoja je materina naravna želja in njena glavna naloga v življenju. Še več, vzgoja je »visoka božanska umetnost«, njen cilj pa »voditi otroka k Bogu« (Becker 1925, 18).

Materino vzgojno delo je torej vzvišena naloga, ki pa naj se je loteva premišljeno in preudarno. Vzgoja je poklic (mati je poklicana za vzgojo), za katerega naj se izobražuje. Vzgojne dileme naj rešuje s prebiranjem časopisov, literature in svetopisemskih zgodb, ne pa s pomočjo sorodnikov, prijateljev in znancev, katerih nasveti so največkrat zastareli in neprimerni. »Posebno stari oče in stara mati, često pa tudi razni hišni prijatelji s pretirano hvalo, občudovanjem ali neumestnim pomilovanjem škodujejo domači vzgoji« (Becker 1925, 26). V tem času so bili pri nas priročniki za starše (natančneje matere) redkost, je bilo pa Sveto pismo toliko bolj pri roki.

2 Mati vzgojiteljica: vodilne misli krščanskega vzgojeslovja avtorice Liane Becker. Nemški izvirnik je iz leta 1908. Pri nas je knjiga prvič izšla 6 let pozneje. Obravnavali smo ponatis iz leta 1925.

Mati je v okviru vzgoje odgovorna za moralo in za utrjevanje vere tako v družini kot tudi v družbi (Jogan 2004, 302). Zato pa si je katoliška cerkev tako močno prizadevala za ohranjanje obstoječega reda ravno z nagovarjanjem ženske-matere. »Krščanska mati, ki se svojih dolžnosti zaveda, zbuja v otroku čut spoštovanja, ljubezni in hvaležnosti do Boga. Uči ga kratkih molitvic, pripoveduje mu o Njem, ki vse vidi in vse ve, o Vsemogočnem, ki je ustvaril ves ta krasni svet, o neskončno Dobrotljivem, ki zasluži vso našo ljubezen« (Becker 1925, 31).

Ko jo postavimo na pedestal (mati-božja namestnica), ji naložimo vso odgovornost za bolj ali manj uspešno opravljeno delo vzgojiti »dobrega kristjana, vrlega rodoljuba in zvestega državljana« (Becker 1925, 16). Priročnik je neposreden:

»V tej prekrasni nalogi tiči vzvišenost materinskega poklica, obenem pa tudi največja odgovornost /.../ toliko naše dece in mladine trpi vse življenje ravno zavoljo nesposobnosti svojih mater-vzgojiteljic« (Becker 1925, 17).

»Marsikdo /.../ po pravici pripisuje krivdo /.../ svoji materi, ker ni imela smisla za vzgojo /.../ takrat, ko je bilo treba polagati temelje za poznejše življenje« (Becker 1925, 42).

Krščanska mati naj pri vzgojnem delu pogosto poudarja božjo avtoriteto. »Da, zapovedi in prepovedi božje nam je dal Bog iz ljubezni, ne pa, da bi nas hotel mučiti in preganjati« (Becker 1925, 28). Ohranja naj jo:

1. s samopremagovanjem

Navzven naj bo vedno vesela in ljubezniva, četudi se v resnici ne počuti tako. »/.../ mati /.../ žrtvuje bližnjemu na ljubo svojo udobnost, zatira svojo nejevoljo, mirno prenaša telesne bolečine in potrpežljivo sprejema razne neprilike« (Becker 1925, 26).

»Znati zatajiti samega sebe – se pravi biti vzgojen« (Becker 1925, 72).

2. z odločnostjo

Odločno naj zahteva izpolnjevanje svojih ukazov. »Žal, da neka mehkužna neodločnost le prepogosto kazi naše matere« (Becker 1925, 21).

3. z mirnostjo in preudarnostjo

Mirno in preudarno naj odmerja kazni. »Le z vsestransko mirnostjo in preudarnostjo si boš pridobila ugled in veljavo pri otroku« (Becker 1925, 21).

Poglejmo si podobnosti med božjo in materinsko ljubeznijo. V obeh primerih gre za trdo roko, ki vzgaja. Ljubezen ni nekaj prijetnega, ampak nekaj poučnega. »Kdo bi mogel s primernimi besedami dovolj obsoditi nesrečno mater, ki ne vodi otrok k Bogu s poukom /.../ Najdragocenejše, kar more otroku dati, mu odteguje, pa si še upa trditi, da ga ljubi« (Becker 1925, 75)? Božjo ljubezen občutimo skozi zapovedi, prepovedi in neprijetne izkušnje. Priročnik tudi »neomajno materinsko ljubezen« razlaga predvsem kot učenje »brezpogojne poslušnosti, dostojnosti, vljudnosti, reda in snage, hvaležnosti« (Becker 1925, 25) od trenutka, ko dojenček prvič vdihne. Mati naj ne popušča v svoji volji in ne odstopa od svojih prepričanj, da bo dosegla smoter vzgoje. Opira naj se predvsem na to, za kar verjame, da je prav. »Če je (otrok, op. a.) zdrav, sit in suh, naj ga ne vzame v naročje, četudi kriči. Ostane naj trdna, ker to koristi njej, še bolj pa otroku« (Becker 1925, 25).

Veliko opisov, ki se v priročniku pojavljajo v zvezi z materinstvom, je precej poetičnih. Preveč, da bi lahko povzeli, da odslikavajo realnost tistega časa:

»Okoli žari ob pogledu na ljubljenca /.../ Sredi družine naj otrok ob posebnem materinem negovanju dorašča in se krepí« (Becker 1925, 16).

»Topli žarki materinske ljubezni naj zbude in razvijejo v otroku zmožnost ljubezni« (Stolz v Becker 1925, 19).

»Solnčna vedrost njene duše vpliva oživljajoče kot pomladanski vetrič na otroško srce: popje vsega dobrega se v njem odpira, zbuja mu veselje do učenja in poslušnosti« (Becker 1925, 19).

Alenka Puhar nam v Prvotnem besedilu življenja odpira vrata v domove ter prikaže zamolčano plat otroštva in vzgoje v mnogo bolj zamolkljih tonih, kot jih slikajo zadnji citati. »Čim dlje v zgodovino sežemo, tem manj učinkovito in ustrezno se starši vedejo do razvojnih potreb svojih otrok« (de Mause v Puhar 1982, 22). Tako nega kot načini kaznovanja nam razkrivajo tedanjo miselnost: » /.../ otrok nič ne čuti, nič ne trpi, trpijo samo ali predvsem njegovi starši« (Puhar 1982, 185).

Lik skrbne in trpeče matere, ki se odpoveduje v dobro otroka, je v slovenskem prostoru še posebej zakoreninjen. Puharjeva je takole v nekaj stavkov strnila ideal. »Prava mati je tista, ki »ne nosi svojih čustev na dlani«, ki »zna globoko zakopati svojo ljubezen in bolečino«, ki ima hkrati mehko in trdo roko. Dobra mati ne dopušča mehko ne sebi ne svojim otrokom, ne dovoli joka ne svojim ne njihovim očem« (Puhar 1982, 160). Bedni položaj pravilno krščansko vzgojene ženske kot trpeče žene-matere pa korigira visoko spoštovanje kot moralno priznanje in sredstvo za umirjanje (Jogan 2004, 308).

In kakšno podobo matere kaže prvi slovenski ženski tisk? Razmišljanje nekaterih avtoric je bilo za tisti čas zelo napredno, a večina je bila prepričana, da je materinstvo ženi »od narave dan poklic«. Vendar pa se je mati lahko ukvarjala samo z vzgojo in nego – oblast nad otroki je bila v moških rokah. Ženske niso imele nobenih materinskih pravic. Slovenka piše, kako je v primeru materine smrti edini varuh otrok postal oče, naj je bil za to sposoben ali ne. Po drugi strani v primeru smrti očeta zakon materi ni dovoljeval, da bi sama skrbela za svoje otroke, ampak je pravice morala odstopiti človeku po izbiri sodišča (Žgavc 2007, 50).

Tako kot priročnik poziva matere, naj se seznanjajo z novostmi s področja psihologije, ki jim nameni kar celo poglavje, prvi ženski tisk razglašča pomembnost izobraževanja s področja pedagogike. Ne glede na to, da je vloga matere naravna, védenje o negi in vzgoji ne izhaja iz nje same. Izobraževanje žensk je postalo imperativ.

»Ni več zadostovalo, da je mati znala otroku oprati plenice, zašiti obleko in pripraviti obrok. Vzgojiti ga je morala znati v človeka, sposobnega za življenjski boj. Da je zmogla izvršiti te dolžnosti, je morala poznati svet daleč izven praga svojega doma« (Žgavc 2007, 51–52).

Ob tem si zastavimo vprašanje, koliko časa so ženske dejansko lahko namenjale materinjenju. Ker podatkov o tem, koliko so ga porabile za gospodinjenje, nismo našli, se bomo osredotočili na plačano delo.

Ženske so predstavljale kar 25–40 % vseh zaposlenih v industriji 19. in 20. stoletja. V delavskih in uradniških družinah po porokah praviloma niso bile zaposlene. Leta 1926 jih je iz teh družin izven doma delalo 9 %, desetletje pozneje že 15 % (Kresal 2004, 171). Razlogi za zaposlovanje so bili predvsem ekonomske narave, ne toliko osebna svoboda in neodvisnost.

Mnenje večine, tudi žensk (med katerimi pa niso bile nekatere izobraženke, ki so presegale takratno razmišljanje), je bilo, da je ženska predvsem žena, gospodinja in mati-vzgojiteljica.

3.2 Odsotnost in nasilnost – poglobitveni potezi slovenskega očeta

Seznam in opis kreposti, dolžnosti in odgovornosti materinstva je obsežen in podroben. Po drugi strani oče komajda obstaja. Mimogrede je omenjen samo nekajkrat v celotnem priročniku. Je skrbnik družine, ko gre za vzgojo, pa ima le podporno funkcijo. » /.../ pomaga in nadaljuje, a ne ustanavlja /.../ Njegov poklic ga zadržuje zdoma. Le redko se utegne pečati z otroci in še tedaj navadno le prav kratek čas« (Becker 1925, 16). Če pogledamo z drugega zornega kota, pa bi lahko rekli tudi takole: »Pravi moški potrebuje moško družbo in se ne ukvarja z babjimi posli. Njegova vzgojna naloga se omejuje na nemo, bolj ali manj grozečo odsotnost, ki sem in tja izbruhne v nasilje« (Puhar 1982, 159).

Priročnik seveda na svoj način nadaljuje, kako sta dober zgled (tako očeta kot matere) in njuno sodelovanje najboljšo zagotovilo za uspešno vzgojo. Oče naj mater podpira pri njenih vzgojnih prizadevanjih, ona pa naj otrok ne straši z njim. »Očetje, ki se v prostem času z otroci igrajo, jim večkrat vsepovprek dovoljujejo in jih na ta način razvajajo. Pri tem trpi ugled materin /.../ Nasprotno naj tudi mati ne opisuje očeta kot bav-bava /.../ « (Becker 1925, 32).

In kaj pravi Puharjeva? »Trdo delo, zapiranje v moško družbo, posedanje in popivanje v gostilnah, izbruhi nasilja nad ženo in otroki – vse to so bile stalnice moškega življenja« (Puhar 1982, 160). O igranju z otroki pa nič. S tem je vloga moškega kot očeta tudi opravljena.

Očetovska skrb pa pripada tudi Bogu. Mati naj »pogosto daruje otroka Bogu in ga priporoča njegovi očetovski skrbi« (Becker 1925, 24). »Krščanska mati, naj bo božji Ljubitelj otrok najljubši tvoj sovzgojitelj nežnih srčec, ki so izročena tebi v varstvo in odgovornost« (Becker 1925, 75).

3.3 Telesna vzgoja: zdrav duh v zdravem telesu

Telo je prebivališče duše, duša preko telesa vstopa v stik z zunanjim svetom. Le v zdravem, vzgojenem in utrjenem telesu prebiva zdrava duša. Zato krščansko vzgojeslovje veliko mero pozornosti namenja negovanju, predvsem pa utrjevanju telesa. Pri tem je bolj kot čistoča pomembna nrvnost, torej moralnost. »Tudi telo ima namreč višji, nadzemeljski smoter. Ni določeno samo za življenje na zemlji, temveč božja volja je, da nekoč zopet vstane, se združi z dušo in živi ž njo večno življenje v nebesih« (Becker 1925, 33).

Skrb za otrokovo telesno zdravje je natančno razdelana. Iz vsake strani pa veje predvsem strah pred njegovim pomehkuženjem in upoštevanjem čutnega nagona. Vsa popisana področja, s katerimi naj se skrbna krščanska mati ukvarja v smislu telesne vzgoje, kažejo predvsem, kako otroka utrditi, da se ne bi vdajal neprimernim občutjem. V bistvu torej sploh ne gre za nego, ampak za vzgojo volje in učenje samoobvladovanja kot načina ohranjanja čistosti duše.

Za vsako ceno je potrebno otroku privzgojiti sramežljivost, ki temelji na pristnem strahu. Pa čeprav gre za tako nedolžno stvar, kot je recimo poletno kopanje. V smislu čistoče mu seveda nihče ni nasprotoval, je pa težava z moralnostjo, če je na kupu več pomanjkljivo oblečenih otrok. Škof Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937) je šel celo tako daleč, da je poleg tega, naj se fantki in deklice ne kopajo skupaj, ter primernih oblačil predpisal celo čas, ki naj ne preseže četrte ure. Starši naj neposlušneže strogo kaznujejo, seveda s šibo (Zajc 2007, 22).

Na kratko povzemimo, kar v okviru telesne vzgoje priporoča priročnik. Avtorica se osredotoča na zrak, hrano, obleko, gibanje, počitek in izobrazbo čutil.

Priporoča redno zračenje, obsoja kajenje v prostorih, kjer se zadržujejo otroci, še posebno v času bolezni, materam pa nalaga redno pometanje in brisanje prahu. Vsi naj si pred vstopom očistijo čevlje. Poleg tega naj otroci čim več časa preživijo zunaj, na čistem zraku.

Najprimernejša hrana za dojenčka je materino mleko, ki vsebuje pomembne zaščitne snovi. »Da, ravno velika umrljivost otrok v prvem letu starosti živo spominja vsako mater na njeno veliko dolžnost, da mora otroka hraniti sama« (Becker 1925, 34). Dojilje avtorica omenja kot pogojno primerne: v telesnem smislu samo, kadar so popolnoma zdrave. Ne pozabi pa omeniti njihove kvarnosti, ko gre za otrokovo dušo.

Urnik pri jedi naj mati uvaja od prvih dni, po prvih tednih pa opusti nočno hranjenje. »Točnost, prava mera in dobra izbira hrane najbolj vplivajo na otrokovo zdravje« (Becker 1925, 35). Poudarek je na preprosti hrani, zdrava ima prednost pred okusno. obroki so vedno ob istem času, ne glede na lakoto. Obilna in začinjena hrana jača čutni nagon, zato za otroke ni primerna. Iz istega razloga so prepovedane tudi alkoholne pijače, kava in čaj. Sladkarije so dovoljene redko, jih pa telo sem in tja potrebuje za toploto. Rednost in zmernost pri hrani sta del treninga odrekanja, ki je značilen za krščansko vzgojo.

Poleg hrane mati otroku skrbno izbira tudi obleko, ki naj telo čuva in ga hkrati zakriva. Le-ta naj bo ohlapna (preveč oprijeta lahko draži), nikakor pretopla (da ne pomehkuži telesa) in okusno izbrana. Sledi pa opozorilo: »Zgodaj zatiraj zlasti v deklicah vsako gizdavost in pohlep po najnovejši modi« (Becker 1925, 36).

Če mati pazi, da gibanje ni kvarno ali nespodobno, ga krščanska vzgoja vsekakor priporoča in spodbuja. Obsoja pa povijanje otrok. »Že dojenček naj se pridno giblje. Povijati otroke je zelo nespametno« (Becker 1925, 36). Opozorilo je bilo vsekakor na mestu. Povijanje je bilo, sploh na podeželju, nekaj običajnega. Sto petdeset let za razvitimi evropskimi državami so pri nas dojenčki končno dobili pravico do prostega gibanja. »Babiška literatura je šele na prehodu iz petdesetih v šestdeseta leta označila povezovanje kot »navado, ki smo jo, upajmo, že premagali« (Puhar 1982, 56).

Nadalje naj krščanska mati pazi, da gredo otroci spat zgodaj in primerno utrujeni. »Poleganje brez spanja slabi telo in spravlja otroka v nevarnost, da začne sam pri sebi razne nespodobosti« (Becker 1925, 37). Tudi vstajajo naj otroci zgodaj, predvsem pa naj ne poležavajo, ko so že budni. Jasno, zakaj.

Za čutila je ravno tako potrebna primerna skrb. Še posebno za oči in ušesa, ki so nagnjena k vnetjem. Za ostala skrbimo s higieno, zobe izpiramo po vsaki jedi ali vsaj zvečer. In spet opozorilo: vsakovrstne vtise, ki jih dobimo preko čutil, je potrebno izbirati in se izogibati moralno oporečnim. Telo je, kot smo že rekli, v prvi vrsti prostor, kjer prebiva duša in temu ustrezno moramo z njim tudi ravnati.

Vse to nam naznanja, da utrjevanje telesa predstavlja pomemben segment nege otroka. Morda lahko celo zapišemo, da je pomembnejše od nje same. Vsa pozornost, ki je namenjena telesu, se pravzaprav zgrinja okrog preprečevanja mehkužnosti, tako na področju hranjenja kot tudi oblačenja in spanja. Za hrano velja: bolje manj kot več. Postelja naj ne bo pretopla in preveč prijetna: s prvim pazimo, da se otrok ne pomehkuži, z drugim pa, da se ne pokvari. Telo utrjujemo s svežim zrakom in mrzlo vodo (hladne kopeli so obvezne). Vsi ukrepi, ki naj bi preprečevali pomehkuženje otrok, pa so bili namenjeni tudi obvladovanju čutil, ki je v večji meri zaposlovalo katoliške vzgojitelje.

Priročnik opozori še na nevarnost popuščanja in razvajanja otrok – tudi v času bolezni. » /.../ bolnega otroka mati ne sme pomehkužiti. Naj mu sicer ljubeznivo streže, a razvaditi ga nikdar! Varuje naj se, da je napačno usmiljenje do trpečega bolnika ne zapelje v škodljivo popustljivost« (Becker 1925, 39). Pomanjkljivo znanje mater v zvezi z utrjevanjem otrokovega telesa pa naj bi bilo krivo tudi za veliko smrtnost dojenčkov. »Prav zato, ker matere na take reči ne pazijo, umrje toliko otrok že v najnežnejših letih« (Becker 1925, 39).

Z vsemi opisanimi načini negovanja in utrjevanja telesa naj mati začne takoj po rojstvu. Posebno obravnavo pa zahteva sramežljivost kot branik nedolžnosti, ki pride v ospredje v obdobju odraščanja. Paradoks, ki se ob tem pojavlja, je, da katoliški moralisti učijo nekaj, o čemer ne smejo govoriti – zaradi strahu pred pohujšanjem. In vendar so iznašli rešitev. »Besedišče, ki so ga uporabljali, je zato govorilo predvsem o nečistosti, grehu mesa, Onanovem grehu, blatu umazanije in podobno« (Polajnar 2008, 14). Katoliška vzgojna literatura je o

spolnosti pisala zelo pogosto in tiste, ki napotkov ne bi upoštevali, strašila z različnimi boleznimi in tudi s smrtjo.

Po drugi strani pa so se starši držali molka. Svetlana Makarovič je v intervjuju za Mladino povedala tole o katoliški vzgoji, ki je je bila deležna.

Mati me je vzgajala v občutku sramu do lastnega telesa. Počutila sem se krivo, ker sem imela telo, na katerem so bile nečiste točke, ki jih ni bilo dovoljeno kazati, gledati ali se jih dotikati. Spolovilo se nikoli ni imenovalo drugače kot »tam spodaj«. Mati je moje telo imenovala posoda. /.../ Zdaj vem, kaj je bilo s tem mišljeno. Moje telo je bilo posoda za spočetje novega življenja, če bi ga bog dal (Modic 2009, 35–36).

Katoliški starši naj pazijo, da jih otroci ne vidijo golih. Ravno tako naj preprečijo, da bi se ti brez obleke videli med sabo.

Imela sem dva brata in nikoli ju nisem videla gola, tako kot onadva nista videla mene. Mati je skrbno pazila, da se ne bi videli. Jaz dolgo časa nisem vedela, zakaj lahko fantje lulajo stoje in zakaj sem jaz zmeraj vsa mokra, če to poskušam. Dolgo časa nisem vedela, kaj imajo fantje tam spodaj, ko sem končno odkrila pri sosedovem Franciju, pa sem bila tepena kot žival (Modic 2009, 36).

Tudi o znakih spolnega dozorevanja, kot je na primer menstruacija, se ni govorilo. »Moja mati je bila tako svetniška, da o teh stvareh ni govorila, zato je bil zame strašen šok, ko sem dobila menstruacijo. To ni bilo v devetnajstem stoletju, to je bilo sredi dvajsetega! Na srečo je babica opazila, da sem vsa krvava, in me rešila pred moro. Mati o tem ni spregovorila« (Modic 2009, 39).

Ko razmišljamo o odnosu do telesa, ne moremo mimo samoobvladovanja. Pri tem gre za obvladovanje in zatajevanje nagonov, poželenja, želja, hrepenenja, nagnjenosti in strasti. Nagoni so prirojeni, dobri in slabi. Izogniti se jim ne moremo, potrebno pa je obvladati slabe in spodbujati dobre. »Najvišja stopnja slabe nagnjenosti /.../ se imenuje strast /.../ pogosto tira človeka v nenravnost /.../ Strast /.../ vodi človeka celo v prezgodnji grob /.../ je torej najhujša nenravna navada« (Becker 1925, 70).

Smrtno nevarno strast zatiramo s treningom samoobvladovanja. »Zato je materina naloga, da uči otroka zatajevanja samega sebe od najmanjših reči do največjih« (Becker 1925, 73). Otrok naj prenaša lakoto, žejo, mraz, vročino, bolečino. Avtorica gre celo tako daleč, da omeni nemško zdravnico, ki zahteva: »učite otroke, da bodo ravnodušno gledali kri« (Becker 1925, 74). S skrbjo, ki jo matere izkažejo otrokom že ob najmanjši kapljici, le-te pomehkužijo. Zanimivo pa je nadaljevanje. »Kakšni ljudje bodo zrasli iz takih otrok? Ali bodo kedaj za kakršenkoli tepež« (Becker 1925, 74)?

3.4 Primerna kazen: palica ni še nikomur kosti polomila, marsikoga pa je že izmodrila

Krščansko vzgojeslovje priporoča uporabo naslednjih vzgojnih metod:

- zgled,
- navajanje,
- opomin,
- graja,
- ukor,
- sramotitev,
- strahovanje in
- telesno kaznovanje.

»Večina mater ne zna *prav* kaznovati« (Becker 1925, 28). Mati se mora naučiti, kdaj in kako naj uporablja priporočene vzgojne metode:

1. Kazni naj se loteva mirno in preudarno (Becker 1925, 21).
2. Upošteva naj otrokov značaj.

»Marsikatera kazen, ki bojzljivega otroka oplaši in razburljivega globoko užali, na ravnodušnega sploh ne vpliva« (Becker 1925, 28).

3. Uspešnejša ko je vzgoja, manjkrat je potrebna uporaba sile.

»Zato dobro preudari, preden kaznuješ. Čim manj si prisiljena rabiti kazni, boljša je vzgoja (Becker 1925, 28).

4. Najprej naj uporabi lažje oblike kaznovanja, potem težje.

»Vsaka težja kazen je odveč, če se da z lažjo doseči smoter« (Becker 1925, 29).

5. Zgodnje odpravljanje slabih nagnjenj s tepežem je na mestu: čim prej, tem bolje.

»Če hoče mati zatreti v otroku slaba nagnjenja, mora *zgodaj rabiti šibo*« (Becker 1925, 29).

6. Telesno kaznovanje naj uporablja redko, do določene starosti in pri najhujših kršitvah, kot so togota, zlobnost, maščevalnost, trdovratna lažnivost in trmoglava upornost.

»Majhnega trmoglavca pa le kaznuj s šibo, ker drugih kazni /.../ ne razume« (Becker 1925, 29).

7. Pomembno je tudi ravnanje po odmerjeni kazni.

»Slabotna mati ga teši in miri /.../ Bolje je, da ga sploh ne kaznuje /.../ Nekatero matere /.../ tudi po kazni ne prenehajo z grajo /.../ Tudi to ne vpliva ugodno« (Becker 1925, 30).

Puharjeva pa omenja drugačen ritual, ki so ga nekateri uporabljali po tepežu. »Otrok je moral po prestanih udarcih poljubiti palico ali pa roko, ki ga je natepla, včasih povedati kakšen pregovor, denimo: Roka, ktera ti kruh reže, te sme tudi kaštigati« (Puhar 1982, 146).

Avtorica našega priročnika se, razumljivo, ne strinja s tistimi, ki telesnega nasilja nad otroki ne odobravajo in pravi, da je človekoljubno na ta način krepiti otrokovo voljo in ga obvarovati nepoštenosti (Becker 1925, 29).

Poleg kaznovanja je v priročniku govora tudi o nagrajevanju (uporabljen je izraz plačilo). Je pa res, da nas ta najprej pouči o kazni. Pri odmerjanju enega in drugega moramo biti previdni. Sploh pri nagrajevanju lahko ob nepravilni ali prepogosti uporabi zagrešimo kar nekaj napak.

Nikdar /.../ ne obetaj plačila že vnaprej! Sploh varčuj z darili, ker ž njimi vzbujaš v obdarovancu sebičnost, v drugih otrocih pa zavist /.../ nikdar /.../ ne bodi prenapla s slavospevi, ker s tem vzbujaš domišljavost /.../ Posebno previdna bodi, če je otrok izvršil kaj posebnega ne toliko z lastnim trudom, ampak le po svoji darovitosti! V takem slučaju bodi bolj hladna /.../ Precenjevanje samega sebe in prevzetnost bi bili neizogibni posledici tvojega ravnanja (Becker 1925, 30).

Iz zapisov lahko razberemo, da je večja previdnost potrebna pri odmerjanju nagrad kot kazni. In da več škode za otroka pomeni preveč prvega kot obilje drugega. Pri nagrajevanju je prisoten strah, da bi otroci postali sebični, zavistni, domišljavi in prevzetni. Po drugi strani pa niti s stavkom ni omenjeno, kakšne so posledice, kadar pretiravamo z uporabo šibe. S palico otroka zdravimo – ne gre torej samo za vzgojno sredstvo, ampak kar za zdravilo:

»Kaznuj tako, da se otrok napake odvadi, da mu služi kazen za zdravilo (Becker 1925, 29).

»Šiba je za take rane najboljše mazilo« (Becker 1925, 68).

Tudi sramotenje je visoko na lestvici primernih načinov kaznovanja. Na ta način lahko npr. ozdravimo pretiravanje, bahavost in klepetavost:

»Otroci večkrat govore le zato, da obračajo pozornost odraslih nase. To vodi do pretiravanja in neresnicoljubnosti. Najpravilneje otroka kaznuješ s tem, da ga s primerno opazko osramotiš« (Becker 1925, 67).

Pri vzgoji volje pa priročnik kot najbolj primerna priporočila navajanje in strahovanje, pa tudi delo.

»Zatirati je treba zbujačo se poželenje, premagovati slaba nagnjenja, kot so: sladkosnednost, lenoba, vihravost, nestrpnost, zavist in ničemurnost« (Becker 1925, 71).

Poskušajmo zdaj načela krščanskega vzgojeslovja o kaznovanju otrok strniti v nekaj pravil:

1. Vedno začnemo z lažjimi oblikami kaznovanja, kot je na primer opozorilo. Fizično kaznovanje uporabimo samo v najnujnejših primerih.
2. S tepežem začnemo čim prej.
3. Uspešna vzgoja brez palice ni mogoča. Najpogosteje se v povezavi s fizičnim kaznovanjem pojavljajo glagoli vbijanje, izbijanje in iztepanje.
4. Udarce odmerjamo mirno, hladno in neprizadeto (nikoli v besu ali zaradi slabe volje).
5. Kaznujemo preudarno (ne premočno in ne prepogosto). Šiba je zdravilo, ne vsakdanja hrana.

Ko na kaznovalne metode, ki jih priporoča priročnik, pogledamo z današnjimi očmi, so krute, pri tem pa ne moremo mimo dejstva, da je resnica še bolj neprizanesljiva. Če bi na tem mestu poskušali vzgojne metode razvrstiti glede na uporabo v praksi, bi šiba brez dvoma zasedla prvo mesto – kljub razglašanju pedagogov, naj začnemo z lažjimi oblikami in, kadar te ne zaležejo, posežemo po palici. Še tik pred začetkom druge svetovne vojne so s prižnic prihajali nasveti o tem, kako otroka z uporabo palice narediti za vrednega člana cerkve. »Otrok je že po naravi nagnjen k slabemu, zakaj izvirni greh pusti v njem slo po grešenju. In te sle ne iztepe iz otroka nihče drugi kot palica. Zato le šibo v roke. Šibo zjutraj in zvečer, kajti vzgoja brez šibe je jalova« (Koprivec v Puhar 1982, 136). S tem pa šiba močno preseže svojo kaznovalno vrednost. Otrok ne tepemo zaradi tega, kar so ali niso naredili, ampak preprosto zato, ker so.

Nazoren je popis orodja-orožja, ki so ga uporabljali v ta namen. Ta se sicer nanaša na 19. stoletje, verjetno pa tudi kako desetletje pozneje ni bilo dosti drugače. »Viri navajajo najrazličnejše palice – leskovko, brezovko, štaberle itd. – jermene, različne vrste bičev, pa tudi najrazličnejša domača orodja, kot so kuhalnice, burkle, metle, loparji, vrvi, kneftre, pasovi, ravnila, verige, lopate, rovnice, poleg teh pa škornji in najraznovrstnejši kosi pohištva« (Puhar 1982, 146). Roke naj bi uporabljali redkeje.

Poudariti je treba, da je med uporabo posebej pripravljenega /.../ družinskega orodja in golo roko bistvena razlika – nekako takšna kot med ubojem iz afekta in naklepnim umorom. Udarec z roko /.../ največkrat pomeni dejanje iz hipnega afekta. Pri uporabi orodja je treba imeti orodje pripravljeno, če ne, ga je treba poiskati in prinesiti – za uporabo orodja se torej skriva premislek, logična utemeljitev, skratka sklop bolj ali manj ohlajenih, z razumom pomešanih čustvenih nagibov. Posledice niso zanemarljive. Prvič udarci z roko manj bolijo kot udarci z orodjem, drugič pa je klofuta pogosteje ena sama, kot udarec s kakršnimkoli orodjem, kjer se enkrat samkrat kratko malo ne spleča zamahniti (Puhar 1982, 146).

Ovrzimo še tisto o mirnem in preudarnem odmerjanju udarcev.

Sprejem v kuhinji je bil odvisen od kako in s kakšnim glasom te je mati pozvala k večerji. Če sem se potepal do noči in je zadonelo po stopnicah: »Kje si spet bil, grdoba, a?« me je zagomazelo po hrbtu. Še bolj pa me je zmrazilo, kadar sem čul zlogovati očeta: »Ali boš prišel ali ne! Jaz ti posvetim, ti...« Glad in strah sta te prignala v kuhinjo, kjer si pod zaščito svojih komolcev pričakal ter odbil najhujše. No, kava in kruh sta hitro pobotala tiste bore klofute, da le ni bilo štaberla v bližini /.../ Mnogokrat pa tudi res niso utegnili misliti samo na nas, ker so jih trle hujše skrbi. Kadar je bilo še vse kaj bolj žalostnega in obupnega, se je čulo odpuščajoče: »Vse bo mrzlo! Pridi!« Srce mi je kar poskočilo. Tudi noge; prestopil sem po dve, tri stopnice in že sem potolažen sedel poleg lončka s kavo (Koblar v Puhar 1982, 148).

Popisov na to temo je veliko – tudi članek o proletarskih ženskah, ki je izšel v Slovenki v začetku 20. stoletja. »Delavka je zmučena, jezna /.../ Zdaj ji pa še otrok dela take preglavice! In nanj navadno izlije ves svoj srd /.../ Pretepava ga besno, morda tudi preklinja /.../ Večkrat pretepa otroka za vsako brezpomembnost, samo da da duška svoji slabi volji« (Anžič-Klemenčič v Puhar 1982, 149).

Kdo vse pa lahko fizično kaznuje druge in na kakšen način? V družbi, kjer je prevladoval element moči, seveda niso bili samo otroci tisti, ki so udarce prejeli. In tudi niso bili samo otroci tisti, ki jih niso delili. So bili pa kot skupina najnižje na tej lestvici.

Povsod je veljalo, da lahko otroka kaznuje vsak, ki je pač pri roki, in to lahko opravi tako, kot se mu zdi primerno: z lasanjem, nategovanjem ušes, klofutami, brcami, udarci s kakršnimkoli pripomočkom. Cela vrsta prizorov z ulic /.../ ustvarja vtis, da je bilo v navadi najprej mahnuti /.../ in šele potem zarohneti svarilo (Trdina v Puhar 1982, 163).

Seznam vseh razlogov za kaznovanje bi bil predolg, jih pa na tem mestu naštejmo nekaj najpogostejših: togota, zlobnost, maščevalnost, trdovratna lažnivost in trmoglava upornost – za te se priporoča najstrožjo kazen. Pretiravanje, bahavost in klepetavost si zaslužijo sramotenje kot obliko uspešnega odpravljanja. Sladkosnednosti, lenobe, vihravosti, nestrpnosti, zavisti in nečimrnosti pa se lotimo s strahovanjem. Zanimivo je, da je bila velikokrat kazen najhujša, kadar je bil otrok na nek način že kaznovan (s strani drugih odraslih ali otrok) ali kadar je bil nepreviden in se je poškodoval (padeč z drevesa, v reko). »Kadar sem jih kje dobil, sem jih doma navadno zatajil, če sem le mogel. Kajti prvi izdaji /.../ je redno sledila druga pomnožena izdaja« (Mlakar v Puhar 1982, 152). Zdravljenje bolečine z zadajanjem nove pa ni edina posebnost. Najdemo celo primere preventivnega tepeža. »Tako so ponekod na mlado nedeljo /.../ natepli otroke s koprivami ali pa jih z njimi zdrgnili, »da bi bili pridni«. Drugod so isto dosegli, če so otroke zribali s snegom, natepli s prvo muževno šibo in podobno« (Puhar 1982, 155).

Kot smo že omenili, krščanski pedagogi niso zagovarjali pretiranega tepeža. No, že to, kaj je pretirano, je zelo izmuzljivo. Nas pa gotovo ne preseneti, da razlog ni nikakršno sočutje do otrok, pač pa se »kot vodilna misel vleče nit: Maščevalo se ti bo, če boš presurov, ker lepega dne kazen ne bo več zalegla. In tudi to: Maščevalo se ti bo, ker te otroci ne bojo marali in ker utegnejo, ko odrastejo, oni pretepati tebe« (Puhar 1982, 142).

Strah je bil vpet v vse pore takratnega življenja in zato tudi v vzgojo. Pri tem ni šlo samo za palico, ki je grozeče počivala v kotu. Začelo se je z versko vzgojo: »V prvih letih moraš dete vaditi, da je pokorno in vbogljivo, od mladih nog mu moraš saditi in cepiti v srce strah božji, začetek modrosti in resnice« (Puhar 1982, 173).

Potem je tu še množica namišljenih podob (našemljeni odrasli ob določenih krščanskih praznikih, kot so sv. Lucija, sv. Miklavž, sveti trije kralji), pa tudi čisto realnih iz soseščine (stara, zgrbljena soseda, cigani, razbojniki) in celo živali (podgane, zelenci, močeradi). Tudi obredi ob smrti so bili pogosto uporabljeni za strahovanje³. Otroke so med drugim silili, da so poljubljali roke in obraze mrličev. Ogledovanje umirajočih in mrtvih je pomenilo »sestavni del krščanske npravstvenosti«. Marsikdo je že takrat priznaval, da strahovanje ni vedno najbolj primerna metoda, je pa zato uspešna. Mnenja, da je za otroka pogubnejše od palice, so se pojavljala, nihče pa ni podvomil v pomembnost »strahu božjega« (Puhar 1982, 172–194).

Kako naj po zapisanem verjamemo priročniku, da lahko otroka z vzgojnimi metodami, kot so tepež, strahovanje in sramotenje, naučimo ubogati »veselega srca« (Becker 1925, 77) in ga navadimo, da se, kadar kaj dobrega stori, »čuti zadovoljnega v srcu« (Becker 1925, 30)? Kako ga lahko naučimo ljubiti, spoštovati ter biti hvaležen bogu in staršem, če sam tega ni deležen? Če so odnosi obteženi s strahom in krivdo?

Nobenega dvoma ni, da je bila vzgoja otrok, tako kot danes, zelo pomembna sestavina družinskega življenja, ki je niso prepuščali naključju. Je pa bilo razumevanje otroške narave in potreb močno zamegljeno s predstavo o človeku in življenju, ki so jo razglašali s prižnic, in vzgoja v veliki meri osredotočena na zgodnje otroštvo. Takrat je bil najprimernejši čas za oblikovanje dobrega kristjana.

3 »/.../ prevajalci tujih pedagoških besedil v slovenščino (so se, op. a.) odločili besedo »disciplina« prevajati kot »strahovanje«; (latinski koren besede je »discere«, učiti se, oziroma »discipulum«, učenec, privrženec nazora). Ne tako redno, a vendarle dovolj pogosto pa so pedagogi uporabljali besedo strahovanje tudi kot sinonim za vzgojo« (Puhar 1982, 173).

Ne samo zato, ker se dojenček (ali malček) ne more braniti, čeprav je tudi v tem verjetno zrno resnice. Predvsem, ker je v njem seme zla, ki ga je prinesel na svet in ga je potrebno čim prej izbiti. Ni nam težko, če verjamemo, da otrok ne ve, kaj potrebuje, ničesar ne čuti in pa, da pravzaprav sploh še ni človek – da ga je potrebno še ukrotiti⁴.

4 Ko obravnavajo vzgojo otrok, krščanski pedagogi pogosto uporabljajo analogijo iz narave (vzreja živali in gojenje rastlin). Na primer: »Mati naj slabe izrastke po možnosti zatira, plemenite mladike pa krepko goji« (Becker 1925, 23).

4 VZGOJA SVOBODNIH IN ODLOČNIH SOCIALISTIČNIH LJUDI

Nova družba zahteva novega človeka. Ljubezen do boga, ki spremlja vzgojo v krščanski družini, nadomesti pripadnost, spoštovanje in aktivno vključevanje v nov družbeni red, v katerem ima družina pomembno vlogo: »s celostjo svojih notranjih odnosov in s svojo odprtostjo navzven (mora, op. a.) navajati otroka in mladostnika na samoupravne odnose in ga usmerjati v samoupravno življenje« (Rojc 1978, 53). Ker s spremembo sistema ne moremo preprosto izbrisati vseh izkušenj in vlog, ki so se oblikovale skozi generacije, ter čez noč spremeniti mišljenja ljudi, se morajo starši zavestno iz dneva v dan truditi, da postanejo boljši in razmišljajo »pravilno«. Po drugi strani se otroci rojevajo v drugačno realnost. Naloga staršev je, da to izkoristijo in vzgojijo kar se da dobre predstavnike nove družbe.

4.1 Dober vzgojitelj je v prvi vrsti zavesten graditelj socialističnega družbenega reda

Največja sprememba v primerjavi s prvim priročnikom se nam razkrije že v naslovu⁵ in kazalu, kjer mati ni omenjena niti enkrat. Vzgoja otrok ni več izključno njena naloga. Odgovornost za uspešno vzgojo socialistična skupnost polaga na ramena obeh staršev in nad njima bedi, da jo uspešno opravljata. Mater-božjo namestnico zamenjajo starši-družbeni zaupniki.

Povečini torej avtor nagovarja starše-vzgojitelje, v primeru nege pa je po njegovo mati še vedno najprimernejša. Neskončna zaloga ljubezni in skrbi, ki ju premore, ključno vpliva na razvoj otrok, pa tudi na ustvarjalno dejavnost očeta. Odgovornost matere za vzgojo v krščanski družini razširi na odgovornost matere za družinsko srečo v socialistični družini. Glede na ideologijo enakih možnosti za oba spola pa bi bilo zanimivo izvedeti, kdo je tisti, ki skrbi za ustvarjalno dejavnost matere.

⁵ Priročnik za starše Vzgoja naših otrok slovenskega pedagoga, pisatelja in urednika Gustava Šiliha (1893–1961) je bil izdan leta 1955.

Po eni strani priročnik naroča materam, naj ves čas iščejo načine, kako bodo življenje naredile čim bolj prijetno za vse družinske člane, ne glede na osebne žrtve, ki so za to potrebne, po drugi strani pa razmišlja, da so zaradi podrejenega položaja žensk v nekdanji razredni družbi še vedno preveč vpete v družine ter premalo gospodarsko in politično dejavne.

Po zakonu je socializem prinesel ženski enakopravnost z moškim. Mnoge so se tega zavedale in aktivno sodelovale pri graditvi novega družbenega reda. V resnici pa zakon še ne pomeni, da so matere dejansko enakopravne očetom. Dokler same opravijo vse gospodinjsko delo, mož pa je oskrbovalec družine v finančnem smislu, težko govorimo o enakopravnosti. Tudi takrat, ko se ženska zaposli, se seznam njenih vlog samo podaljša še za eno. Šilih priznava, da bi moral mož v tem primeru prevzeti del »ženskih opravil«, nadalje pa razmišlja, da je mehanizacija hišnega dela tista, ki prinaša ženskam dokončno osvoboditev in popolno enakopravnost na račun dodatnega časa, ki ga lahko namenijo osebnemu razvoju (Šilih 1955, 34). Danes vemo, da temu ni tako. Izboljšanje življenjskih razmer in avtomatizacija gospodinjskega dela ženski nista prinesla več prostega časa zaradi višanja meril uspešnega gospodinjenja (Oakley 2000, 110). Dela, ki jih danes opravljamo za domačimi vrati, resda niso enaka kot pred desetletji, nam pa ne jemljejo nič manj časa, prej obratno (Rener in drugi 2006, 26).

V prvih povojnih letih, ko je bila stara tradicionalna delitev dela v družini še zelo razširjena in država zaradi materialnih ter kadrovskih težav še ni bila sposobna vzpostaviti takšnega vzgojnega in šolskega sistema, kot bi si ga želela, je bila ohranitev socialističnega družbenega reda v slovenskem prostoru v veliki meri odvisna prav od ženske-matere (Jeraj 2004, 369).

Tudi Šilih priznava, da je kljub temu, da sta za vzgojo pomembna oba starša, mati v prednosti, saj za otroka v vzgojno najpomembnejšem času, do njegovega tretjega leta, praktično skrbi sama (Šilih 1955, 34).

Zato pa je tako zelo pomembno, kakšna je otrokova prva vzgojiteljica:

- odgovorna do bodočega materinstva,
- poročena,
- enakopravna z možem,
- socialno čuteča,
- lojalna socialistični oblasti,
- izobražena,
- zaposlena in
- politično dejavna (Jeraj 2004, 369).

Kot vidimo, se lastnosti idealne matere v večji meri nanašajo na skupnost kot na družino. Dobra vzgojiteljica mora v prvi vrsti zavestno pomagati pri graditvi novega družbenega reda (Jeraj 2004, 369).

Poleg politične aktivnosti pa naj bo socialistična ženska dejavna tudi v gospodarstvu. Ekonomskemu razlogu za zaposlovanje žensk se v socializmu pridruži še ideološki. Finančna neodvisnost predstavlja temelj enakopravnosti spolov. Med vojno in v prvih letih po njej se je delež zaposlenih žensk gibal okrog 30 %. Večinoma so delale v slabših delovnih pogojih in prejemale nižje plače od moških, predvsem zaradi slabše izobrazbe. Nova država je sicer podpirala izobraževanje obeh spolov, vendar pa dolgoletnih razlik med spoloma v dostopu do izobraževanja ni bilo mogoče premostiti čez noč. Izboljšala se je tudi socialna in zdravstvena zaščita mater in otrok. V družinskem življenju pa se je v veliki meri ohranila tradicionalna delitev dela med spoloma (Jeraj 2004, 370–371). Kljub ideologiji, ki je narekovala enake možnosti za vse, so ženske pridobile nove pravice in naloge, starim pa se niso mogle odreči. Tudi priročnik nagovarja kot vzgojitelja oba starša, po drugi strani pa priznava, da je vendarle mati tista, ki je bolj pomembna za gospodinjenje in vzgojo, vzdušje v družini pa je tako njena odgovornost.

Tako so bile tudi ob koncu socialističnega obdobja zaposlene ženske, katerih odstotek je narasel na približno 40 %, še vedno dvojno obremenjene, zastopanost žensk v političnih organih je bila vse prej kot zadovoljiva, v poklicnem življenju so se težje uveljavljale kot moški, skratka, globoko zakoreninjene predstave o tem, da je poklicno delo ženske bolj dodatek k družinskemu proračunu kot ustvarjalna potreba, ni moglo izkoreniniti niti dejstvo, da so bile v zadnjih desetletjih 20. stoletja slovenske ženske v povprečju že bolj izobražene od moških. Pomagati ni mogla nikakršna propaganda, sklepi in resolucije oblastnih in političnih organov so ostali brez odziva (Jeraj 2004, 372).

Po drugi strani oče predstavlja družino, jo čuva, hrani in oskrbuje. Z izkušnjami in življenjsko modrostjo je opora vsem družinskim članom. Spoštuje zakone, je zavesten član socialistične družbe in živi po njenih načelih. Njegov pogled je naravnani v prihodnost, uspevanje družine povezuje z napredovanjem skupnosti (Šilih 1955, 33).

Oče je tudi »nosilec pristne avtoritete, ki ne izvira iz njegove telesne in duševne premoči in še manj iz samovolje, marveč iz duha zakonitosti. Kar zahteva, se mora izvršiti, ne zato, ker on tako hoče, ampak zato, ker je potrebno« (Šilih 1955, 33). Avtoriteta, o kateri govorimo, se močno razlikuje od tiste izpred nekaj desetletij. Študije sociologije družine iz petdesetih kažejo, da je prišlo do oslabitve prevladujočega položaja očeta. »Avtoritarno patriarhalno« je nadomestila »zmerna patriarhalna« družina kot posledica splošnih demokratizacijskih procesov in naraščajočega zaposlovanja žena in mater (Sieder 1998, 231).

Dober vzgojitelj (pa naj bo to mati, oče ali učitelj) stalno razmišlja, opazuje, preverja, se neprestano uči in izpopolnjuje. Pri svojih odločitvah se opira na znanost, obenem pa upošteva tudi razvojne in osebne posebnosti vsakega otroka. Ima pristno avtoriteto. Je potrpežljiv, vztrajen, dosleden, pravičen, miren, preudaren, preprost, pošten, obvladan, načelen, premišljen, veder, obziren in ljubeč. Vzgaja z zgledom. V otroku spoštuje človeka. Predvsem pa je vreden član socialistične skupnosti.

V novi družbi maske niso dovoljene. Naj spomnimo, kako zaželeno je bilo v krščanski družini, da mati-vzgojiteljica ne kaže svojih pristnih čustev, ampak si nadene vesel obraz. V socializmu pa je vsako pretvarjanje nesprejemljivo. Otroku naj se starši pokažejo taki, kot so v resnici – seveda naj se ves čas trudijo, da bi bili čim boljši.

V primerjavi s krščansko pedagogiko pa je resnično napredna Šilihova ideja, da so tudi otroci vzgojitelji svojih staršev in naj se ob »otroških napakah«, kot je na primer sebičnost, starši najprej zazrejo vase, ko bodo iskali razloge zanje.

4.2 Telesna vzgoja za zdrave in lepe otroke

Otroke moramo telesno tako razvijati, da so zdravi, močni, gibčni, odporni in po možnosti lepi. Telesno do dosegljive popolnosti razvit človek je sposoben za delo in za obrambo, predstavlja torej veliko družbeno vrednost. Mimo tega so zdravje, moč, gibčnost, odpornost in lepota važni, čeprav ne edini pogoji za osebno srečo (Šilih 1955, 42).

Glede nege otroka naj se starši po možnosti poučijo še pred njegovim rojstvom, najbolje v zdravstvenih domovih in svetovalnicah, lahko pa tudi iz knjig in člankov. Dobrohotni nasveti sorodnikov, sosedov in prijateljev največkrat niso primerni.

Da se bo dobro razvijal, otrok potrebuje:

- primerno hrano, ki naj ne bo enolična, neokusna, pretežka ali neredna,
- dovolj počitka in
- redno telesno vadbo (Šilih 1955, 43).

Telesna aktivnost je pomembna zaradi dobre fizične pripravljenosti, lepega in skladnega telesa, pa tudi kot preprečevanje težav v času spolnega dozorevanja. Že dojenček ima pravico do prostega gibanja. Če ne zaradi drugega, je to dovolj tehten razlog, da je povijanje otrok nesprejemljivo (Šilih 1955, 13).

Utrjevanje z vodo, zrakom in soncem priročnik priporoča kot načine preventive pred boleznijo. Nasveti staršem v zvezi z utrjevanjem telesa in vzgojo v času bolezni so taki kot pred nekaj desetletji, le da so izgubili nekoliko ostrine. Šilih priznava, da se bolan otrok materi upravičeno smili, da pa naj brez pomisleka ne popušča v svojih vzgojnih prizadevanjih (Šilih 1955, 122).

Tudi pri navajanju na red pri hranjenju in spanju v prvih mesecih življenja se v primerjavi s krščansko vzgojo ni nič spremenilo. Še vedno je prisotna bojazen pred razvajanjem. Razen nujne nege naj mati otroka v prvih tednih pusti čisto pri miru, »pozneje naj se v prvih šestih mesecih z njim ukvarja (mu govori, ga boža, ljubkuje itd.) le po dvakrat na dan, a nikoli dalje kot 5 do 10 minut, ki se v drugem polletju razširijo na kvečjemu 15 minut« (Šilih 1955, 12). Kričanje, ki je še posebej pogosto v prvih tednih, naj ignorira, če je le otrok suh in mu ni hladno. Ne bi se mogli bolj strinjati z avtorjem, ko pravi: »Vsekakor mora imeti mati dobre živce, da zna prenesti kričanje svojega miljenca« (Šilih 1955, 12).

Kot pri krščanski vzgoji tudi tu utrjujemo telo še z enim namenom – brzdanjem spolnega nemira. Odnos do spolnosti se je sicer spremenil. »Nevarnost ni v tem, da otrok izve resnico, marveč v tem, da mu prikazujemo spolnost kot nekaj skrivnostnega ali celo grdega in zoprnega, in v tem, da se na nelep način pouči pri bolj veščih in neredko pokvarjenih vrstnikih« (Šilih 1955, 93). Molk preteklih generacij, ki so svoje otroke držale v nevednosti, nadomesti pouk o spolnosti kot sestavni del vzgoje.

Spolna poučitev ima funkcijo preprečevanja prezgodnjega vstopanja v spolno življenje in naj se opravi še pred puberteto. Z deklicami naj se pogovorijo matere, z dečki pa očetje. Starši naj otroku razložijo, da je spolnost nekaj lepega in dragocenega in naj svojo nedotakljivost čuva, kolikor gre dolgo. Ne izostanejo niti napotki, kako naj mladostnik spolni nagon umirja:

- z dejavnostjo (učenjem, delom, telovadbo),
- s strogim dnevnim in nočnim redom,
- s primerno prehrano (malo mesa, brez začimb),
- z udobnimi in ne pretesnimi oblačili,

- s trdim in ne pretoplim ležiščem (brez poležavanja),
- s pogostimi hladnimi kopelmi,
- z odvajanjem od vsega, kar bi ga utegnilo dražiti (alkohol, nikotin, neprimerne knjige, filmi in umetnine, neprimerna družba ali preveč samevanja).

Priročnik izpolnjevanje »obvarovalnih nalog« naloži tudi staršem (Šilih 1955, 126):

1. Mladostniku naj ne poklanjajo preveč nežnosti.
2. Telesno naj ga ne kaznujejo.
3. Lepo naj se vedejo in izražajo, dvoumno govorjenje naj odklanjajo.
4. Negujejo naj medsebojno ljubezen in spoštovanje.

V okviru »negovalnih nalog spolne vzgoje« pa naj starši urijo otroka v premagovanju samega sebe. Učijo naj ga prenašati »lakoto, žejo, vročino, mraz, utrujenost, ropot, bolečine ter se odpovedovati zaželenim užitek« (Šilih 1955, 126).

Sramežljivosti je namenjena posebna pozornost, še posebej ko gre za dekleta. Sicer pa naj bo odnos do golote čim bolj naraven. Starši naj se otroku ne kažejo popolnoma brez obleke, po drugi strani pa naj golote otroku ne predstavljajo kot nekaj grdega in skrivanja potrebnega (Šilih 1955, 127).

Priročnik predstavi tudi »zdravitvene naloge spolne vzgoje«. Perverznost, masturbacija in prezgodnje spolno občevanje so primeri zablod, pri katerih je potrebno posredovati. Prva ni pogosta, druga pa še preveč. Nevarna je predvsem,

ker lahko /.../ preide v navado ali celo strast. Masturbacija mladega človeka duševno obremenjuje, zato je sam s seboj nezadovoljen, hitreje utrudljiv in nekoliko pobit. V zvezi s tem se slabšajo tudi njegovi učni, delovni in športni uspehi. /.../ Priporočljiv je obziren, toda stalen pregled mladostnikovega posteljnega in osebne perila (Šilih 1955, 127).

Nadalje poudari, da ne gre za bolezen, ampak za »normalen razvojni pojav, ki mu mora biti vzgojitelj kos z navadnimi vzgojnimi sredstvi. Le če je prišla že v strast, je treba pritegniti tudi zdravnika« (Šilih 1955, 128).

Zanimivo, da se avtor zaveda in tudi zapiše, da po mnenju zdravniške stroke masturbacija praviloma nima škodljivih posledic (razen, če preide v strast), pa jo vseeno odsvetuje, kljub prepričanju, da je v socializmu znanost podlaga za odločanje in razmišljanje – tudi o vzgoji.

Ravno tako odnos do »otroških napak«, ki so neznatne, v odraslosti pa »kot bistvena sestavina značaja dostikrat grozljive«, še preveč spominja na krščansko vzgojo.

Sesanje prsta je taka nedolžna in pri dojenčku kar ljubka napaka. Higijensko izobražene matere ji v mislih nasprotujejo, v praksi pa jo le trpe, tolažeč se z upanjem, da jo bo otrok slej ali prej sam opustil. Večinoma se tako tudi zares zgodi. Vendar pa se dogaja, da pozneje še kot šolar dalje sesa svoj prst, ki je čudno iznakažen in bled. Hujše zlo, kot ta iznakaženost, pa je strast, katere žrtev je (Šilih 1955, 108).

Na tem mestu avtor trdi, da so otroci, ki se predajajo strastem (kot je npr. sesanje prsta), po mnenju zdravniške stroke pozneje v spolnem pogledu manj odporni in se hitreje predajajo masturbaciji ter prezgodnji in čezmerni spolnosti. S tem na znanstvenih temeljih napove boj nagonom, »glavni koreniki otroških napak«, za katere pravi, da jih je škodljivo dušiti, ker so nam naravno dani, nujno pa obvladati. Kulturna človeška skupnost »mora zahtevati obvladovanje nagonov od vsakega svojega člana, tudi od otroka, ki je sprva – kakor vemo – čisto nagonsko bitje« (Šilih 1955, 108).

Tako sesanje prsta kot masturbacija torej nista nevarna sama po sebi. Nevarna je strast, ki je praviloma posledica takega početja. To, kako zavzeto in celo po korakih avtor opisuje smernice, ki naj jih vzgojitelj upošteva, ko se bo spoprijel z odvajanjem najstnika od masturbacije, nakazuje na resnost problema. Predlaga vse od že omenjenega pregledovanja perila in posteljnine ter pogovora o podrobnostih (kje, kdaj, kolikokrat) do načrta za odvajanje.

Tu spet naletimo na presenetljivo podobnost z zasliševanjem duhovnikov pri spovedi in njihovem boju proti »onaniji«.

Zdi se, da smo se srečali s težavo, pred katero avtor svari starše. Posamezniki ne oblikujemo svojega življenja, in tudi ne razmišljanja, popolnoma avtonomno. Zavestno in nezavedno se ravnamo po vnaprej danih družbenih vrednotah in vzorcih (Sieder 1998, 265–266). Le-ti ne preidejo čez noč – tudi če se zamenja družbeni red in se na vso moč trudimo razmišljati drugače. Po eni strani priročnik zavzema stališča o naravni spolnosti in goloti, ki nista nič umazanega, po drugi strani pa glede načinov ohranjanja sramežljivosti in nedotakljivosti skorajda povzame mnenje katoliških moralistov.

4.3 Strožje oblike kaznovanja žalijo otrokovo dostojanstvo ... in vendar vzgoja brez njih ni mogoča

Priročnik glede na to, koliko se jih otrok zaveda, vzgojna sredstva razdeli na posredna in neposredna.

K posrednim vzgojnim sredstvom šteje:

- zgled,
- navajanje,
- zaposlitev (z igro, delom, športom, branjem in pogovorom),
- praznovanje in
- nadzorstvo (Šilih 1955, 63–64).

Zgled je najbolj naravno, učinkovito in odlično vzgojno sredstvo. Zgledi vlečejo, tako dobri kot slabi. »Dober zgled skoraj vedno zahteva obvladovanje nagonskih teženj, medtem ko jim slab zgled streže. Zato otrok rajši sledi primeru sebičnosti kakor odpovedi, rajši se zlaže, kot bi govoril resnico, ter se rajši igra, kot bi delal« (Šilih 1955, 64–65). Pozitiven zgled lahko nadomesti veliko drugih, tudi za otroka manj prijetnih, načinov vzgajanja.

Navajanje kot vzgojno sredstvo začnemo uporabljati takoj po rojstvu, predvsem v smislu hranjenja in spanja, pozneje pa na ta način otrok osvoji hojo, govor, oblačenje, branje, pisanje in drugo (na primer umivanje rok pred jedjo).

Dobre navade so temelj za oblikovanje nravstvenega značaja, ker nam prihranijo razmišljanje o stvareh, ko se enkrat odločimo zanje. Tako kot pri zgledu ločimo dobre navade od slabih razvad. Vzgojitelj naj razvija prve in preprečuje druge (Šilih 1955, 67–69).

Tretje mesto med posrednimi vzgojnimi sredstvi zaseda zaposlitev, kar glede na pomen dela v socialistični družbi ne preseneča. Temelji na otrokovem dejavnostnem nagonu, zaradi katerega ves čas nekaj počne. V družini otroka zaposlimo z igro, delom, športom, branjem in pogovorom. Igra je otrokova naravna potreba, s katero si nabira dragocene izkušnje. Delo pa ni le vzgojno sredstvo, ampak kar vzgojni smoter. Od igre se razlikuje po tem, da ga narekujejo zunanje potrebe in ne notranje. Glavno delo otroka je sicer učenje, ki samo po sebi ni proizvodno naravnano, je pa priprava za vstop v delovni proces. Do vstopa v šolo naj otrok že obvlada lažja opravila, kot so nega samega sebe, pomoč v gospodinjstvu, delo na vrtu, reja malih živali in družbeno koristne delovne akcije (na primer zbiranje odpadkov). Otrok naj dela ne doživlja kot kazen, najbolj vzgojno je tisto, ki ga opravlja z veseljem in samostojno. Tudi šport je odličen način zaposlitve, ima pa nekaj slabosti, zato naj starši dobro premislijo, kam otroka vključijo. Avtorja skrbi predvsem enostransko športno delovanje, osebna in klubska sebičnost, nepoštena igra in nezdravo zvezdnitvo. Starši naj otroke raje usmerjajo v uporabne in vsestranske športne panoge, kot je na primer plavanje. Branje pa je odličen način zaposlitve le, če čtivo ne vsebuje preveč spornih vsebin. Naloga staršev je, »da obvarujejo svojega otroka pred knjižno plažo, to je pred umetniško in vsebinsko malovrednimi deli, ki podžigajo njegovo željo po napetem dogajanju, a ga kvarijo umsko, moralno in lepotno«. Kot zadnjega od načinov zaposlitve avtor omenja razgovor, za katerega meni, da se ga »v hlastnem sodobnem življenju uporablja mnogo premalo«, otrok pa ga ima nadvse rad (Šilih 1955, 69–79).

Zanimivo, praznovanje se v socialistični družbi uporablja kot vzgojno sredstvo tako za otroke kot tudi za odrasle. Za prve so najbolj pomembna tista v družini, morajo pa biti pravilno organizirana: ne prepogosto, s pravo mero hrane, pijače, šal in plesa ter z ne prepozanim zaključkom (Šilih 1955, 79–80).

Nadzorstvo je prvo v skupini omenjenih pet, ki je za otroka neprijetno, vendar nujno potrebno. Njegov namen je preprečevati škodljive vplive in preverjati razvoj. Seveda je otroka potrebno navajati tudi na samostojnost. Vzgojitelju naj bo torej otrokovo početje znano, ni pa potrebno, da ga ves čas »drži za roko« (Šilih 1955, 80–82).

Med neposredna vzgojna sredstva priročnik prišteva:

- ukaz (zapoved in prepoved),
- opozorilo (opomin, svarilo in grožnja),
- kazen,
- spodbudo (priznanje, pohvalo, nagrado) in
- poučitev (Šilih 1955, 64).

Ukaz na najbolj neposreden način izraža vzgojiteljevo voljo. Lahko je v obliki zapovedi ali prepovedi. Otrok uboga ali pa tudi ne. Ubogljivost je zaželena, vendar se je mora otrok šele naučiti – najbolje čim prej. Vzgojitelj doseže pristno ubogljivost, kadar njegovi ukazi izvirajo iz skrbi in ljubezni. Dobro je, če otrok uboga, ker staršem zaupa in jih ljubi, ne pa, ker se jih boji ali pričakuje nagrado. Na kratko izpostavimo poglobilne značilnosti ukaza kot vzgojnega sredstva (Šilih 1955, 82–83):

- Izraža naj mirno premoč.
- Vzgojitelj naj ga uporablja kot se le da redko.
- Učinkovitejša je raba zapovedi kot prepovedi.
- Najboljši je povezan s stvarnostjo (ne ker vzgojitelj tako hoče, ampak ker sledijo neizogibne posledice, na primer: »ne igray se z ognjem, da se ne opečeš«).

- Naj bo jasen, razumljiv, kratek in določen.
- Ne sme nasprotovati prejšnjim ukazom (doslednost).
- Starša naj si v ukazih ne nasprotujeta (enotnost).

Če kljub pravilni rabi ukaza otrok ne uboga, je potrebno najprej raziskati razloge, šele potem poseči po strožjih vzgojnih sredstvih (Šilih 1955, 82–83).

Ukazu praviloma sledi opozorilo, ki naj ga starši stopnjujejo od opomina preko svarila do grožnje. Tudi tu velja, da je redkejša uporaba bolj učinkovita, saj se otrok obilja ukazov hitro navadi, tako da nimajo več posebnega učinka. Opomin uporabimo, da izločimo otrokovo pozabljivost kot vzrok neposlušnosti. Opozorilo pa že kaže na mogoče posledice. Svarimo z gibi (na primer z dvignjenim kazalcem), stavki in znamenji. Grožnja je najbolj ostra oblika ukaza – natančno opisuje, kaj se bo zgodilo, če otrok ne bo ubogal. Je torej ultimat ali zadnja beseda, ki naj vzbudi strah. Ravno zaradi tega je sporna, saj ruši odnose med starši in otroki, zato moramo biti previdni in jo uporabljati zelo redko, kadar pa že, jo moramo izvršiti brezpogojno in natančno (Šilih 1955, 83–85).

Za otroka najbolj neprijetna pa je kazen. Običajno sledi grožnji. Prestopniku zada večje ali manjše telesno ali duševno neugodje. V socialistični državi je glavni namen kazni, da se prestopnik poboljša. Avtor je mnenja, da je kazen zelo sporno vzgojno sredstvo, ki kaže na nesposobnost vzgojitelja in velikokrat bolj škoduje kot koristi. Po drugi strani priznava, da brez nje ne gre, in zato jo morajo starši uporabljati pravilno. Izognejo naj se prehitremu, prepogostemu in krivičnemu kaznovanju. Zavedati se morajo, da je »strah, ki je vedno združen z njo, slab oblikovalec značaja«. Vzgojeslovci ločijo naravne in umetne kazni. V prvem primeru otrok kljub prepovedi, opominu in svarilu spleza na drevo in pade z njega ter si zlomi nogo. Kazen je naravna in vendarle preostra, zato se Šilih ne strinja s tistimi, ki priznavajo samo to obliko, saj prestopnik ni v razmerju s kaznijo. Umetne pa se nanašajo predvsem na odvzem ugodnosti, omejitev prostega časa in svobode gibanja, sramotitev in zadajanje telesne bolečine. Avtor priznava, da je sramotenje (poniževanje, izpostavljanje zasmehu) zelo sporno, a potrebno pri odpravljanju nadutosti, škodoželjnosti, zlobnosti in podobnega. Glede telesnega kaznovanja pa pravi:

»Naša socialistična vzgoja telesno kazen odklanja, ker zre v njej žalitev otrokovega človeškega dostojanstva, izkoriščanje njegove nemoči nasproti odraslemu in za npravstveni razvoj nevarno sredstvo vplivanja na otroka. V telesni kazni so vsebovane prvine, ki so škodljive za gojenca in za vzgojitelja.« Vendar kljub vsem naštetim razlogom že sam podvomi, da bi se ji lahko popolnoma odrekli. K telesnim kaznim štejemo poleg pretepanja še klečanje, stanje ob steni in podobno. Če jih vzgojitelj stopnjuje z namenom prizadejanja čim večje bolečine (na primer pri klečanju na koruzi), gre za mučenje, kar ni dopustno. Vzgojitelj naj se kaznim čim bolj izogiba, kadar pa ne gre drugače, naj jih uporabi »v duhu ljubezni« (Šilih 1955, 85–89).

Kazen lahko zamenjamo s spodbudo, pred katero pa priročnik svari, da ni boljša od nje in moramo biti pri uporabi vedno previdni, saj vsebuje »kal zapeljevanja«, kar lahko ob preobilni rabi škodi. Ravno tako kot kazni poznamo tudi naravne in umetne spodbude in tudi tukaj naravno ni vedno pravično. »Marsikatero dobro dejanje ostane nenagrajeno, medtem ko spreten nepridiprav odnaša lažne lovorike.« Zato je najbolje, da v otroku razvijamo zavest, »da je najboljšje plačilo doseženi uspeh in notranje zadovoljstvo ob izpolnjeni dolžnosti«. Po stopnjah razvrščene spodbude so: priznanje, pohvala in nagrada. Priznanje sledi doseženemu uspehu in velja osebi, pohvala pa že izraža otrokovo »stalnost v dobrem« in se nanaša na njegov uspeh in ne na njega samega. Tretja in najbolj sporna je nagrada, »ker predstavlja gmotno vrednost in ne duhovne, je pri otrocih mnogo bolj zaželena, pri manj srečnih pa vzbuja več zavisti«. Zato je dopustno samo pametno stopnjevano nagrajevanje. Napačno pa ni nič manj škodljivo kot nepravilno kaznovanje (Šilih 1955, 89–91).

Zadnja med neposrednimi vzgojnimi sredstvi je poučitev. Za razliko od ostalih se obrača na razum. Otrok naj jo prizna in sprejme. Velikokrat se uporablja v obliki ljudskih izrekov, na primer:

»Skozi eno uho noter, skozi drugo ven« (Šilih 1955, 91).

Nekako med obema opisanima skupinama vzgojnih sredstev sta tekmovanje in sovzgoja. Pri uporabi tekmovanja se je potrebno zavedati nevarnosti, ki smo jih omenili že pri nagrajevanju: »prevzetnost in samozadovoljstvo pri zmagovalcu, zavist in čustvo manjvrednosti pri poražencu«.

Manj nevarno kot med posamezniki je tekmovanje med skupinami. V družini lahko na primer tekmuje v urjenju volje in samopremagovanju (kdo dlje časa zdrži lačen, žejen, v mrazu, na vročini). Priročnik ne dvomi, da »take vrste tekmovanje otroci ljubijo« (Šilih 1955, 94–95).

Sovzgoja pa pomeni skupno vzgojo otrok obeh spolov. Dečki in deklice naj v družini občutijo enakopravnost »ob ustreznem upoštevanju spolnih posebnosti«. Dečke vzgajamo, da spoštujejo ženske, kar bo pozneje pripomoglo k brzdanju spolnega nagona, v deklicah pa je potrebno razvijati empatijo, predanost, ustrežljivost in sramežljivost (Šilih 1955, 95).

Priročnik zagovarja izogibanje strožim načinom kaznovanja, na primer strahovanju, sramotitvi in telesnemu kaznovanju, ker žalijo otrokovo dostojanstvo, po drugi strani pa priznava, da vzgoja brez njih ni mogoča. Spodbuda, ki lahko kazen nadomesti, je sporna, ker vsebuje »kal zapeljevanja«, ravno tako tekmovanje. Naravne kazni so dostikrat nepravilne in niso v sorazmerju s prestopkom. Tako ostane, kar je »pri roki«. Naj spomnimo, da so tudi krščanski pedagogi govorili o uporabi šibe samo v »najnujnejših primerih« in »v duhu ljubezni«. Kdaj pa je telesna kazen sprejemljiva? Konkretnega odgovora ne najdemo. Glede na priročnik naj bi bil vzgojitelj še najbolj primeren za to odločitev.

Četudi osnovne vzgojne ideje pronicajo iz prejšnjih časov, je potrebno priznati, da je napredek v razmišljanju vendarle precejšen. Pri krščanski vzgoji je bil otrok prepuščen samovolji odraslih in je moral ubogati na migljaj, odsotnost empatije je bila popolna, človeškega dostojanstva pa ni bila deležna niti večina odraslih. Tu pa avtor razpravlja o enakosti spolov, občutjih otroka in razmišlja o tem, kako naj starši tudi pri sebi iščejo razloge za »otroške napake«.

5 BISTVO ZDRAVE VZGOJE: POMAGAJMO OTROKU, DA RAZVIJA SAMOSTOJNOST IN ČLOVEČNOST

Novi pogledi na odnos med moškimi-očetom in žensko-mamo so prinesli tudi nova razmišljanja o odnosu med starši in otroki. Vedno več je bilo družin, kjer je bil otrok v centru pozornosti (Krajnc 1986, 14).

Košičkovemu priročniku⁶ permisivnosti vsekakor ne moremo očitati, saj na veliko svari pred razvajanjem. Poleg tega pa avtor starše navaja na razmišljanje, da jim otroci ničesar ne dolgujejo. »Otrokovo moralno odgovornost in življenjske obveznosti je torej treba iskati drugje, ne pa v odnosu do staršev. Otrok ima dolžnosti predvsem do sebe« (Košiček 1992, 64). Njegov prihodnji uspeh in sreča sta odvisna od njega samega in sposobnosti vzgojiteljev, da ga spremljajo, spodbujajo in podpirajo na poti do njegove samostojnosti ter mu vlivajo pogum, da doseže, kar želi.

5.1 Enakopravnost staršev je pogoj za uspešno vzgojo

Ni dvoma, oba starša sta v enaki meri odgovorna tako za nego kot tudi za vzgojo otroka. Košiček (1992), kjer je le mogoče, kritizira patriarhalno družbo in zakoreninjene predstave o starševstvu:

- Ženska naj bo predvsem mati.
- Starševska ljubezen je prirojena.
- Očetovska ljubezen ni enaka materinski.

Merilo uspešnosti staršev pri vzgoji je zdrav duševni razvoj otroka. Pri tem ni toliko pomembno, kdo ga vzgaja, kot to, kako ga vzgaja. Vzgoja ni kratko malo domena žensk ali celo bioloških staršev. Zato tudi ni vprašljiva materina zaposlitev zunaj doma. Avtor jo celo priporoča. Zaposlena ženska je navadno bolj zadovoljna in samozavestna, kar vpliva na odnos z otrokom in njeno zmožnost pravičnega vzgajanja.

⁶ Priročnik za starše *Otrok, moja skrb!* slovenskega psihoterapevta dr. Marijana Košička (1923–2003) je bil izdan leta 1992.

Po drugi strani je ženska, ki je »samo« gospodinja, velikokrat nezadovoljna zaradi neenakopravnega odnosa s partnerjem in nezmožnosti izkoriščanja vseh svojih potencialov. Njeno slabovoljnost, potrtoost in prepirljivost v največji meri občuti ravno otrok. Odgovor na vprašanje, ali naj ženska po rojstvu otroka ostane doma, je jasen. Zaposlitev je bolj koristna in naravna izbira – tako za mamu kot za otroka (Košiček 1992, 299–301).

Drži tudi, da zaposleni ženski, ki nima pomoči pri domačem delu, ob službi in gospodinjstvu ostane zelo malo časa za vzgojo. Tudi v tem primeru so na slabšem otroci. Vendar pa ne smemo pozabiti, da ne govorimo o zmožnosti in pripravljenosti žensk, da poleg službe opravijo še vsa domača opravila. Tako gospodinjstvo kot vzgoja sta odgovornost obeh staršev, zato je prav, da si delo tudi enakopravno razdelita. Srečen zakon brez tega ni mogoč, ravno tako tudi ne uspešna vzgoja. »Enakopravnost med spoloma (otrok, op. a.) najbolj doživlja v enakem ukvarjanju staršev z gospodinjskimi posli, v enaki skrbi za otroke in v enakem opravljanju drugih družinskih obveznosti, kakor je na primer skrb za ostarele starce« (Košiček 1992, 114).

Če ima mati moža – navadno pa ga ima – ne bi smela imeti »dveh izmen v enem dnevu«. /.../ Če sta oba zakonca v delovnem razmerju, je naravno, da se bosta po prihodu domov oba lotila dela in obveznosti, ki ju čakajo v družinskem življenju. /.../ Poleg tega bo skupna dejavnost, zlasti pa z otroki, prispevala k njuni čustveni povezanosti in jo krepila (Košiček 1992, 302).

Za zdrav duševni razvoj otroka je zelo pomembna ljubezen do njega. Avtor opisuje številne zlorabe otrok, ki kažejo na to, da ni samoumevno, da imajo starši svoje otroke radi. K temu nas napelje tudi razmišljanje o splavu. Ravno tako nam brskanje po zgodovini kaže veliko primerov neprimerne in prav nič ljubečega ravnanja z otroki. Starševska ljubezen torej ni nekaj, kar bi prinesli s sabo na svet. Je predvsem zmožnost čustveno zrele osebnosti, da razvije z otrokom ustvarjalni odnos, ga sprejme takega kot je, z vsemi dobrimi in slabimi lastnostmi in ga usmerja v življenje. Je tudi nesebična, ne pričakuje povračila, ne nalaga pravic in dolžnosti (Košiček 1992, 140–146).

Čeprav še danes večina bolj poudarja pomen materinske ljubezni za otroka, se starševska ljubezen nanaša tako na mater kot na očeta. Vendar pa tako kot velja za matere, da nimajo materinskega instinkta, tudi očetje ne razpolagajo z očetovskim. Lahko pa, tako eni kot drugi, razvijajo ljubezen do otroka, za katero ni pomemben spol in tudi ne biologija.

Napačno je, na primer, mnenje, da se lahko samo mati uspešno ukvarja z dojenčkom in z majhnim otrokom, ker jo za to baje usposablja »materinski instinkt«. Mnoge ženske sprejemajo ta predsodek in sploh ne spodbujajo moža k sodelovanju v otrokovi negi, saj je baje preneroden za to, ker je moški. Seveda je to izraz sprejemanja tradicionalne razdelitve življenjskih vlog glede na spol. Toda če ima ta »neroden« oče rad otroka, ga bo od prvega dne preoblačil, kopal, uspaval itd., enako kot mati, /.../ čeprav nima v sebi nobenega »instinkta« za to (Košiček 1992, 125).

S tem smo ovrgli vse tri predstave o starševstvu, ki vplivajo na razmišljanja in ravnanja tako moških kot tudi žensk. Raziskava iz osemdesetih o stališčih mater kaže nekoliko drugačno podobo o razdelitvi starševskega dela od idealne. Kar 84,3 % jih je bilo mnenja, da ni prav, da ženska sama nosi breme vzgoje otrok. Rezultat je predvsem odraz velikega deleža zaposlenih mater in poudarjanja enakopravnosti spolov. Po eni strani gre torej za emancipacijo žensk, po drugi za dvojno obremenitev. O očetih pa avtor pravi: »Najrajši se še vedno odločajo za lažjo pot, ki jim jo ponuja tradicija« (Makarovič 1980, 561).

Precej visoki so tudi odstotki, ki se nanašajo na stališča mater o spoštovanju, trpljenju in odpovedovanju staršev na račun otrok.

53,7 %	Starši zaslužijo najvišje spoštovanje in ugled pri svojih otrocih.
53,6 %	Otroci bi morali biti bolj uvidevni do svojih mater, saj njihove matere toliko trpijo zanje.
52,9 %	Otroci bi se morali zavedati, čemu vse se morajo starši zaradi njih odpovedovati.

Druga in tretja trditev nas spomnita na »mučeniški kompleks« slovenskih mater, ki pa je odvisen od njihove izobrazbe in je tem izrazitejši, čim nižja je. »Očitno pri manj izobraženih materah v večji meri dominirajo avtoritarna stališča.« Nadalje avtor ugotavlja, kako stališča mater vplivajo na otrokovo osebnost. Zanimajo ga predvsem kreativnost, svobodnost in raven poklicne želje. Rezultati pokažejo, da avtoritarna vzgojna stališča mater negativno vplivajo na vse tri obravnavane značilnosti otrok (Makarovič 1980, 562–564).

V procesu demokratizacije se vlogi očeta in matere spreminjata in približujeta. »Prvi znak demokratizacije in spreminjanja odnosov v družini je bilo spreminjanje položaja otrok in žene« (Krajnc 1986, 11). Očetovo avtoriteto je zamenjala partnerska avtoriteta staršev (Ule 1986, 40). Ljudje so postopoma sprejeli dejstvo, da družina in otroci niso le skrb in odgovornost ženske. Kljub temu je starševanje še vedno v večji meri ostajalo pod njenim okriljem.

Rezultati druge ankete, ki je bila izvedena med starši otrok mestnih in predmestnih šol občine Reka, pa so pokazali, da naj bi v kar 73 % družin za vzgojo otrok v enaki meri skrbela tako oče kot mati (Potočnjak 1986, 121). Kaj avtor šteje k vzgoji in kako je z nego, ne izvemo. Anketa tudi ni spraševala po delitvi gospodinjskih opravil. V tem okviru nam podatek pravzaprav ne razkrije veliko o dejanski delitvi dela med spoloma znotraj družine, kaže pa na to, da se starši zavedajo, da starševanje ni vezano na (ženski) spol.

V manjši raziskavi iz 80. pa je 68 % zaposlenih žensk izjavilo, da oba starša približno enako sodelujeta pri vzgoji, manjša je udeležba očetov, ko gre za nego otrok (Jogan 1986, 52).

V zborniku Demokratična družina – kaj je to? v prispevku o delitvi dela v družini avtorica takole strne svoja razmišljanja o dvojni obremenjenosti žensk v tem času:

Moški in ženska naj bi si enakopravno in pravično delila delo na delovnem mestu, gospodinjsko delo in čas za razvedrilo in počitek. V današnjem svetu že opazimo nekatere znake približevanja ženskih in moških vlog.

Vedno več je žensk, ki opravljajo svoj poklic, in vedno več je mož in očetov, ki pomagajo pri gospodinjskih delih in se ukvarjajo s svojimi otroki. V isti sapi pa ugotavljamo, da si novi obrazci delitve dela le počasi, zelo počasi utirajo pot, verjetno tudi zato, ker mlade generacije v svojih družinah nimajo vzorov in ne dobivajo prav nobenih vzpodbud za ustvarjanje boljših, bolj humanih in bolj enakopravnih odnosov med spoloma. Starši s svojim ravnanjem, in ne da bi se tega sami zavedali, pripomorejo k temu, da se stari in za današnji svet neustrezni odnosi nespremenjeni prenašajo iz generacije v generacijo, se obnavljajo in utrjujejo (Boh 1986, 79).

5.2 Naraven odnos do telesa in spolnosti

Priročnika z začetka in preloma stoletja sta se v veliki meri ukvarjala z odnosom do telesa, predvsem v smislu obvladovanja nagonov, tudi skozi nego. Košiček ji ne posveča posebne pozornosti, a nekaj strani le nameni pomenu ohranjanja zdravja in lepega, skladnega telesa. Se pa zato razpiše o spolnosti, tudi o otroških spolnih igrar in masturbaciji.

Spolni del se razvija sočasno in je tesno povezan z ostalimi deli osebnosti. Vsi zunanji vplivi, ki oblikujejo otroka v določeni smeri (torej tudi starševska vzgoja), vplivajo ravno tako na spolni del. »Vedenje odraslega človeka v ljubezenskem življenju je v precejšnji meri slika njegove vzgoje v otroštvu« (Košiček 1992, 107).

Kdor enači spolno poučitev s spolno vzgojo, se moti. »Takšno pojmovanje spolne vzgoje je ne le preozko, temveč tudi napačno. Pouk o spolnosti seveda spada v spolno vzgojo, vendar ni njen bistveni del. Poučitve še niso vzgoja, kajti ne vplivajo na čustveno stališče do kakega življenjskega pojava« (Košiček 1992, 108).

Spolna vzgoja se ne nanaša samo na odnos do spolnosti, ampak tudi na poznejšo zmožnost ustvarjanja ljubezenskega razmerja, zato nujno zajema (Košiček 1992, 108–109):

- usmerjanje otroka, da spolnost doživlja kot nekaj naravnega,

- dajanje pozitivnih zgledov v ljubezenskem življenju in omogočanje, da se otrok poistoveti s stališči starša svojega spola,
- omogočanje otroku, da se lahko poistoveti s staršem drugega spola, se čuti ljubljenega in se mu tudi sam odpre z zaupanjem,
- dajanje priložnosti otroku, da v času odraščanja med starši vidi zdravo ljubezensko razmerje in se poistoveti s čustvenim ozračjem med njima.

Ko govori o spolnosti, avtor še enkrat poudari pomen enakopravnosti med spoloma, ne le v teoriji, ampak tudi v vsakdanjem življenju vsake družine, tako glede gospodinjstva in vzgoje kot tudi skrbi za ostarele. Starše poziva, naj otroke učijo ljubezni, ne pa nasprotovanja med spoloma.

Ženske in moški bodo postali sposobnejši za pravo spolno ljubezen šele, ko bodo zapustili svoje tradicionalne vloge. To je neizogibni pogoj, da bi se usposobili za ljubezen, ki ni le spolno poželenje plus malo simpatije do partnerja ali pa le simpatija brez spolne želje po njem, ampak je čustveno vezanje s celo osebnostjo tega človeka in potreba po popolni duševni intimnosti z njim (Košiček 1992, 117).

Priročnik poudarja tudi, kako pomembno je, da otroku spolnost prikažemo kot nekaj naravnega. To je sicer govoril že Šilih, vendar precej bolj zadržano, njegovi nasveti glede telesne in spolne vzgoje pa sploh niso šli v to smer. Pri Košičku ni več nobenega dvoma – dolžnost staršev je, da spolnosti ne zavijajo v tančico skrivnosti in tudi telesnih znakov, ki kažejo na razlike med spoloma, ne. To ne pomeni, da je treba otroke nanje opozarjati, jim pa dovolimo, da jih opazijo po naravni poti – ko nam na primer sledijo v kopalnico. Tudi sramežljivosti, ki so je imeli polna usta krščanski pedagogi in se ji tudi Šilihov priročnik ni mogel izogniti, po Košičkovo ni potrebno razvijati. »Naj (otrok, op. a.) ne dobi vtisa, da se je treba sramovati vsega, kar je v zvezi s spolnostjo, da je spolnost nekaj sramotnega. Ko bo posnemal odrasle ljudi, si bo pridobil »normalno« sramežljivost – videl bo, da se ne slačimo do nagega pred tujci, da ne opravljamo javno potrebe ipd.« (Košiček 1992, 127).

Tako razumevanje naravne spolnosti se močno razlikuje od enako poimenovane pri socialistični vzgoji, kjer je bilo razvijanje sramežljivosti, zlasti pri dekletih, pomemben segment starševske vzgoje.

Otroška radovednost se ne omejuje zgolj na spolnost, poseže pa tudi tja in s tem marsikaterega starša spravi v zadrego. Pomembna razlika v primerjavi s prvima priročnikoma se kaže tudi na tem mestu. Krščanska in socialistična vzgoja ne sprejemata stališča, da otroka poznavanje spolnega odnosa ne napeljuje k preizkušanju v praksi, kot to razlaga Košiček (1992, 129). Po njegovo naj starši otroku na vprašanja odgovorijo takoj, prijazno, jasno, po resnici in brez pridig o morali.

O otroški masturbaciji in spolnih igrah priročnik piše, da ne predstavljajo problema in niso škodljive za zdravje, zato nanje ni potrebno biti posebej pozoren. Nas je pa nekoliko presenetilo, da je med razlogi za masturbacijo mimogrede omenjeno, kako včasih vzgojitelj draži otrokovo spolovilo, da bi ga umiril in uspaval. O tem smo brali že pri Puharjevi, ki pa je vendarle raziskovala otroštvo 18. in ne konec 20. stoletja.

5.3 Edina učinkovita je naravna kazen

Avtor vzgojnih sredstev ne našteva in opisuje, kot smo bili vajeni v prvih dveh priročnikih, pač pa se osredotoči na najpogostejše težave in staršem predlaga, kako v takih primerih postopati, tudi skozi opis nekaterih primerov iz svoje prakse.

Sploh v prvih mesecih, in tudi pozneje, je zelo pomembno navajanje, na primer pri hranjenju. »Če se držimo reda v otrokovi prehrani, mu dajemo s tem prvo priložnost, da se uči pravil življenja v skupnosti« (Košiček 1992, 210). Tistim, ki bi zašli v skušnjava in dojenčka hranili, ko je lačen, torej tudi ponoči, avtor razlaga, da se že tu poseje seme poznejšega razvajanja, ki je ena največjih napak staršev in pred njo svari skoraj v vsakem poglavju.

Ko ne vemo, kako bi malčka priklicali za mizo ali ga obdržali tam, pravi, naj otroka ne silimo s hrano, seveda pa naj mu je pred naslednjim obrokom tudi ne dajemo. Tako se bo seznanil z naravno posledico svojega ravnanja – lakoto, ki je v tem primeru najboljše vzgojno sredstvo.

Nikakor pa naj otroka ne silimo s hrano, ga zmerjamo, mu celo zatiskamo nos in smo do njega drugače nasilni, da bi odprl usta ali pojedel kosilo do konca. Po drugi strani tudi obljubljanje nagrad in uprizarjanje predstav ne sodi za mizo. Smisel prehrane je potešitev lakote, ne pa boj za premoč (Košiček 1992, 213–214).

Kadar otrok med jedjo vznemirja ostale, mu mirno razložimo, da tako obnašanje ne sodi v družbo in ga brez graje odstranimo od mize. Povemo mu, da se lahko vrne takoj, ko se umiri. Takrat naj za mizo nihče več ne omenja njegovega ravnanja, ampak naj se vsi obnašajo, kot da se ni zgodilo nič posebnega. Enako naj ravnamo tudi v primeru kljubovanja (Košiček 1992, 216).

Na spanje naj otroka navajamo od vsega začetka.

Če se torej otrok prebuja in joka, čeprav se je nasitil pri zadnjem obroku, bomo pogledali, kaj ga moti, in bomo to odstranili. /.../ Ni ga potrebno nositi, zibati, mu peti ali ga drugače uspavati. Takšno ravnanje je škodljivo, kajti otrok se ga navadi /.../ Ko pa nekoč prenehamo s tem, se čuti zanemarjenega. Tedaj se bo najbrž uprl, togotno bo vreščal, dokler ne bo prisilil vzgojiteljev, naj ga »ubogajo«. Le-tem ne preostane nič drugega, kot da mu ustrezajo, četudi v škodo svojega nočnega počitka (Košiček 1992, 217).

Večja težava od nespečnosti staršev pa naj bi bil začetek napačne vzgoje, ki streže otrokovi egocentričnosti, namesto da bi ga učila vživljanja v okolje. Zato se na vreščanje otroka brez razloga ne smemo ozirati. Na ta način mu sporočamo, da nasilje do okolice ni sprejemljivo (Košiček 1992, 218). Sodobna nevroznanost tako razmišljanje, ki se vztrajno vleče skozi vse predstavljene priročnike, zavrača, ko ugotavlja, da stiska, ki se kaže z dolgotrajnim jokom dojenčka ali malčka, trajno poškoduje sistem za odzivanje na stres v možganih (Sunderland 2009, 38).

Starši najlažje in najboljše vzgajajo, kadar jim otroci zaupajo.

Na tem čustvu namreč temelji avtoriteta vzgojiteljev, ki jim omogoča, da vzgajajo otroka mirno, uspešno, brez hujših sporov. Otrok, ki čuti popolno zaupanje do vzgojitelja, spoštuje tega človeka, se mu samogibno podreja, prepušča njegovemu vodstvu, ga uboga, mu je vdan in ga ima rad (Košiček 1992, 57).

Pomembno vzgojno sredstvo je tudi zgled. Vendar ne vzgajamo le s premišljenimi in zavednimi dejanji, ampak tudi takrat, ko se tega ne zavedamo ali celo ne bi hoteli (Košiček 1992, 18–19).

O kazni avtor pravi, da se ji v življenju ni mogoče izogniti, vendar je uspešna le tista, ki izhaja iz otrokovega dejanja, ne pa od vzgojitelja. Tako preko naravne kazni otrok začuti posledice za svoje napačno ravnanje in dojame, da je zanje odgovoren sam.

Otrok mora dojeti, da je neprijeten doživljaj naravna, logična, neizogibna posledica njegovega napačnega vedenja. Naj mu postane jasno, da mora iskati vzrok svojih nevspečnosti predvsem pri sebi. Naj spozna, da je za svoja ravnanja odgovoren sebi, ne pa vzgojitelju. Zato ni treba, da bi ga vzgojitelj kaznoval za kako napako; zadostuje, da kaznuje sam sebe, oziroma da ga lastno napačno vedenje udari nazaj kot bumerang (Košiček 1992, 61).

Vzgojitelj pri tem lahko sodeluje kot režiser, ko nekoliko priredi okoliščine, da bi otrok lažje razumel svojo napako.

Toda naravna posledica neprimerne dejanja se ne pojavi vedno takoj po takem dejanju ali pa zveza med njima ni zmeraj opazna. Zato je dostikrat zaželeno, da bi se vzgojitelj vpletel v to »igro« kot »režiser«. /.../ Včasih je treba otroku »podtakniti« posledice njegovega ravnanja, vendar to moramo storiti neopazno. Otrok mora začutiti udarec, ki ga je dal sam sebi, vendar pri tem ne sme opaziti vzgojiteljeve roke, ki je uredila okoliščine tako, da je udarec prišel pravočasno (Košiček 1992, 66).

O tistem, ki pri vzgoji uporablja strogost in zastraševanje, pa meni: »Prizadeva si zbuditi v otroku strah, ker je prepričan, da je to najuspešnejše vzgojno sredstvo, s katerim lahko držimo drugega v pokorščini.

To je sicer res, toda pravilno vzgajati otroka ne pomeni vladati nad njim, ampak spodbujati ga, da se nauči čim uspešneje voditi samega sebe« (Košiček 1992, 178).

Vzgojna sredstva, katerih uporaba ne samo ni priporočljiva, ampak kažejo na nesposobnost vzgojiteljev, so vse vrste verbalnega in fizičnega nasilja, ki jih avtor omenja ob različnih priložnostih:

- pridige,
- očitki,
- zasmehovanje,
- zastraševanje,
- vpitje,
- zmerjanje,
- žaljenje,
- grožnje,
- izsiljevanje,
- tepež.

Celotno poglavje, naslovljeno z Ne naredimo otroka napadalnega!, nosi pomenljivo vsebino, ki nam jo razkrivajo naslovi podpoglavij (Slika 5.1).

SLIKA 5.1: Vsebina poglavja *Ne naredimo otroka napadalnega!*

NE NAREDIMO OTROKA NAPADALNEGA!	175
Vzgoja ni boj za oblast	176
Strog vzgojitelj se maščuje	178
Stroga vzgoja je božji ukaz	180
Nasilje vedno zbuja odpor	180
Kadar se vzgojitelj gre poveljnika	182
Posledice diktature v vzgoji otrok	184
Vzgojiteljevo sitnarjenje	185
Žaljivke in izsiljevanja so znamenje slabosti	186
Tudi odrasli ne prenesemo, da nas primerjajo z boljšimi	187
Strah je nasprotnik naravnega obnašanja	189
Mar palica ni prišla iz raja?	189
Palica se obrne zoper vzgojitelja	191
Surovi udarci otrokovi duši	193
Otrok kot žrtev nečimrnosti staršev	196
Nasilje zbuja nasilnost	197

Vir: Košiček (1992, 11).

Palica, ki je stoletja triumfirala med najučinkovitejšimi vzgojnimi sredstvi in so ji starši dodeljevali celo posebno mesto v hiši, je dokončno izgubila bitko. »Udarci so znamenje vzgojiteljevega poraza. Obenem so izraz njegove strahopetnosti. To je namreč zloraba telesne premoči odraslega človeka nad otrokom, zato je nizkotno in sramotno ravnanje« (Košiček 1992, 190).

6 SODOBNA DRUŽINSKA VZGOJA KOT EKSPERIMENT

Čas je, da pometemo z nekaterimi starimi definicijami, ki zadevajo vzgojo, in opustimo terminologijo, ki ne more biti primerna za odnose v sodobnih družinah:

1. Družine kot strukture moči, kjer vlada kdor koli od njenih članov, pa naj bo to kdo od staršev ali otrok, niso okolje, v katerem bi se lahko razvijali in napredovali.
2. Vzgojne metode, ki so jih predlagali že obravnavani priročniki, bi nam v sodobni naglici sicer prišle še kako prav, ker jih lahko hitro uporabimo in ne zahtevajo preveč razmišljanja, a kakovostnih odnosov ne moremo in ne smemo skrčiti do te mere.
3. Družinska vzgoja je dvosmerni proces, kjer so otroci in starši enakovredni partnerji, vendar pa starši vedno prevzemajo odgovornost (Slika 6.1).

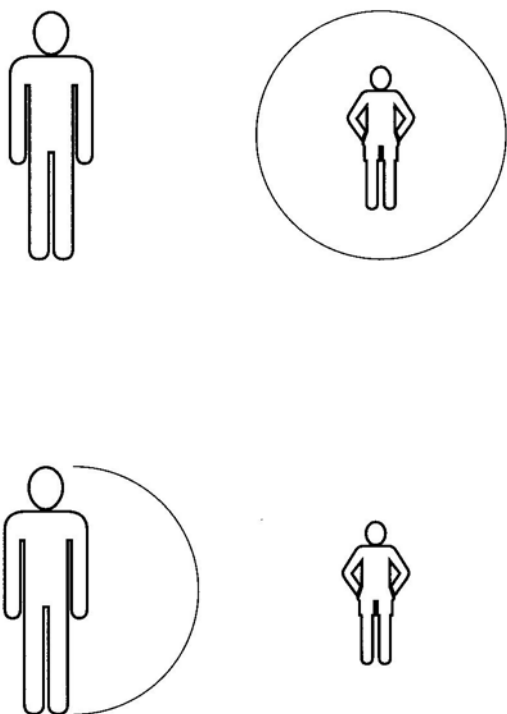
SLIKA 6.1: Dvosmerni proces družinske vzgoje

Vir: Juul (2008, 151).

4. Postavljanje meja drugim je izraz moči. Tako starši kot otroci naj postavijo meje vsak sebi (Slika 6.2).

SLIKA 6.2: Namesto, da meje postavimo otroku (zgoraj), raje opredelimo lastne, posamične, osebne meje (spodaj)

Vir: Juul (2008, 164).

5. Kompetentnost otrok se kaže predvsem v njihovi zmožnosti, da prvi zaznajo težave v družini in to tudi jasno pokažejo.

Tako je med že omenjenimi priročniki Juulov⁷ edini, ki pravi, da s konflikti ni nič narobe. Temelj novega razmerja med starši in otroki je razumevanje, ki je bistveno drugačno od vseh doslej – da so otroci staršem še najbolj potrebni, kadar so težavni.

⁷ Jesper Juul je danski družinski terapevt, predavatelj in avtor. Njegova prva knjiga za starše z naslovom Kompetentni otrok je bila prevedena v trinajst jezikov. V slovenščino leta 2008, 13 let za prvo izdajo na Danskem.

6.1 Enakovrednost in avtentičnost: temeljni vrednoti družinskih razmerij

Priročnik se, za razliko od obeh, obravnavanih pred njim, namesto z enakopravnostjo ukvarja predvsem z enakovrednostjo⁸ vseh, tako staršev kot tudi otrok. Enakovrednost pomeni, da se posameznike »uzre kot vredne – in da se jih spodbuja, da tudi sami sebe vidijo kot vredne« (Juul 2008, 36). Delitev družinskega dela je sicer praktična, a ne posega na področje emocionalne odgovornosti (Juul 2008, 34). Avtor enakopravnost v demokratičnih družinah vidi kot plemenit cilj, ki v praksi ni ustvaril bolj zdravega ravnovesja med žensko in moškim. Ljubeče partnerstvo ali pozornost do otroka in odgovornost zanj po Juulovo (2008, 35) ni nekaj, kar bi lahko od koga zahtevali, kot recimo plačevanje preživnine. Enako velja za družinsko⁹ delo. Lahko vztrajamo, da ga je potrebno enakomerno razdeliti. Če se partner ob tem ne počuti vrednega, pač samo pomaga, zaradi česar smo zadovoljni, vendar pa to ne bo izboljšalo najinega odnosa (Juul 2008, 37).

Med enakopravnostjo in enakovrednostjo Juul (2008, 37) omenja še eno razliko. Enakovrednost ni statična in merljiva, kot to velja za enakopravnost. Gre za proces, ki je dinamičen in se ves čas prilagaja novim okoliščinam. Da se naučimo spoštovati enakovrednost drugega, potrebujemo čas, še posebej, če sami tega v preteklosti nismo bili deležni. S spoštovanjem enakovrednosti dostojanstev vseh postajamo boljši ljudje in tudi druge spodbujamo k temu. Gre torej za univerzalno načelo, ki ni omejeno samo na odnose znotraj družin, ampak velja za vse interakcije, v katere stopamo.

8 Enakovrednost je ena od štirih temeljnih vrednot, ki naj bodo podlaga uspešni družinski vzgoji in jo Juul razume kot »enakovrednost dostojanstva vsakega od človeških bitij« (Juul 2008, 36).

9 »Domače delo je vse neplačano zasebno delo, *družinsko delo* je vse neplačano (žensko) delo v družinski sferi, medtem ko je *gospodinjsko delo* tisti del družinskega ali domačega dela, ki zagotavlja materialno preživetje in obnavljanje delovne sile« (Rener v Oakley 2000, 285).

Pomembna distinkcija med enakopravnostjo in enakovrednostjo se kaže tudi v tem, da druga razlik med ljudmi ne skuša odpravljati, ampak jih presega. Spol, rasa ali vera zanjo niso pomembni, tudi takšna ali drugačna delitev vlog med spoloma ne. Dejstvo, da si starša delo razdelita na tradicionalen način, nam po Juulovu (2008, 37) prav nič ne razkrije o enakovrednosti njunih dostojanstev. Seveda, če sta vlogi prostovoljno izbrani.

Pa je v sodobni zahodni družbi sploh možno prostovoljno izbrati eno od tradicionalnih spolnih vlog ženske-gospodinje ali moškega-hranitelja družine in ob tem občutiti izpolnjenost in vrednost? Je Juul (2008, 37) pretirano optimističen, ko pravi, da so se tradicionalne vloge preigrale do konca in da je zakon, v katerem vlada neenakovrednost partnerjev, »blizu izumrtja« (Juul 2008, 197)?

Eden od razlogov za tako pozitivno naravnost se verjetno skriva v dejstvu, da avtor prihaja z Danske in tudi sam priznava, da odnosi tam vsebujejo

... zametek nečesa, kar je mogoče opisati samo kot kvantni skok v človekovem razvoju. Prvič v zgodovini moderne dobe odrasli ljudje resno razmišljajo o neodtujljivi pravici posameznika do osebne rasti – z gledišča, ki ni ne dogmatično ne avtoritarno. Prvič sploh se nam ponuja temelj za prepričanje, da eksistencialna svoboda posameznika ne pomeni grožnje za skupnost, temveč je – nasprotno – ključna za trajno zdravje celotne skupnosti (Juul 2008, 15).

Iz že obravnavanih priročnikov je razvidno, kako so se zadnje stoletje odnosi v družinah spreminjali. Nekatero sestavino preteklih družinskih razmerij najdemo tudi v sodobnosti, pa naj bo to poveljevanje avtoritarnega očeta, vodenje nežne mame, demokratično soodločanje obeh staršev, spoštljivo sovođenje, kjer vsak izvršuje oblast na svojih področjih, ali pa stalni spopadi za premoč. Vedno več je tudi parov, ki jim omenjeni načini ne prinašajo zadovoljstva in iščejo novo pot na podlagi spoštovanja načela enakovrednega dostojanstva. Tako imenovano enakovredno vodstvo pomeni, da sta oba starša sposobna prevzemati vse potrebne vloge v družini in dovolita, da se te prekrivajo, kadar je to potrebno. Odločitve sprejemata skupaj ali pa odloči tisti, ki se na določeno področje bolj spozna.

Mnenje drugega v tem primeru šteje kot poznejša povratna informacija (Juul 2008, 203–204). V takšni družini odločanje ni več skrčeno na cilj, ampak je pomembno predvsem, na kakšen način ga dosežemo. Bistvo komunikacije med družinskimi člani ni uveljavljanje moči, pač pa dejstvo, da ima vsak pravico, da se ga vzame resno.

Glede na zgodovinski razvoj družine je enakovredno vodstvo popolnoma nov način razumevanja starševstva. Da pa lahko zaživi v praksi, morata biti izpolnjeni dve predpostavki (Juul 2008, 203):

1. Moški in ženske so enakovredni v družbenem, političnem in ekonomskem življenju.
2. Možje in očetje morajo biti čustveno vpeti v družinsko življenje ter dejavno sodelovati pri vodenju gospodinjstva in skrbi za otroke.

V kolikšni meri to velja za Slovenijo, ki leži na drugi strani kontinenta in se je tudi zgodovinsko drugače razvijala? Sta spola res enakovredna v javnem življenju? In kako je z emocionalno vpetostjo in odgovornostjo mož in očetov v zasebnosti?

Ker enakovrednosti ne moremo spremljati, se zaenkrat zadovoljimo s podatki o enakopravnosti. Zaposlovanje žensk je v Sloveniji potekalo drugače kot na zahodu, kjer je označevalo obdobje po letu 1960. Delež zaposlenih žensk pri nas narašča že od začetka 20. stoletja, med obema vojnama se je začel proces feminizacije poklicev, ki se je po drugi še okrepil, v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja pa je delež žensk med delovno aktivnim prebivalstvom dosegel že 47,2 % (Rener in drugi 2006, 72). Kot smo ugotavljali v prejšnjih poglavjih, se je v socializmu potrebi po dodatni delovni sili kot razlogu množičnega vstopanja žensk na trg delovne sile pridružila še promocija ideologije enakosti spolov in dober sistem otroškega varstva ter porodniškega in starševskega dopusta. Poleg omenjenih značilnosti slovenskega trga delovne sile velja tudi, da so pri nas tako moški kot ženske večinoma zaposleni za polni delovni čas in pa, da se po porodniškem in starševskem dopustu večina mater vrne na delo (Rener in drugi 2006, 73).

Slovenija se je k zagotavljanju načela enakosti žensk in moških zavezala z ratifikacijo številnih mednarodnih dokumentov, ustanovitvijo Urada za enake možnosti in harmonizacijo pravnega reda na področju enakih možnosti spolov z Evropsko unijo (Ule in Kuhar 2003, 130). Sociologi opozarjajo, da omenjene spremembe niso prinesle večje enakopravnosti med spoloma. »Še vedno prevladuje spolna segregacija poklicev, ženski poklici so v povprečju slabše plačani, razlike med spoloma v kombinaciji plačanega in neplačanega dela so še vedno significantne, v družini prevladuje spolna delitev dela« (Rener in drugi 2006, 73).

Premiki k aktivnemu očetovstvu se zaenkrat kažejo predvsem na identitetni ravni. Opazen je velik razkorak med predstavami in pripravljenostjo na eni strani ter praksami očetovanja in opravljanja družinskega dela na drugi. Sodobni očetje si želijo graditi tesnejše odnose s svojimi otroki in jim tudi dejansko namenjajo več časa, kot so ga njihovi očetje njim, kar pa ne pomeni, da je družinsko delo med partnerjema v praksi enakomerno razdeljeno (Rener in drugi 2008, 47).

Raziskava o novem očetovstvu je pokazala na nekatere bistvene razlike med spoloma glede opravljanja družinskega dela (Rener in drugi 2008, 48–51):

1. Moški se lotevajo prijetnejših in manj rutinskih opravil (z otroki se igrajo, pogovarjajo, jim berejo).
2. Skrbstvena opravila, kot so negovanje, hranjenje, umivanje in druga, povečini opravljajo ženske.
3. Ženske opravljajo dela, ki so časovno določena, moški pa tista, ki so časovno fleksibilna.
4. Pri dogovarjanju, kdaj bodo preživljali čas z otroki, so moški v prednosti.
5. Moški so v prednosti tudi, ker lahko izbirajo situacije in delo, ki ga bodo opravili.
6. Ženske upravljajo, načrtujejo in organizirajo. Glavna odgovornost je na njihovih ramah. Moški jih podpirajo in jim pomagajo. To velja tudi, kadar je delo relativno enakomerno razdeljeno.

7. Moški se v času, ki ga namenijo otrokom, ukvarjajo izključno z njimi, ženske običajno opravljajo več stvari hkrati.
8. Očetje se ukvarjajo z otroki predvsem, kadar mame gospodinjijo ali so odsotne.

Anketa o porabi časa v letih 2000/2001 razkriva, da ženske v Sloveniji za gospodinjstvo in negovalno-skrbstveno delo na teden porabijo 27,5 ur, moški pa nekaj manj kot 13 ur. Gospodinjskim opravilom (kuhanje, čiščenje, pranje, likanje) moški namenijo nekoliko manj kot 4 ure, ženske pa skoraj 20 ur (Statistični urad RS v Rener in drugi 2008, 15).

Drži, moški se povečini zavedajo, da je potrebno gospodinjsko delo in skrb za otroke razdeliti med oba partnerja, v praksi pa tega vendarle ne počnejo v tolikšni meri. Trend k aktivnejšemu očetovanju pri nas še ni ujel niti zahoda, kaj šele severa Evrope (Rener in drugi 2008, 8). Pri tem seveda ne zanikamo dejstva, da se je ravnotežje med spoloma že pred časom nagnilo v prid večje enakopravnosti (Ule in Kuhar 2003, 50). Če upoštevamo, da se spremembe vedno najprej zgodijo v glavah, smo vendarle na dobri poti. Mnenje študentov iz raziskave Mladi, družina, starševstvo, ki so jo izvedli leta 2003, kjer motiv za aktivno očetovstvo ni doseganje enakopravnosti med partnerjema, ampak osebni razvoj (Ule in Kuhar 2003, 130), pa nas navdaja z mešanimi občutki. Juul namreč pravi, da je za doseganje zdravega razmerja med moškim in žensko bistveno, da se identificiramo s tem, kar počnemo, drugače samo pomagamo. Torej, če študenti očetovstvo razumejo kot način osebnostnega razvoja, je to dober znak. Se pa ob tem pojavi vprašanje: ali lahko trdimo, da bodo vsi, ki danes izražajo taka stališča, v prihodnosti to tudi v resnici počeli?

Izkaže se, da problem aktivnejšega očetovanja ni toliko odvisen od pripravljenosti in sposobnosti mož in očetov. Glavni braniki obstoječega stanja so patriarhalne ideologije in liberalni kapitalizem. Tako je implementacija novega očetovstva v prvi vrsti odvisna od zmožnosti ohranitve in razvoja socialne države (Rener in drugi 2008, 10).

6.2 Ohranjanje otrokove integritete in podpiranje otroka pri razvijanju osebne odgovornosti

Red pri hranjenju in spanju je bil dolgo časa vodilni vzgojni prijem mladih mamic in ga marsikdo priporoča še danes. Predvsem nam z njim postrežejo mame, babice, pa tudi nekateri pediatri in sestre v zdravstvenih domovih. Toda Juul meni, da so dojenčki in malčki sila kompetentni pri izražanju svojih želja, potreb in meja (Juul 2008, 122):

1. Ko je dojenček sit, se obrne stran od dojke ali bruhne.
2. Kadar mu je vroče, ga zebe ali je polulan, je siten ali joka.
3. Približuje se ljudem, ki so mu všeč in zavrača tiste, ki mu niso.
4. Malčki si ne izbirajo oblek glede na vreme, ampak glede na počutje.

V priročniku Kompetentni otrok ni poglavja, ki bi obravnavalo odnos (odraslih) do (otrokovega) telesa. Z negovanjem dojenčkov in malčkov se ne ukvarja, tudi s spolnim dozorevanjem ne. Če primerjamo priročnik s prej opisanimi, opazimo, da sta prva dva problematizirala različna obdobja v otrokovem razvoju, še posebej puberteto. Juul pa meni, da je puberteta »intrapsihična (torej takšna, ki poteka v posamezniku) psihoseksualna razvojna doba, ko se v mnogih dvanajst- do petnajstletnikih sprožajo občutki notranje negotovosti in čustveni viharji. Ideja, da ta razvoj že sam po sebi povzroča medosebne konflikte z odraslimi, je neumnost« (Juul 2008, 24–25).

Kot podlago uspešne vzgoje Juul navaja štiri temeljne vrednote: integriteto, odgovornost, enakovrednost in avtentičnost. O zadnjih dveh smo govorili v prejšnjem poglavju, prvi dve pa sta uporabni za razmislek, ki se ga lotevamo na tem mestu.

Avtor razume integriteto kot »celovitost in nedotakljivost našega telesnega in psihičnega obstoja. Ko govorimo o integriteti, govorimo o vprašanih identitete, mej in osebnih potreb« (Juul 2008, 48). Integriteto otrok prizadenemo na tri načine (Juul 2008, 64):

- s pretiranim telesnim nasiljem, spolnimi zlorabami ali zanemarjanjem (družba vse troje obsoja);
- z uporabo »dobrih« in »nujnih« vzgojnih praks, kar družba povečini odobrava;
- z vsiljevanjem ideoloških prepričanj (prisilna politična ali verska indoktrinacija).

Ob tem opozori na razkorak med tem, kar naše kulturno okolje obravnava kot prekršek zoper posameznikovo integriteto in tem, kar dejansko je. »Resničnih prekrškov je mnogo več, kot smo pripravljeni priznati« (Juul 2008, 64).

V priročniku takole spodbuja starše h kritični presoji, ko gre za stvari, ki jih počnejo vsi:

V tej knjigi opredeljujem prekrške zoper posameznikovo integriteto kot neetične, kar nas privede do še ene nedoslednosti glede tega, kaj velja za kršitev: v interakciji med otroki in odraslimi vedenje, ki velja za moralno, dejansko utegne biti neetično! Tega ne omenjam zato, da bi kazal s prstom na moralo ali etiko kogarkoli, temveč predvsem zato, da bi odrasle spodbudil h kritični presoji tega, kar »počnejo vsi« – kar v naši družbi velja za »navadno«, »običajno« in »normalno« (Juul 2008, 64).

Paradoksalno in logično hkrati je, da otrokovo integriteto največkrat razimo ravno tisti, ki smo jim najbolj blizu, torej starši. Velikokrat v dobri veri. Kaj pa je tisto, kar omogoča, da otroci, ki že od rojstva kompetentno izražajo svoje želje, pozabijo nase in sprejmejo, kar jim vsiljujemo?

Juul (2008, 48) razloži, da otroci sodelovanje s starši¹⁰ vedno postavijo na prvo mesto, tudi če je s tem poškodovana njihova integriteta. Ekstremen primer delovanja tega mehanizma je incest, ko žrtve iz lojalnosti molčijo leta in leta ali pa celo življenje. V primeru nasilja otroci namreč ne sprejmejo dejstva, da ravnajo narobe njihovi straši, ampak oni sami, ob tem pa izgubljajo samospoštovanje in se borijo s krivdo in sramom. Isti mehanizem deluje tudi, kadar govorimo o bolj nedolžnih stvareh. Pomembna sestavina telesne integritete je po Juulovu (2008, 62) na primer otrokova pravica, da se hrani, kadar je lačen, a se že pri tem velikokrat zatakne.

Prehajamo na področje osebne odgovornosti – druge temelje vrednote, ki jo Juul predlaga kot podlago uspešne vzgoje. Starši verjamemo, da vemo, kaj je najboljše za naše otroke: kdaj in kaj naj jejo, kdaj naj spijo, kdaj naj delajo domače naloge ali se učijo, kako naj se oblačijo, kateri konjički so najboljši za izpolnitev njihovega prostega časa. In ravno to so tudi področja, kjer najpogosteje prihaja do konfliktov. Zakaj? V omenjenih primerih se starševska odgovornost kosa z otrokovo osebno odgovornostjo ali pa jo celo nadvlada (Juul 2008, 155). Gre torej za konfrontacijo družbene in osebne odgovornosti.

Družbena odgovornost /.../ je odgovornost, kakršno imamo drug do drugega: v družini, skupnosti, družbi in na svetu. /.../ O tovrstni odgovornosti se učimo od staršev in učiteljev. Osebna (eksistencialna) odgovornost je odgovornost, ki jo imamo do svojega življenja – do svojega telesnega, psihičnega, duševnega in duhovnega zdravja in razvoja (Juul 2008, 105).

Posebej zanimivo je razmišljanje, da otroci, ki so deležni podpore v razvoju samoodgovornosti, samodejno razvijejo tudi visoko mero družbene odgovornosti, ki se kaže v občutljivosti, obzirnosti in pripravljenosti pomagati (Juul 2008, 133). S to idejo avtor povezuje vse teorije o človekovi egocentrični prvi naravi, ki jo je potrebno skozi vzgojo podrediti družbenim normam.

10 Otroci sodelujejo tako, da posnemajo najpomembnejše odrasle, ki jih obkrožajo. To počnejo na dva načina: naravnost, premočrtno (posnemajo vedenje staršev) ali »inverzno« (žene jih težnja po sodelovanju, vendar svoje vedenje obračajo vase) (Juul 2008, 41–47).

»Otroci torej ne potrebujejo odraslih, ki bi jih učili, kako se prilagaja ali sodeluje. Potrebujejo odrasle, ki jih lahko naučijo, kako naj v odnosu z drugimi poskrbijo zase« (Juul 2008, 40).

Otroci morajo biti odgovorni za tri področja svojega življenja (Juul 2008, 114–115):

1. svoje čute: katera hrana je okusna in katera ni, kaj diši in kaj ne, kdaj je mrzlo in kdaj vroče in podobno;
2. svoja čustva: srečo, ljubezen, prijateljstvo, jezo, nemoč, žalost, bolečino, hrepenenje in druga ter za to, komu ali čemu so namenjena;
3. svoje potrebe: lakoto, žejo, spanje, bližino, odmaknjenost in podobno.

Pozneje v življenju morajo otroci prevzeti odgovornost za šolske obveznosti, preživljanje prostega časa, izbiro oblačil in zunanosti ter versko udejstvovanje (Juul 2008, 115).

Pa starši otrokom dopuščamo odgovornost za njihove čute, čustva in potrebe? Rezultati raziskave med študentsko populacijo ljubljanske univerze (Ule in Kuhar 2003, 113–114) so izrazito potrdili normo odgovornega starševstva. Udeleženci so si bili enotni, da si otrok zasluži vse najboljše. Tudi na račun blaginje staršev (Ule in Kuhar 2003, 102–103). Ob tem pa se zdi, da je vzgoja vendarle projekt, ki se ne ozira vedno na to, kaj otroci v resnici potrebujejo, ampak predvsem na to, kaj starši mislimo, da je dobro zanje. Izkaže se, da je dopuščanje osebne odgovornosti otrokom za marsikoga pretrd oreh. Uletova označi sodobne starše kot preveč odgovorne, preveč zaščitniške in celo posesivne (Ule in Kuhar 2003, 59), Švabova pa razmišlja o otroštvu kot močno nadzorovanem obdobju (Rener in drugi 2006, 82). Je pozornosti, s katero zasipamo otroke sodobni straši, komaj dovolj (kot so prepričani študenti) ali pa morda že preveč? Nadzor namreč ustvarja neodgovornost (Juul 2008, 159). Kje je torej prava mera?

Forwardova razlaga, da smo starši samo ljudje, ki se včasih tudi spozabimo. Toda pri nekaterih so negativni vzorci vedenja trajni, kar otrokom škoduje. Imenuje jih strupeni starši in razvrsti v različne kategorije, hkrati pa ugotavlja, da so posledice pri otrocih precej podobne – prizadeto samospoštovanje, ki vodi v samoomejevalno vedenje (Forward in Buck 2001, 14). Med njimi najdemo tudi oblastne starše, ki svojo napihnjeno odgovornost dojemajo kot skrbnost.

Otroci, ki jih ne spodbujajo, naj počno, poskušajo, raziskujejo, obvladujejo in tvegajo neuspeh, se pogosto čutijo nemočne in nesposobne. Zaradi pretiranega nadzora zaskrbljenih in prestrašenih staršev postanejo pogosto tudi sami zaskrbljeni in prestrašeni. Zato težje dozori. Marsikdo od njih še v mladostništvu in odraslosti ne preraste potrebe po starševskem vodenju in usmerjanju. Starši še naprej manipulirajo z njimi, posegajo v njihovo življenje in ga pogosto vodijo (Forward in Buck 2001, 57).

In kaj starše v sodobni družbi spodbuja k posesivnemu vedenju? »Uspeh je tudi pri vzgoji otrok že ključna kategorija. /.../ Vzgoja otrok je vpeta med željo po vzponu in grožnjo družbenega padca« (Ule in Kuhar 2003, 59). Na srečo pa otroci danes vedno bolj glasno izražajo mnenja in skušajo vsak dan znova opredeliti svoje meje in obseg osebne odgovornosti, kar spodbuja starše k iskanju novih odzivov namesto zatekanja k starim. Metode in modeli odpadejo, nadomesti jih, kot je dejal Juul v nekem intervjuju (Ivelja 2008), eno samo dolgo, tudi frustrirajoče učenje vseh družinskih članov. Otrokova odgovornost se namreč lahko razvija samo v tandemu s starševsko, čeprav nekoliko počasneje (Juul 2008, 129).

6.3 Fizično kaznovanje ruši samospoštovanje in dostojanstvo staršev in otrok, zato ni sprejemljivo, četudi se komu zdi, da deluje

Vzgojnih metod smo se dotaknili že, ko smo začeli pisati o priročniku Kompetentni otrok, tako da nam avtorjevo mnenje ni več tuje. Kljub temu se bomo pomudili pri tem, zakaj jih nekateri starši radi uporabljajo in zakaj naj jih ne bi. Avtorjeva teza, da so vzgojne metode neprimeren način gradnje odnosov z otroki, sloni na predpostavki, da so otroci že od rojstva resnični ljudje, kar je treba pri svojem ravnanju tudi upoštevati.

Spodbudi nas, da razmislimo, kako bi bilo, če bi tudi v partnerskih odnosih uporabljali take ali drugačne metode. Seveda o odnosih z odraslimi ne razmišljamo na ta način, pri otrocih pa nas vendarle marsikdaj zanese.

Otroci se rodijo popolnoma človeški – to pomeni, da so družbena, odzivna in empatična bitja. Te lastnosti niso priučene, ampak prirojene. Da pa se lahko razvijejo, morajo biti otroci z odraslimi, ki spoštujejo in upoštevajo to, kar je v človeku človeškega in družbenega. Uporabiti metodo – kakršnokoli metodo – ni le površno, ampak tudi destruktivno, ker otroke v razmerju do najbližjih omeji na objekt. Čas je, o čemer se strinjajo tako praktiki kot raziskovalci, da spremenimo odnos do otrok – da iz tako imenovanega subjektno-objektnega razmerja prestopimo v subjektno-subjektno (Juul 2008, 23).

Uporaba takih ali drugačnih vzgojnih metod otroke postavi v podrejeni položaj v odnosu do staršev. Razmislimo zdaj še o njihovi uspešnosti. Verjetno so se toliko časa obdržale, ker se je zdelo, da delujejo. In res gre ravno za to. Zdi se, da delujejo. Če jih vztrajno in neomajno izvajamo, se lahko število nesoglasij celo zmanjša, toda le na površju. Družinski člani bodo začeli doživljati intrapsihične konflikte, ki bodo prerasli v medsebojna nasprotja, kar se zgodi iz dveh razlogov (Juul 2008, 130–131):

1. Vzgojne metode v končni fazi vso krivdo in odgovornost preložijo na otroke.
2. Vzgojne metode samo na videz zapolnijo praznino – v resnici pa je ne. Otroci še vedno ne dobijo, kar potrebujejo, toda lahko se zgodi, da se naučijo vesti, kot da so to dobili. Tako osebno ne napredujejo ne otroci, ne starši. Stik med njimi se lahko spremeni, ne bo pa se izboljšal.

Govorili smo že o konfliktu med individualizacijo in konformizmom, ki ga Juul imenuje konflikt med integriteto in sodelovanjem. Ugotovili smo, da otroci vedno izberejo sodelovanje. Dodaten razlog za zmotno podkrepitev teorije, da so vzgojne metode uspešne (Juul 2008, 50).

Ena od priljubljenih starševskih vzgojnih metod je še vedno postavljanje meja otrokom in dosledno uvajanje posledic, kadar jih ti ne upoštevajo. Ali vsaj razmišljanje, da bi bilo to potrebno. Tudi v zadnjem času najdemo na knjižnih policah kopico priročnikov, ki pišejo o tem, kako otrokom dopovedati, kaj je sprejemljivo in kaj ni. Juul pa opozarja, da družina ni policijska enota in da je postavljanje meja drugim predvsem izkaz moči (Juul 2008, 25–26). Posledica pa ni, kot bi si želeli, da bi se otroci naučili spoštovati integriteto drugih, ampak (iz strahu) moč drugih. »V resnici otroke že več sto let učimo, naj spoštujejo moč, avtoriteto in nasilje – ne pa drugih človeških bitij« (Juul 2008, 21).

To seveda ne pomeni, da otroci meja ne potrebujejo, da bi se počutili varne, vendar meje ne smejo biti zbirka pravil, ki za vse veljajo enako. Avtor predlaga, da nanje pogledamo nekoliko drugače – kot na lastne, posamične, osebne meje, ki jih postavljamo sebi (Slika 6.2) (Juul 2008, 163–164).

In kaj naredimo starši, ko otrok prekorači naše meje? Različno, odvisno od posameznika in situacije. Povečini pa se oglasi »avtomatski starševski odzivnik«, kot ga imenuje Juul (2008, 125), ki očita, kritizira, moralizira, pripominja, podučuje in še kaj. Skratka, gre za mehanizem, ki je poln »koristnih« pripomb in nasvetov. V večini primerov gre za »mineštro« starih modrosti« iz ust babic in dedkov ter raznih drobcev sodobnejših starševskih produktov, ki smo jih napaberkovali iz revij in televizijskih oddaj« (Juul 2008, 126). Vse to je pred časom v resnici veljalo vsaj za koristno, če ne nujno, pri vzgoji otrok, danes pa se veliko staršev zaveda oporečnosti tovrstnih sporočil, četudi se jim je težko popolnoma izogniti.

Ni malo takih, ki so še vedno prepričani, da je tudi fizično kaznovanje učinkovit način vzgajanja. Juul jih razdeli v tri skupine (Juul 2008, 97):

1. Prvi po nasilju posegajo iz prepričanja ali ideoloških razlogov.
2. Drugi ga uporabljajo, ker tako izkazujejo nadzor in premoč. Ubogljivost jim pomeni več kot bližina.
3. Tretji pa so tisti, ki otroka sicer tu in tam udarijo, vendar se ob tem počutijo slabo.

Nasilje nad otrokom, ravno tako kot nasilje nad odraslim, kratkoročno ustvarja tesnobo, nezaupanje in občutek krivde, dolgoročno pa načeto samospoštovanje, jezo in seveda – nasilje. Toda posledice, zanimivo, niso odvisne od tega, v katero skupino uvrstimo starše. Pri tem, v kolikšni meri bo nasilje zaznamovalo otroka, je bistveno, ali starši prevzemajo odgovornost za svoje dejanje ali pa prenašajo krivdo na otroka (Juul 2008, 97). Kljub temu ne smemo spregledati dejstva, »da je nasilje – nasilje in da nasilje ruši samospoštovanje in dostojanstvo obeh, žrtve in krivca« (Juul 2008, 97). Zato ni sprejemljivo – četudi se komu zdi, da deluje.

Kot za vzgojne metode na splošno tudi za nasilje velja, da se sposobnost otroka, da sodeluje, zlorablja v podkrepitev teorije o uspešnosti fizičnega kaznovanja, vendar avtor opozarja, da je ob vsem današnjem znanju o dolgotrajnih čustvenih in duševnih posledicah nasilja tako ravnanje neetično. Če so starši pred desetletji posege v integriteto otrok lahko opravičevali z razmišljanjem, da otroci še niso ljudje v pravem pomenu besede, danes ne more biti dovolj, če se vprašamo samo, ali nekaj deluje. Poseči moramo nekoliko globlje in odkriti, kako in zakaj deluje (Juul 2008, 52). Zanimati nas morajo dolgotrajne posledice in ne samo kratkoročni učinki. Predvsem pa, starši se moramo začeti spraševati o sebi, se zazreti v svoje otroštvo in se soočiti s svojo bolečino, da bi lahko vzpostavili zdrave odnose s svojimi otroki. Starševanje ne zahteva samo časa (pa je v sodobnosti težava že s tem), ampak tudi razmišljanje. Nekritično prevzemanje kakršnega koli načina vzgajanja je ne samo površno, ampak tudi destruktivno (Juul 2008, 23).

Kot vidimo, nam priročnik, za razliko od prejšnjih, kjer ni manjkalo podrobnih navodil, kakšno ravnanje je pravilno (in kakšno napačno), pokaže le, kje lahko vstopimo v labirint starševanja ter priporoča, kaj naj vzamemo s seboj in katero prtljago naj raje pustimo pred vhodom. Za na pot dobimo nekaj osnovnih smernic (4 temeljne vrednote: odgovornost, avtentičnost, enakovrednost in integriteto), ostalo pa prepušča nam samim: razmišljanje in iskanje. Na ta način nam pokaže, česar v prejšnjih priročnikih nismo zasledili, da verjame ne samo v otrokovo, ampak tudi v kompetenco staršev.

Za popotnico nam vendarle ponudi nekaj nasvetov, ki pa si jih mora vsak prilagoditi po svoje. Neosebne metode naj nadomestijo:

1. osebne meje,
2. osebna avtoriteta in
3. osebna govorica.

O mejah smo v tem poglavju že govorili. Če jih postavimo tako, da prizadenemo integriteto otroka, se ta ne bo naučil spoštovati integritete drugega, ampak (iz strahu) moč drugega (Juul 2008, 163), zato jih, namesto njemu, postavimo sebi (Slika 6.2).

Starši naj tudi zavržemo tradicionalno starševsko vlogo, ki je temeljila na avtoritarni moči in začnemo razvijati osebno avtoriteto.

To ni lahko. Potreben je čas, da starši iz obrazne mimike in zvena glasu odstranijo primesi napadalnega obžalovanja, očitanja in kritiziranja, zlasti kadar imajo občutek, da otroci preizkušajo njihovo potrpežljivost. Ta podvig je že sam po sebi tako zahteven, da se mnogi starši rajši odločijo za rešitev, ki se zdi lažja in ustreza klasični starševski vlogi: svojo vlogo vrhovne družinske avtoritete zgolj dopolnijo s to ali ono sodobno pogajalsko tehniko in vzgojno teorijo. Tudi to je nevarna rešitev. Na mesto samospoštovanja odraslega postavlja domišljavost, otrokovo potrebo po toplini in stiku pa enači s potrebo po pravilih in strukturi (Juul 2008, 165–166).

Pri postavljanju meja in grajenju osebne avtoritete si starši lahko pomagamo z uporabo osebne govorice (»hočem«, »nočem« ipd.), saj otroci raje sodelujejo in bolj spoštujejo tako izrečena pravila in tistega, ki jih izreka, kot pa neke splošne in neosebne družbene norme, ki veljajo za vse (Juul 2008, 168). Če morda na prvi pogled izgleda, da opisano ni daleč od metod, ki jih Juul zavzeto zavrača kot neprimeren način vzgajanja, naj pojasnimo, da resnica ne bi mogla biti dlje. »Lingvistični trik«, kjer »ti« v stavkih preprosto zamenjamo z »jaz«, ne učinkuje (Juul 2008, 169).

Pravzaprav v tem primeru o osebni govorici sploh ne moremo govoriti. Z uporabo osebne govorice namreč zaščitimo lastne potrebe (v odnosu do kogarkoli, ne samo otrok), pri čemer je obvezno spoštljivo ravnanje z drugim. Na ta način izraženi občutki ohranjajo toplino stika, tudi ko gre za reševanje konfliktov, otroci pa se o človeškem spoštovanju in obzirnosti ne poučijo skozi upoštevanje moralnih zapovedi, ampak se učijo, kako ravnati etično (Juul 2008, 169).

Čas, ki je danes staršem na voljo za preživljanje z otroki, je hudo okrnjen. Kljub temu opazimo, da se v primerjavi s prejšnjimi generacijami sodobni starši o vzgoji več izobražujemo. Delavnic, tečajev, knjig in člankov na to temo še nikoli ni bilo toliko, seveda tudi protislovnih, kar nam nalaga dodaten razmislek že pri izbiranju. Starševsko vnemo pri iskanju rešitev za vzgojne dileme podpira skrb za otroke, kar bi nas lahko zapeljalo v razmišljanje, da je telesno kaznovanje otrok¹¹ v Sloveniji del preteklosti, a podatki kažejo, da temu ni tako.

Če je stališče Sveta Evrope¹² jasno, da gre za telesno kaznovanje pri vsakršnem ravnanju, kjer uporabimo fizično moč z namenom povzročitve neugodja ali bolečine, in da je to nesprejemljivo, pa je družbeno razumevanje tega, kdaj gre za nasilje in kdaj »samo« za nujni ukrep, precej bolj izmuzljivo. V okviru projekta Analiza družinskega nasilja v Sloveniji – predlogi preventive in ukrepov je bila v letih 2004–2006 izvedena raziskava o družinskem nasilju. Posebej povedni so bili odgovori na vprašanje, katere vrste ravnanj razumemo kot nasilje nad posameznikom¹³, ki kažejo, v kolikšni meri je nasilno vedenje v družbi sprejemljivo oziroma se ga sploh ne dojema kot nasilje.

11 Definicija telesne kazni Sveta Evrope: »Telesno kaznovanje je vsako kaznovanje, pri katerem se uporabi telesna moč z namenom povzročiti bolečino ali neugodje. Podatki kažejo, da gre največkrat za udarce z roko ali s pripomočkom – npr. s palico, pasom, čevljem; lahko tudi za brcanje, tresenje, metanje otrok, praskanje, ščipanje, grizenje, lasanje, prisiljenje otroka v neudobne ali mučne položaje telesa, umivanje otrokovih ust z milom, opekline in prisilno hranjenje. Vsa ta dejanja kršijo človekove pravice otroka in pomenijo napad na njegovo dostojanstvo in telesno integriteto. V vseh članicah Sveta Evrope bi bila opisana dejanja prepoznana kot kazniva, če bi jih udeležili na odraslih osebah« (Kornhauser in drugi 2007, 78).

12 Slovenija je članica Sveta Evrope od leta 1993.

13 Podatek se ne nanaša samo na kaznovanje otrok, ampak podaja mnenje vprašanih o nasilju nad posameznikom (torej tudi odraslim, največkrat žensko).

Kar 36,4 % vprašanih meni, da ena klofuta še ni nasilje in je v določenih okoliščinah opravičljiva (Rener in drugi 2006, 181). Tretjina (33,1 %) pozna vsaj eno družino, v kateri je klofuta otroku običajen način kaznovanja, 18,8 % pa celo več kot dve taki družini (Rener in drugi 2006, 178).

V istem času je tudi Forum zoper telesno kaznovanje otroka v družini, ki deluje v okviru Zveze prijateljev mladine Slovenije, izvedel anketo o kaznovalnih navadah v družini. Starše so spraševali po njihovih stališčih glede telesnega kaznovanja otrok pa tudi, kakšnega so bili deležni kot otroci in kako ravnajo danes kot starši. Rezultati so pokazali, da jih le 51 % nikoli ni telesno kaznovalo otroka. 63 % jih je izjavilo, da otrok nikoli ne kaznujejo s klofuto, lasanjem ali udarci, 36,5 % pa jih je to počelo poredko. Preverjanje mnenj staršev glede telesnega kaznovanja je pokazalo, da si jemljejo pravico v določenih okoliščinah uporabiti silo. Kar 71,3 % se jih je strinjalo, da je milejše kaznovanje, ki je premišljeno in ni posledica jeze, včasih potrebno. V to skupino sodita tudi udarec po riti (37,7 %) in poteg za uho (9,3 %). Po drugi strani jih je 22,5 % priznalo, da v jezi vendarle udarijo pogosteje. Pravno prepoved telesnega kaznovanja je podprlo 36,4 %, 30,6 % je bilo proti, neopredeljenih pa 33 % staršev (Kornhauser 2007, 80–92).

Švedska je leta 1979 prva na svetu prepovedala telesno kaznovanje in tudi drugo poniževalno ravnanje z otroki. Njihov zakonik o starševstvu pravi: »Otroci so upravičeni do varstva in nege, varnosti in dobre vzgoje. Z otroki je treba ravnati s spoštovanjem do njihove osebnosti in individualnosti ter se jih ne sme telesno kaznovati ali z njimi kako drugače poniževalno ravnati« (Svet Evrope 2008, 32). Na Švedskem je v 60. še večina predšolskih otrok izkusila udarce, v 70. manj kot polovica, v 80. tretjina, v zadnjem desetletju je takih otrok le še nekaj odstotkov, udarci pa so manj resni in manj pogosti (Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children 2009, 10).

Ravno izkušnja Švedske je lahko dober zgled, kako ustrezna zakonodaja, ki jo spremlja izobraževanje javnosti, spremeni prakso. »Zakoni ne omogočajo hitrih sprememb v družbi, toda brez ustreznih zakonskih okvirov se družba sploh ne more spremeniti« (Pinheiro 2007, 30). Tako je Hrvaška, po raziskavi, ki je potekala med 1000 študenti v letih 1997–1998, in razkrila, da jih je bilo v

otročtvu kar 93 % telesno kaznovanih ali zlorabljenih, 27 % s poškodbami (Kornhauser in Pleterski Rigler 2007, 88), leta 1998 prepovedala uporabo telesnega kaznovanja v zasebnosti doma. Slovenija žal še vedno ne (Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children 2009, 24–25). Naj pojasnimo, da za nično toleranco do telesnega kaznovanja otrok ni dovolj 192. člen Kazenskega zakonika, kjer so pod »zanemarjanje otroka in surovo ravnanje« (Kazenski zakonik, 192. čl.) zajete hujše oblike telesnega kaznovanja in trpinčenja otrok.

Kot vidimo, je švedska praksa slovenski družbi še zelo oddaljena, smo pa zato toliko bližje Poljski¹⁴, kjer ravno tako kot v Sloveniji telesno kaznovanje otrok ni prepovedano. Nacionalna raziskava iz leta 2001 je odkrila, da je imelo kar 80 % odraslih Poljakov v otroštvu izkušnje s telesnim kaznovanje (Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children 2010). V raziskavi javnega mnenja, ki jo je opravil poljski časopis Rzeczpospolit, 70 % vprašanih staršev izjavlja, da je rahel tepež dopustna vzgojna metoda, polovica pa jih priznava, da so jo vsaj enkrat uporabili tudi na svojem otroku (Dnevnik 2008).

Ali iz tega lahko sklepamo na višjo toleranco do nasilja v družbah, ki bolj spoštujejo tradicionalne vrednote? Analiza družinskega nasilja v Sloveniji je potrdila: povezava med višjo stopnjo tolerance do različnih pojavnih oblik nasilja (vključno z opravičevanjem in relativizacijo resnosti pojava ter kulpabilizacijo žrtev) in zavezanostjo tradicionalnim vrednotam (političnemu konzervativizmu) obstaja (Rener in drugi 2006, 187–189). Številke pa kažejo, kako daleč smo še od družbe, kjer nasilje ni sprejemljivo. Tudi nad otrokom. Oziroma še posebej nad njim.

14 Zanimivo, da je bila ravno Poljska prva v Evropi, ki je že leta 1783 prepovedala telesno kaznovanje v šolah (Svet Evrope 2008, 31–32).

7 ZAKLJUČEK

Skozi nalogo smo spremljali razlike in podobnosti med priročniki za starše, ki so nastajali ob različnih ekonomskih, družbenih in političnih okoliščinah. Razmišljanja in ugotovitve strnimo v nekaj točk.

1. Kulturna determiniranost priročnikov?

Prvo izdajo prvega obravnavanega priročnika Mati vzgojiteljica je iz nemščine prevedla in za naše okolje priredila gospodinjska učiteljica, naslednjo uredništvo dekliškega lista Vigred¹⁵, avtorja drugega in tretjega priročnika sta Slovenca, četrtega je spisal Danec. Tu se verjetno skriva eden od razlogov, zakaj kljub vtisu, da so razlike med prvimi tremi priročniki precejšnje, po drugi strani razberemo, da se nekatere ideje in prepričanja trdovratno vijejo skozi, četudi se argumenti zanje spreminjajo in jih zagrinja tančica leporečja. Tu in tam se celo zgodi, da se avtor, ki sicer sledi ideologiji, sam ujame v razglašanje stališč, ki so od nje odmaknjena.

Kompetentni otrok je pri nas izšel leta 2008, na Danskem pa že 1995., le tri leta za Košičkovim Otrok, moja skrb! pri nas. Dejstvo, da je četrti priročnik iz drugega kulturnega okolja, verjetno delno pojasni Juulovo precej drugačno razumevanje tega, kdo so otroci in kako naj jih vzgajamo.

2. Razkorak med priročniki in prakso

Priročniki so nas, primerno času, v katerem so nastajali, podučevali o tem, kakšni naj bodo otroci in tudi o tem, kakšni naj bomo starši. Vendar pa se nam je skozi nalogo potrdilo uvodno razmišljanje o razkoraku med zapisi iz priročnikov in starševskimi praksami, ki smo jih poskušali zajeti iz drugih virov. Včasih poetično, spet drugje pretirano optimistično popisovanje se je na koncu zlilo v pripoved o tem, kako naj bi bilo in ne, kako je bilo v resnici.

15 Originala sicer nismo primerjali s prevodom. Kljub temu želimo opozoriti, da so možna odstopanja predvsem v poglavju o odnosu do telesa. »Za slovenski prostor veljajo v okviru tega seveda določene posebnosti. V nasprotju z, denimo, nemškimi (protestantskimi) deželami, se je slovenski nauk o moralnem življenju izoblikoval v za katoliški prostor nadvse značilnem strahu pred pohujšanjem. Katoliški pedagogi in drugi pisci so namreč veliko bolj poudarjali vrednost deviškosti in sramežljivosti, težo in umazanost greha nečistosti. Poleg tega pa je ostajal moralni nauk domena duhovnikov-pedagogov« (Polajnar 2008, 5).

Jasno, saj so priročniki kot taki namenjeni usmerjanju staršev in reševanju njihovih morebitnih težav. Je pa tudi res, da lahko ustvarjajo dileme, ki jih starši prej ne prepoznajo in na ta način vplivajo na njihova razmišljanja in ravnanja.

3. Kompetentni starši?

Ob prebiranju prvih treh priročnikov se nam je utrnilo, da kljub časovni razliki skorajda celega stoletja (Mati vzgojiteljica je pri nas prvič izšla leta 1914, Košičkov Otrok, moja skrb! pa leta 1992) njihova osnovna namera ostaja enaka: starše je potrebno naučiti, kako naj opravljajo svojo vlogo. In kdo so tisti, ki naj jim svetujejo? Gospodinjske učiteljice, pedagogi, psihiatri, psihologi? Morda stari starši? Pričakovali smo, da bomo spodbujanje staršev k izobraževanju v zvezi z vzgojo otrok zasledili šele v zadnjih priročnikih, a se je zgodilo ravno nasprotno. Prva dva sta zelo jasno naznanila, da je to nujno, hkrati pa svarila, naj se po nasvete starši nikar ne odpravijo k sorodnikom ali prijateljem. Iz tega zlahka razberemo, da je pomembno vzgajati »pravilno«, to je seveda tako, kot nam predlaga priročnik – brez razgledovanja naokrog, brez spraševanja, brez razmišljanja, brez upoštevanja lastnih ali otrokovih občutkov. Predlagani način je edini pravi. Pri tem smo na eni strani izenačeni vsi starši in na drugi vsi otroci. Kot bi prijeli v roke navodila za uporabo. Če hočemo, da delujejo, se jih moramo držati do zadnje pike.

Po drugi strani Juul resda predstavi svoja stališča in jih tudi argumentira, a staršem pušča obilico maneverskega prostora za raziskovanje ter nas opomni, da brez razmišljanja in iskanja pač ne bo šlo. Vnaprej določene tradicionalne vloge mame, očeta in otroka, ki veljajo za vse enako, sodijo v preteklost. Po njegovem se rešitev kaže v prepoznavanju kompetentnosti staršev in otrok ter upoštevanju meja prvih in drugih. Na ta način odkrivamo svet, v katerem se ob temeljnih vrednotah (avtentičnosti, odgovornosti, enakovrednosti in integriteti) lahko skupaj razvijamo.

4. Od vzgojnih metod k vzgojnim odnosom

Ko končno razumemo, da je otrok od rojstva človek in da vzgoja ne poteka samo v eno smer, nam postane jasno, kako zgrešeno je razmišljati o metodah kot primernem načinu vzgajanja. Četudi je danes oboje večini razumljivo, se zdi, da so te vendarle zelo priročne: zanje ne potrebujemo posebnega razmisleka ali časa, dovolj je prepričanje, da delujejo. In potem jih samo ponavljamo. Kako prikladno za vse s težavami pri prevzemanju odgovornosti, morebiten neuspeh lahko vedno pripišemo drugim.

Za razliko od njih je odnosno delo mnogo bolj naporno. Ne bo dovolj, če si bomo za otroke vzeli čas in se o starševanju tudi podrobno poučili. Ustvarjanje pristnih odnosov zahteva precej aktivnosti, prožnosti, ustvarjalnosti in občutka za druge. Da uspemo preseči pasivno držo v smislu »tako so to počeli moji starši« ali pa »tako to počnejo moji sosede«. Pa tudi, da ne zapademo v začaran krog nešteti priročnikov, delavnic, tečajev ter navodil in metod, ki se iz dneva v dan spreminjajo, kar bi lahko kdo razumel kot »aktivno starševanje«. Da se vprašamo, kdo smo, kakšne so naše vrednote in tudi, kdo so naši otroci ter v skladu s tem začnemo graditi odnose z njimi. S pozornostjo, ne mimogrede. Z nešteto vprašanji sebi, tudi bolečimi. Prožno, odprti za spremembe. S prevzemanjem odgovornosti za odnose, kakršni koli že so.

Brez dvoma je starševstvo, če se ga lotimo na tak način, strašansko zahteven projekt, žongliranje med vsemi obveznostmi pa je vse prej kot enostavno – tudi za tiste z najugodnejšimi pogoji ter obilico energije in opore.

5. Biti otrok – privilegij?

Zdi se, da še nikoli ni hkrati obstajalo toliko različnih predstav o otrocih, kot jih najdemo danes. Ob nizanju vedno novih, ki so se zgodovinsko pojavljale ob spremenjenih okoliščinah, so se starejše uspele ohraniti, seveda v nekoliko modificirani obliki.

Raznolikost v starševanju bi lahko bila spodbudna, če bi pomenila, da starši končno razumemo vzgojo kot so-vzgajanje družinskih članov, ki je potemtakem odvisna od vseh, ki sestavljamo družine, in od posamičnih situacij, v katerih se znajdemo, ter samo-vzgojo. Če pa konglomerat ostankov različnih predstav iz bližnje in daljne preteklosti ter pomanjkanje časa za ukvarjanje z otroki narekujeta mrzlično preizkušanje vsak teden nove »učinkovite« vzgojne metode (četudi je utemeljena z znanostjo) ali nekritično iskanje odgovorov v tradiciji, potem se zdi, da je sodobno predstavo o otroku, ki je privilegiran na vse mogoče načine, zgolj naplavilo na površje, kjer daje vtis, da je življenje v družinah oblikovano predvsem okrog potreb otrok. Pa je res?

8 LITERATURA

Baharudin, Rozumah. 1996. *Ecological Predictors of the Parenting Behavior of Malay Mothers*. Dostopno prek: http://psasir.upm.edu.my/3114/1/Ecological_Predictors_of_the_Parenting_Behaviour_of_Malay_Mothers.pdf (13. maj 2010).

Becker, Liane. 1925. *Mati vzgojiteljica: vodilne misli krščanskega vzgojeslovja*. Ljubljana: Uprava dekleškega lista Vigred.

Boh, Katja. 1986. Delitev dela v družini ali, kdo kaj dela? V *Demokratična družina – kaj je to?*, ur. Ana Krajnc, 69–80. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Dnevnik. 2008. Poljska razdeljena: je tepež dopustna vzgojna metoda ali nasilje nad otroki, 10. junij. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/svet/325530> (5. marec 2010).

Forward, Susan in Craig Buck. 2001. *Strupeni starši*. Ljubljana: Tangram.

Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children. 2009. *Ending legalised violence against children*. Dostopno prek: <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/pdfs/reports/GlobalReport2009.pdf> (4. marec 2010).

--- 2010. *Poland*. Dostopno prek: <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/progress/reports/poland.html> (23. september 2010).

Hlebec, Valentina in Tina Kogovšek. 2003. Konceptualizacija socialne opore. *Družboslovne razprave* 19 (43): 103–125.

Ivelja, Ranka. 2008. Nehajmo igrati starše. Bodimo starši! *Dnevnikov objektiv*, 27. september. Dostopno prek: http://dnevnik.si/tiskane_izdaje/objektiv/1042209904 (26. januar 2010).

Jeraj, Mateja. 2004. Ženska naj bo mati in delavka (Vloga in položaj Slovenk v socializmu, s poudarkom na obdobju 1945–1953). V *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Aleksander Žižek, 367–372. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

Jogan, Maca. 1986. Demokratizacija družine in osvobajanje žensk. V *Demokratska družina – kaj je to?*, ur. Ana Krajnc, 46–59. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

--- 2004. Opravičevanje podrejenega položaja žensk do druge svetovne vojne na Slovenskem: »Žena more vladati svet ... iz zatišja domače hiše«. V *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Aleksander Žižek, 301–309. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

Juul, Jesper. 2008. *Kompetentni otrok: družina na poti k novim temeljnim vrednotam*. Radovljica: Didakta.

Kazenski zakonik (KZ-1). Ur. I. RS 55/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200855&stevilka=2296> (5. marec 2010).

Kolar, Violet in Grace Soriano. 2000. *Parenting in Australian Families: A Comparative Study of Anglo, Torres Strait Islander, and Vietnamese Communities*. Dostopno prek: <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/resrep5.pdf> (11. maj 2010).

Kornhauser, Pavle in Dušica Pleterški Rigler. 2007. Zagotovimo našim otrokom mladost brez telesnega kaznovanja. V *Zagotovimo našim otrokom mladost brez telesnega kaznovanja*, ur. Pavle Kornhauser, 54–102. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Košiček, Marijan. 1992. *Otrok, moja skrb!* Maribor: Obzorja.

Kotchick, Beth A. in Rex Forehand. 2002. Putting Parenting in Perspective: A Discussion of the Contextual Factors That Shape Parenting Practices. *Journal of Child and Family Studies* 11 (3): 255–269.

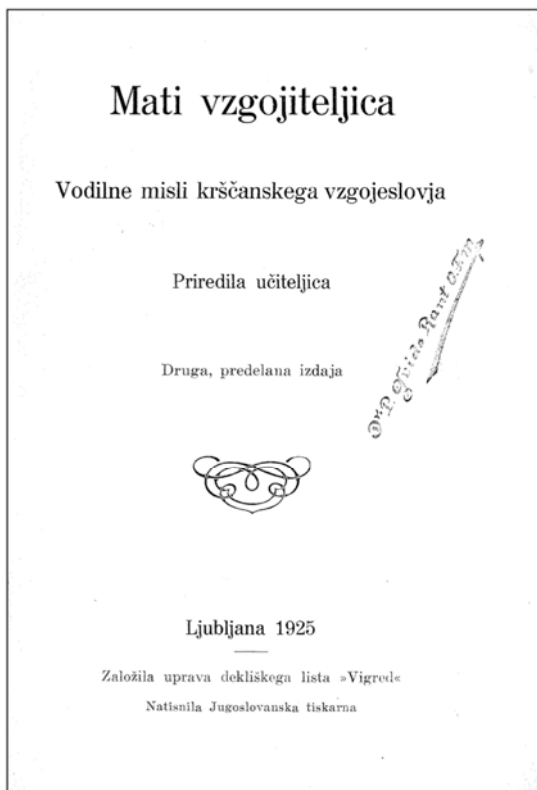
Krajnc, Ana. 1986. Demokratizacija odnosov v družini. V *Demokratska družina – kaj je to?*, ur. Ana Krajnc, 10–21. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

- Kresal, France. 2004. Ženske v gospodarstvu do druge svetovne vojne na Slovenskem. V *Ženske skozi zgodovino: zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev*, ur. Aleksander Žižek, 171–176. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Makarovič, Jan. 1980. Vzgojna stališča slovenskih mater. *Teorija in praksa* 17 (5): 558–564.
- Modic, Max. 2009. Svetlana Makarovič. *Mladina intervju*, 110 (30. junij).
- Newman, David M. 1999. *Sociology of Families*. California, London, New Delhi: Pine Forge Press.
- Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: *cf.
- Pinheiro, Paulo Sérgio. 2007. Predgovor. V *Zagotovimo našim otrokom mladost brez telesnega kaznovanja*, ur. Pavle Kornhauser, 26–33. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Polajnar, Janez. 2008. »Pfuj! To je gerdo!« K zgodovini morale na Slovenskem v dobi meščanstva. Celje: Zgodovinsko društvo.
- Potočnjak, Bogoslav. 1986. Demokratizacija odnosov v družini. V *Demokratska družina – kaj je to?*, ur. Ana Krajnc, 116–123. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- Puhar, Alenka. 1982. *Prvotno besedilo življenja*. Ljubljana: ČGP Delo.
- Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek, ur. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
- Rener, Tanja, Živa Humer, Tjaša Žakelj, Andreja Vezovnik in Alenka Švab, ur. 2008. *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Založba FDV.
- Rojc, Emil. 1978. *Prispevki k teoriji vzgoje v sistemu socialističnega samoupravljanja*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
- Sieder, Reinhard. 1998. *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia Humanitatis, Založba ZRC.

- Sunderland, Margot. 2009. *Znanost o vzgoji*. Radovljica: Didakta.
- Svet Evrope. 2008. *Odprava telesnega kaznovanja otrok*. Dostopno prek: http://www.coe.si/sl/dokumenti_in_publikacije/dokumenti_v_slovenscini/#1308 (4. marec 2010).
- Šilih, Gustav. 1955. *Vzgoja naših otrok*. Ljubljana: Glavni odbor Prešernove družbe.
- Ule, Mirjana. 1986. Spreminjanje vzgojne funkcije sodobne družine. V *Demokratska družina – kaj je to?*, ur. Ana Krajnc, 22–46. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.
- 2008. *Za vedno mladi?: socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: FDV.
- Wikipedia: The Free Encyclopedia. 2010. *Socioeconomic status*. Dostopno prek: http://en.wikipedia.org/wiki/Socio-economic_status (23. september 2010).
- Zajc, Marko. 2007. »Golim otrokam nikolj letati ne daj ...«. *Nedelo*, 22 (12. avgust).
- Žgavc, Irena. 2007. *Zametki slovenskega tiska na Slovenskem na prelomu 19. in 20. stoletja: podoba ženske*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

9 PRILOGE

Priloga A: Prva notranja stran (naslovnica ni ohranjena) in kazalo priročnika
Mati vzgojiteljica Liane Becker

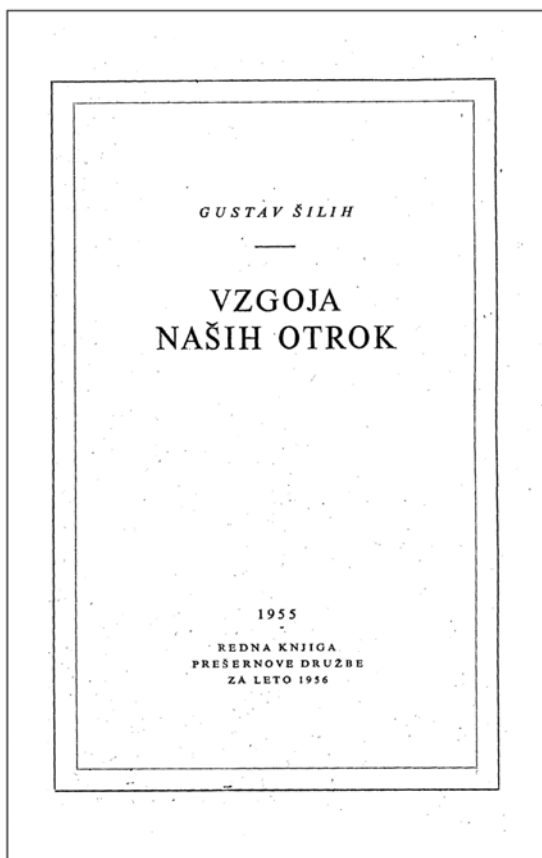
KAZALO.

Predgovor	5
Uvod	7
I. Temeljni nauki iz dušeslovja	9
1. Zunanji in notranji svet	9
2. Pojavi notranjega sveta	9
3. Dušeslovje — veda ali znanost	10
4. Kako se duševni pojavi med seboj razlikujejo?	10
5. Kako se duševni pojavi vrste?	11
6. Kako se dušeslovna veda deli?	13
7. Telo in duša med seboj	13
8. Važnost dušeslovnega znanja za vzgojno delo	14
II. Temelji materinega vzgojnega dela	16
1. Mati — prva vzgojiteljica	16
2. Najlepša materina dolžnost	16
3. Materino vzgojno delo — velika umetnost	17
4. Materina ljubezen in veselo srce	19
5. Materino samopremagovanje in skrb za čuvanje lastnega ugleda (avtoritete)	20
6. Mati naj upošteva otrokov temperament!	22
7. Mati naj upošteva pri otroku dednost!	24
8. Moč materinega ugleda	25
9. Moč materinega ugleda	26
10. Pomen otrokove družine	26
11. Materin vzgojni pouk	27
12. Modra uporaba kazni	28
13. Modra uporaba plačila	30
14. Mati vcepljaj otroku ljubezen do Boga!	31
15. Vzajemnost staršev — nujno potrebna	31
III. Telesna vzgoja	33
1. Potreba telesne vzgoje	33
2. Skrb za otrokovo telesno zdravje	34
a) Zrak	34
b) Hrana	34
c) Obleka	36
d) Gibanje	36
e) Počitek	37
f) Izobrazba čutil	37
3. Utrjevanje otrokovega telesa	38

IV. Umstvena vzgoja	40
1. Zaznavanje	41
a) Važnost prvih duševnih pojavov	41
b) Vaja čutov	41
c) Pravilno naziranje	42
d) Pozornost in pazljivost	42
2. Spomin	43
3. Domislilija	44
a) Igra	44
b) Delo	45
c) Pravljica	45
d) Knjiga s podobami (slikanica)	45
4. Razum	46
a) Otroški govor	46
b) Misljenje	47
V. Čustvena vzgoja	48
O čustvovanju vobče	48
1. Nabožno čustvovanje	49
2. Vzgoja lepotečnega čuta (estetska vzgoja)	50
a) Pomen lepote za nrvnost	50
b) Red, snaga	50
c) Dostojnost, vljudnost	51
d) Slavnosti, navade, običaji	51
e) Ničemurnost in gojitev lepote	52
f) Lepota v prirodi	53
g) Lepota v umetnosti	54
3. Vzgoja individualnih čustev	59
a) Vzgoja samozavesti	60
b) Vzgoja čuta za čast	61
c) Vzgoja sramežljivosti	62
4. Vzgoja socialnih čustev	64
a) Vzgoja sočutja	64
b) Vzgoja resnicoljubnosti	67
VI. Vzgoja volje (hotenja)	69
Temeljna pojasnila	69
O vzgoji volje vobče	70
1. Samoobvladanje	72
2. Pokorščina	75
3. Delavnost	80
Dostavek	82
VII. Vzgoja nepolnočutnih otrok	84
VIII. Stik doma s šolo	88
IX. Vstop v življenje. Samovzgoja	91

Vir: Becker (1925).

Priloga B: Prva notranja stran (naslovnica ni ohranjena) in kazalo priročnika Vzgoja naših otrok Gustava Šiliha

Vsebina

Splošna dejstva o vzgoji	3
Glavne posebnosti mladega človeka	8
Pomen družine za vzgojo mladega rodu	30
Vzgojni smoter in vzgojne naloge naše družine	41
Glavna načela za vzgojo otrok	55
Vzgojna sredstva ter njih raba	63
Vzgojne napake	96
Otroške napake	106
Nekatera pereča vprašanja družinske vzgoje	121
Sklepna beseda	137

Vir: Šilih (1955).

Priloga C: Naslovnica in kazalo priročnika *Otrok, moja skrb!* dr. Marijana Košička

Predgovor	15
ČEMU VZGAJAMO OTROKE?	
Vzgojni smotri	17
S čim vzgajamo otroke	18
Kaj dajemo otrokom s pravilno vzgojo	21
Kaj vcepimo otroku z nepravilno vzgojo	23
Ali ni vzgoja nastilje nad otrokovo naravo?	25
POMAGAJMO OTROKU SPREJETI SEBE!	
Zdrav duh v zdravem telesu	28
Vnanjost je pomembna tudi za otroke	30
Učimo otroke zdravstvene samozaščite!	32
Telesne hibe pri otrocih	33
Ne pozabimo tudi tega	34
Omogočimo otroku, da se osamosvaja!	35
Vzgojna vloga otroškega vrta	40
Nikar na hvalimo otroke, marveč mu priznajmo uspeh!	41
Pričetek šolanja	43
Šola se sme biti edina otrokova obveznost!	45
Ponudimo otroku široko lestvico interesov!	47
Treba je spoštovati otrokovo osebnost	49
Srečen je otrok, ki se čuti sprejetega	53
RAZVLJAJMO PRI OTROKU! OBRČUTEK ZA SKUPNOST!	
Pridobimo si otrokovo zaupanje!	56
Doslednost v vzgoji otrok	57
Brez zanesljivosti in resnicoljubnosti nimamo ugleda	59
Kako reagirati na otrokove napake	61
Razumen vzgojitelj se ne vsiljuje otroku	62
Ne vzgajamo otroka zase!	63
Uspešen vzgojitelj ravnja kakor režiser	65
Pametno je biti prilagodljiv vzgojitelj	70
Nikar se ne vojskujemo z otroki!	72
Vtish so koristne »zvižgачe«	74

Vedno pogledjmo najprej sebe!	76
Otroku so družba otroci	78
Kako preprečiti otrokovo ljubosumnost	79
Pomembno je biti pravičen	81
Naš otrok med drugimi otroki	83
Vcepimo otroku občutek za ravnopravnost ljudi	85
Pomagajmo otroku, da bo res postal družbeno bitje!	86
OTROK NAJ VZLJUBI DELO!	
Otroška igra	89
Prosto igranje	89
Posnemalno igranje	93
Konstruktivno igranje	95
Otroci in šport	96
Otrok in knjiga	96
Imejmo tudi mi pozitiven odnos do dela!	99
Pomagajmo otroku, da se bo učil zase, ne za šolo!	101
Kako se uspešno učiti	103
Učencev prosti čas	105
VCEPIMO OTROKU NARAVEN ODNOS DO SPOLNOSTI!	
Mesto spolnosti v mladi osebnosti	106
Kaj je spolna vzgoja	107
Zakon staršev – temelj spolne vzgoje otrok	109
Družina naj bi bila šola enakopravnosti spolov	111
Nikar ne obremenimo otroka s predsodki o »ženskem« in »moškem« načinu življenja!	114
Učimo otroke ljubezni, ne pa nasprotištva med spoloma	117
Nepošteno je pri otrocih ustvarjati lažno sliko življenja	118
Mar bomo naredili otroka nesposobnega za spolno ljubezen?	119
Rešimo se sužnjevanja preteklosti!	125
Naj otrok dojame, da je spolnosti nekaj naravnega!	126
»Neprijetna« otroška vprašanja	128
Pogovarjajmo se z otroki naravno!	130
Otroška masturbacija	133
Otroške spolne igre	136
PRIZADEVAJMO SI IMETI RADI OTROKE!	
Otrok je za nekatere ljudi biološka nuja	137
Želja po otroku ne zagotavlja ljubezni do njega	138
Starševska ljubezen ni nikomur prirjena	140
Očetovska ljubezen je enaka materinski	142
Kaj je prava starševska ljubezen	143

KAJ OTROK NI IN ČESA SI NE ŽELI	
Otrok ni »nepisani list«	147
Vzajemni vpliv otroka in vzgojiteljev	148
Pri vzgoji otrok bodimo prilagodljivo dosledni!	150
Otrok ni ne »spreden« ne »poreden«	151
Otroci niso naša last	152
Otrok nas potrebuje, vendar ne preveč	153
Otroci nas ne potrebujejo, če jih ne znamo imeti radi	154
Če se ne ljubiva, ne imejva otrok!	155
NE DELAJMO OTROKA SAMOŽIVEGA!	157
Razvajenost se ne omejuje na otroštvo	160
Ne bodimo otrokovi slugi!	161
»Angeli varuhi« ob nepravem času	164
Ne norčujmo se iz sebe!	165
Nekateri vzgojitelji se odkupujejo z darili	167
Odrasli ljudje nismo družba otroku	169
Pravilica o »lepem otroštvu«	170
Kaj nas spodbuja k razvajanju otrok?	172
NE NAREDIMO OTROKA NAPADALNEGA!	175
Vzgoja ni boj za oblast	176
Strog vzgojitelj se masčuje	178
Stroga vzgoja je božji ukaz	180
Nastilje vedno zbuja odpor	180
Kadar se vzgojitelj gre poveljnika	182
Posledice diktature v vzgoji otrok	184
Vzgojiteljevo sitnarjenje	185
Zaljivke in izsiljevanja so znamenje slabosti	186
Tudi odrasli ne prenesemo, da nas primerjajo z boljimi	187
Strah je nasprotnik naravnega obnašanja	189
Mar pelica ni prišla iz raja?	189
Palica se obrne zoper vzgojitelja	191
Surovi udarci otrokovi duši	193
Otrok kot žrtev nečimrnosti staršev	196
Nastilje zbuja nastilnost	197
NE NAREDIMO OTROKA ČUSTVENEGA POHABLJENCA!	199
Kadar otrok raste kakor vrba ob cesti	202
Lahko je postati roditelj, teje je to biti	203
Predmeti ne morejo nadomestiti ljubezni	203
Želati si otroka ne pomeni tudi ljubiti ga	205
Da bi znali ljubiti, moramo doživeti ljubezen	207

NEKATERE SKUŠNJAVE ZA VZGOJITELJE	
Otrokova prehrana	210
Ne spreminjajmo otrokovega obroka v boj z njim!	213
Otrok je zaradi sebe, ne zaradi vzgojitelja	214
Kako ravnati, kadar otrok kljubuje pri jedi	215
Otrokovo spanje in jok	217
Priložnost, da naučimo otroka reda	219
Nadzorstvo nad malo in veliko potrebo	221
Ne silimo otroka, da postane »poscanec«	223
Samostojno gibanje	225
Levitost	226
Razvoj otrokovega govora	230
Ne zadržujmo otroka, da bi se naučil pravega govora!	232
Otrokov odpor	235
Otrokova vprašanja	236
Otrokova bolezen	238
Ko mora otrok oditi v bolnišnico	240
Kronično bolan otrok	242
Otroci s telesnimi hibami	244
PRVA ŠOLA ŽIVLJENJA	
Kdo tvori družino	245
Odnos otroka do očima	247
Od kod izhaja otrokova ljubosumnost do očima?	249
Tudi maeča je lahko dobra mati	253
Babica in ded kot zamenjava za starše	255
Kaj otežuje starejšim osebam, da bi bile dobri vzgojitelji	258
Starši – posvojitelji tujega otroka	260
Kaj družina pomeni otroku	263
Otrok se enači z okoljem	264
Otrok posploši svoje izkušnje	266
Razvoj prinaša otroku nove zglede	268
Edini otrok v družini	269
Prihod novega otroka v družino	272
Kako delamo otroke ljubosumne	273
Znamenja otrokove ljubosumnosti	276
Potrudimo se, da prvi otrok ne bo ljubosumen na drugega	278
Najmlajši otrok v družini	280
Raje razveza, kakor duševno moriti otroka!	281
Ostanimo po razvezi dobronamerni starši	284
Kadar smrt ugrabi starše	285
Težave otrok brez družine	286

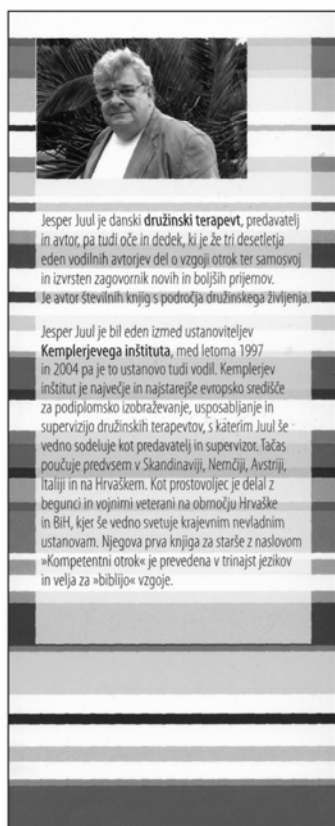
BITI DOBER RODITELJ NI LAHKO	
Telesna nežnost do otroka	288
Pogoji uspešnega roditeljstva	290
Povprečen zakon – slaba vzgoja otrok	291
Otrok kot žrtev ljubosumnosti staršev	293
Zavist staršev, ki so nesposobni za spolno ljubezen	295
Mati, ki je hote sama z otrokom	299
Ali mora ženska biti predvsem mati?	299
Za enakopravnost tudi v dejanjih, ne le v besedah	302
UČIMO SE ZA ŽIVLJENJE, NE ZA ŠOLO	
Kdaj je otrok zreli za šolo	304
Učitelji so pomemben dejavnik v otrokovem razvoju	304
Naj učitelj pomaga otrokom, naj jih ne ovira!	307
Šola naj bo vir otrokovega zadovoljstva!	309
Otroke je treba spodbujati k samovzgoji	312
Naučimo otroka učenja!	313
Ko se otrok pritoži čez učiteljico	314
Otrokov neuspeh v šoli	315
Zakaj otrok peclja	316
Težave pri branju in pisanju	320
Manj nadarjen otrok	321
Otrokov uspeh v šoli je sad družinske vzgoje	323
KADAR SE OTROK NE ZNAJDE MED NAMI	
Vzroki in smisel otrokove plačnosti	328
Zakaj je otrok včasih odljuden	330
Viri otrokove potrnosti	332
Kaj dela nekatere otroke nemarne	333
Nekateri otroci so radi vsiljivi	336
Otrokov upor proti vzgojiteljem	339
Zatiranje otrokovega kljubovanja	344
Ko se otrokov upor zaostri	345
Zakaj otroci lažejo	347
Kaj navede otroka na pobeg od doma	348
Motivi otroške kraje	350
Otrok, ki se obnaša na videz vzorno	351
Pristop k motnjam otrokovega vedenja	353
Otroške nevroze	354
Nevroze prebavil in dihal	355
Ko otrok moči posteljo	356
Tudi otrokova masturbacija je lahko nevroza	357

Strah preganja otroka tudi med spanjem	358
Otrokove tako imenovane slabe navade	359
Pristop k otroškim nevrozam	360
NAMESTO SKLEPNE BESEDE	362

Vir: Košiček (1992).

Priloga Č: Naslovnica in kazalo priročnika Kompetentni otrok Jesperja Juula

Vsebina

Od starševske vloge do osebnega srečanja	8
Zahvala	10
Uvod	12
Družinske vrednote	19
Družina je struktura moči	21
Opredelitve	23
Vzgojne metode	23
Doba kljubovanja	24
Puberteta	24
Najstniško uporništvo	25
Postavljanje mej	25
Enotnost	26
Trdnost	27
Posledice	27
Pravičnost	28
Demokratska medigra	30
Proces družinske interakcije	31
Enakopravnost	33
Spoštovanje in sprejemanje	35
Zahteve	35
Skupnost in enakovrednost	36
Otroci sodelujejo!	39
Temeljni konflikt	39
Sodelovanje	41
Integriteta	48

Konflikt med integriteto in sodelovanjem	61
Psihosomatski simptomi	67
Destruktivno in samodestruktivno vedenje	69
Samospoštovanje in samozavest	75
Opredelitve	76
»Mami, glej!«	
prepoznavanje otrokove potrebe po tem, da je uzrt	79
Priznanje in ocenjevanje	84
Dati otrokom občutek vrednosti	86
»Nevidni« otroci	91
Zakaj otroci postanejo »nevidni«	93
Od nevidnega k uzrtemu	95
Nasilje je nasilje	96
Samospoštovanje pri odraslih	102
Odgovornost, biti odgovoren in moč	105
Opredelitve	105
Prvi korak je najtežji	109
Starševska odgovornost in moč	110
Otrokova osebna odgovornost	114
Osebna govorica	120
Odgovorni, toda ne izključno	122
Odgovornost in uslužnost	126
Otrokova družbena odgovornost	133
Praktična odgovornost	136
Preodgovorni otroci	139
Sami v odgovornosti	146
Starševska moč	149
Interakcija	151
Odgovorna raba moči	155

Meje	163
Zavreči vlogo	165
Postavljanje mej	168
Ko se postavljanje mej izjalovi	170
Družbene meje	174
Družbene meje in starejši otroci	177
Družine z najstniki	179
Prepozno je, da bi »vzgjajali«	181
Starši in njihov občutek izgube	184
Razmerje med staršema	187
Kdo odloča?	188
Tik pred ciljem	193
Starši	197
Različnost	198
Enakovredno vodstvo	203
Partnerstvo in starševstvo	205
Vzajemnost je spoštovanje do vseh	207

Vir: Juul (2008).